

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSAL KİMLİK
SORUNU VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

136992

Öner ÖZGÜL

T.C

Cumhuriyet Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

136992

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Fatih DOĞANOĞLU

SİVAS

Ocak 2003

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Fatih DOĞANOĞLU

(Danışman)

Üye

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SAVAŞ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Gülay ERCİNS

Onay

Yukarıdaki imzaların,adigeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.30.01.2003

Doç. Dr. H.Bayram KAÇMAZOĞLU

TEŐEKKÚR SAYFASI

Bu Y¼ksek Lisans Tezi çalıŐmasının ortaya çıkmasındaki yardımlarından dolayı Sayın Doç.Dr.Fatih DOĞANOĞLU' na ve Kuzenim Fatih Eser'e teŐekk¼r ederim.

ÖZET

1980'li yıllardan sonra dünyada teknolojik gelişmelerin hızlanması, bilgi ekonomisinin öne çıkması, neo-liberal politikaların yükselişi ve çok uluslu sermayenin küresel pazarda yayılmasıyla birlikte dünya; ekonomik, siyasal ve sosyal alanda büyük değişim ve dönüşüme sahne olmakta; bu değişim ve dönüşüm ise küreselleşme kavramı ile ifade edilmektedir.

Küreselleşme kavramı, siyasal boyuttaki değişimleri açıklama da, modernleşme döneminin belirgin siyasal aktörü olan ulus-devletin rollerine ilişkin dönüşümleri içermekte; Bu dönüşümler, devleti kendi başına bir güç kaynağı olmaktan uzaklaştırmakta; ulus-devlet merkezli ulusal kimlik, ulusal ekonomi, ulusal egemenlik gibi kavramları belli bir meşruluk kriziyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Modernleşmeyle birlikte birbirine mükemmel şekilde eklemlenmiş bir dil, bir halk, bir toprak ve bir devlet kavramı üzerine meşruiyetini kuran ulus – devletler, küreselleşme olarak ifade edilen dönüşüm sürecinde giderek egemen olmaya başlayan, insan hakları siyaseti, farklı kültürlerin, farklı kimliklerin, farklı dini inanç ve törenlerin ve farklı siyasal – toplumsal tercihlerin aynı alanda yaşayabilmesini öngören bir anlayışa doğru yönelmektedir. Böylece üniter ve homojen siyaset anlayışı yerini giderek farklılıkların ön plana çıkarılması ve meşrulaştırılmasına dayanan kimlik siyaseti anlayışına bırakmaktadır.

Türkiye'de bu süreçten benzer şekilde etkilenmekte, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gerek dünyadaki değişim ve dönüşümlerin etkisi gerek ise ülkenin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörlerin etkisiyle kuruluşundaki modern devlet formunun çerçevesini oluşturan ulusal kimlik kavramı sorgulanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak da farklılığın meşrulaştırılmasına dayanan köktenci ve ayrılıkçı hareketlerin güçlenerek, ulusal kimlik kavramıyla hegemonya mücadelesine girdiği görülmektedir. Aynı dönem reaksiyonel olarak gelişen ve güçlenen milliyetçilik akımlarını da beraberinde getirmiş, bunun sonucu olarak da siyaset alanı belirsizliğin hakim olduğu çatışmacı bir görünüme bürünmüştür.

SUMMARY

Since 1980's with the gaining speed in technological improvement, the popularity of data economy, the rising of liberal economy and the spreading of multinational capital in the global market, the world has shown a changing and a revolution in economical, political and social areas. This changing is now called globalism.

This term is explaining the changes in political area, and also the changes about the roles of national-government which is the outstanding figure of modernization period. These alterations change government's role as a power resource on its own but its concepts like national state based national identity, national economy and national sovereignty become face to face a certain legal crisis.

With the modernism, national governments that establish their legitimate on the concept of a perfectly integrated language, a nation, a land and a state in changing (transforming) period that is called globalism turn towards a concept that requires increasing human right politics people from different culture and different identities different beliefs and ethical and different political-social preferences may live in the same place. In this way, concept of politics changes into a identity politics concept that emphasize and legalise their differences.

Turkey has been influenced by this period in the same way, especially since 1990's both the effect of the changes and in the world and because of its own dynamics people have been started to criticize the national identity concept that forms the frame of modern government from comes from its foundation. Due to the fact that, it is seen that radical and separatist movements have strengthened and struggle with the concept of national identity. This period at the same time brings the nationalism concept that gain power and develop as a reaction. As a result of this, political area filled with a view of clash of ideas dominated by undetermination.

İÇİNDEKİLER

İMZA SAYFASI.....	I
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	3
KÜRESELLEŞMENİN ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE ETKİSİ.....	3
1. KİMLİK KAVRAMI.....	4
1.1. ULUS DEVLETİN OLUŞUMU.....	7
1.2. ULUS DEVLETİN ÖZELLİKLERİ.....	9
1.3. ULUSAL KİMLİKLERE GEÇİŞ.....	11
2. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI.....	16
3. KÜRESELLEŞMEYE YOL AÇAN FAKTÖRLER.....	18
3.1. EKONOMİK FAKTÖRLER.....	18
3.1.1. ALTIN ÇAĞIN SONA ERMESİ.....	20
3.1.2. ULUSLARASI REKABETİN ARTMASI.....	20
3.1.3. DÜNYA TİCARETİNİN GELİŞMESİ.....	21
3.1.4. İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞMESİ.....	22
3.1.5. KÜRESEL EKONOMİK YAPI.....	23
3.2. SİYASİ FAKTÖRLER.....	25
3.3. BİLGİ TEKNOLOJİSİ VE BİLGİ TOPLUMUNUN ORTAYA ÇIKMASI.....	30
4. KÜRESELLEŞMENİN ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE ETKİSİ.....	32
2.BÖLÜM.....	40
KEMALİST ULUSAL KİMLİK.....	40
2.1.HOMOJEN BİR KİMLİK YAPISI OLARAK KEMALİST ULUSAL KİMLİK.....	40
2.2.KEMALİST ULUSAL KİMLİĞİN ÖZELLİKLERİ.....	46
2.3.KEMALİST ULUSAL KİMLİĞİN ÖTEKİ-İMGESİ.....	53
3. BÖLÜM.....	56
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE.....	56
3.1 DİNSEL VURGULARA DAYANAN SİYASET ANLAYIŞININ YÜKSELMESİ.....	57
3.2. KÜRESELLEŞME VE ULUSÇU SÖYLEMİN YÜKSELMESİ.....	62
3.3. TÜRKİYE'DE ULUSÇU SÖYLEMİN YÜKSELMESİ.....	65
3.3.1. RESMİ ULUSÇULUK ATATÜRK ULUSÇULUĞU.....	67
3.3.2. LİBERAL "YENİ ULUSÇULUK".....	70
3.3.3. KEMALİST ULUSÇULUK.....	72
3.3.4. TÜRKÇÜ RADİKAL ULUSÇULUK.....	74
3.4. KÜRESELLEME VE ANAYASAL VATANDAŞLIK TARTIŞMALARI.....	76
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	84

GİRİŞ

Günümüz dünyasında, dünya ölçeğinde artan küreselleşmeye paralel olarak pek çok ülkede farklılıkçı, cemaatçi, kutsalçı, ayrılıkçı hareketler ve tepkiler yükselmeye başlamıştır. Bunlar arasında özellikle ayrılıkçı, milliyetçi, kökten dinci hareketler ve küçük cemaatlere veya gruplara katılımlar dikkati çekmektedir. Tüm bu hareketlerde görünür ortak payda ise yeni bir kollektif kimlik anlayışı olarak ortaya çıkmaktadır. Modernist bir mühendislik anlayışıyla ulus – devletleşme sürecinde inşa edilen ulusal kimlikler, küreselleşme sürecinin farklılıkların meşrulaştırılması ve siyasal alanda kimlik taleplerinin onaylanmasını beraberinde getiren etkileri sonucunda bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmaktadır. Küreselleşme kavramı ile ifade edilen değişim ve dönüşüm süreci ulus – devletin modernite içindeki ayrıcalıklı konumunu sağlayan “devlet egemenliği” söyleminin etkisini yitirmesini beraberinde getirmekte, çok uluslu şirketlerden, uluslararası örgütlere ve antlaşmalara kadar geniş bir yelpazede egemenliğin aktörlerinin çoğullaşması ulus–devletin iktidar alanını sınırlandırmaktadır.

Ulusal ekonomi, ulusal siyaset gibi yaklaşımlar yerini uluslararası ve uluslar üstü süreçlerin etkisine bırakmaktadır. Bu çerçevede türdeşlik esasına dayalı olarak ve homojen bir yapıda kurulmuş olan ve farklılıkların tek bir potada eritilmesi ve standartlaştırılmasını amaçlayan ulusal kimlik kavramı da sorgulanmaya başlanmaktadır ve içinde bulunulan toplumsal bağlama göre insanlar, bir takım gruplara mensubiyet yoluyla kimlik ihtiyaçlarını doyurmaya çalışmaktadırlar.

Dünya'daki değişim ve dönüşüme paralel olarak Türkiye'de de özellikle 1990'lardan sonra demokratik kimlik taleplerinden, ayrılıkçı terör hareketlerine, dini cemaatlerin kendilerini serbestçe ifade etmelerinden anti – laik köktenci hareketlere kadar birbirinden, temel hedefleri ve yöntemleri bakımından çok farklı akımlar boy göstermeye başlamıştır. Bu çalışmada gerek küreselleşmenin etkisi gerekse Türkiye'nin kendi dinamiklerinden kaynaklanan ve 1990'lı yıllardan sonra siyasi alanı dolduran kimlik talepleri, bu farklı kimlik taleplerinin ulusal kimlik

karşısındaki konumu ve hegemonya mücadelesi irdelenecektir. Bu çerçevede çalışma üç ana bölümden oluşmakta;

Birinci bölümde genel olarak kimlik kavramı ve ulusal kimliklerin oluşum sürecine değinilmekte modern ulus-devletlerin kuruluşu ve ulusal kimliklerin oluşum süreci aynı kronolojik bağlamda ele alınmaktadır. Ayrıca bu bölümde dünyadaki ekonomik, sosyal, siyasal dönüşümü betimleyen küreselleşme kavramına değinilmiş ve küreselleşmenin modern ulus – devletlerin çerçevesini oluşturan ulusal kimlikler üzerindeki parçalayıcı etkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Türkiye cumhuriyeti devletinin siyasal ve kültürel çerçevesini oluşturan Kemalist ulusal kimlik kavramı ele alınmıştır. Kemalist ulusal kimliğin özelliklerini oluşturan ilkeler açıklanmaya çalışılmış, homojen kimlik yapısının oluşum sürecine değinilmiş ve cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze ulusal kimlik kavramının çerçevesi anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tüm ulusal kimliklerin oluşturulmasında kilit bir rol oynayan öteki imgesi üzerinde durulmuş ve böylece Kemalist ulusal kimliğin çerçevesinin netleştirilmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise özellikle 1990'lı yıllardan sonra Türkiye'de siyasi alanı meşgul eden farklılıklara dayalı kimlik siyasetinin tezahürü olarak ortaya çıkan ve Kemalist ulusal kimliğin meşruiyetini sorgulamaya yönelik akımlara değinilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de kökten dinci kimliğin yükselmesi, küreselleşme olgusu ve ülkenin kendi iç dinamiklerinin etkisiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca aynı dönemde gündeme gelen milliyetçiliklerin yükselmesi küreselleşmenin konjonktürel etkileri bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde Anayasal vatandaşlık kavramının son yıllarda kazandığı anlam içeriği ve bunun toplumsal yapıya etkisi irdelenmiştir.

1. BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE ETKİSİ

İkibinli yıllara geldiğinde insanlık, yeni dünya düzeni olarak adlandırılan ve kavramlardan değerlere, kurumlardan kurallara, zihin kalıplarından davranışlara kadar her şeyin sarsılmakta olduğu; her toplumun yeni anlam arayışlarına ve yeni paradigma formülasyonlarına yöneldiği bir süreci yaşamaya başlamıştır. Ekonomik, siyasal, kültürel ve söylemsel alanda kendini gösteren bu değişim süreci küreselleşme kavramı ile ifade bulmaktadır. Küreselleşme kavramı, modernist aydınlanma felsefesinin “geleneğin ve dogmanın etkisini yok ederek tarihe yön verme” düşüncesi etrafında geliştirdiği “gelecek” anlayışından farklı olarak bir “belirsizlik” durumunu ifade etmekte ve bu hızlı dönüşümün etkisiyle “eskinin ölmekte olduğu fakat yeninin doğmadığı” bir süreç toplumsal hayatı tanımlamaktadır.

Bu belirsizlik durumunun ortaya çıktığı alanlardan birisi de “siyasi alandır” siyasal alan içinde “kendisini siyasal kimliğin kurucu ögesi olarak kabul eden” köktenci evrenselciliğin girdiği krizin ortaya çıkardığı söylemsel boşluğun giderek farklılıklara dayalı köktenci ve milliyetçi siyasal stratejiler tarafından doldurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu siyaset anlayışı ise kimlik siyaseti olarak tanımlanmaktadır.

Batı’ da ve Kuzey Amerika’da çok kültürlülük ve vatandaşlık üzerine yapılan tartışmalar, Balkanlardaki etnik kıyım ve çatışmalar, dini köktencilikğin yükselmesi ve ulusal kimlik kavramının giderek belirginleşen krizi, kimlik siyasetinin farklı tezahürleri olarak ortaya çıkmakta ve siyasal alandaki belirsizlik durumunu simgelemektedir. Bu belirsizlik durumu, geç-modern zamanlarda siyasetin yeni bağlamını oluşturmakta ve bu durum bir taraftan demokratik yönetimin vazgeçilmez bir boyutu olan “çoğulculuk ethosunun” yaşama geçirilmesi için olanak yaratırken diğer taraftan da, etnik milliyetçilik, meta-ırkçılık, dinsel köktencilik gibi demokratik

toplum vizyonuna karşı toplulukçu–kimlik siyasetlerinin gündeme gelmesini olanaklı kılmaktadır. Bu durum modern ulus–devletlerin homojen bir yaklaşımla çerçevesini oluşturdukları ulusal kimliklerin, küreselleşme sürecinin getirdiği farklılıklara dayalı kimlik ve siyaset söyleminin kuşatması altına girmesini beraberinde getirmektedir.

1. KİMLİK KAVRAMI

Kimlik kavramı insana özgü bir kavram olarak ortaya çıkmakta ve iki temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan ilki tanımlama ve *tanınma*, ikincisi ise *aidiyettir*. Kimlik kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorularına verdikleri cevaplardır. “ben kimim?” sorusunun dayanağı olan “ben” in tanınması ve tanımlanması, kimliğin sosyal psikolojik temeline işaret etmekte ve buna, kişinin varlığı ile ilgili tüm anlamaları (değerleri) içine alan öznel bir duygu olarak “kişisel kimlik” denilmektedir. “Ben kimim” sorusuna verilen cevap, bir kimlik, bir organizmayı insanın varoluş kategorileri içinde anlamlı bir eylem nesnesi olarak sunan bir tanımdır.¹

Kimlik sorunun ortaya çıkardığı ortam, insanın “kendisini ne olarak/neye dayanarak tanımladığı” yada “kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu” sorularına dayanır. Yani kişinin “mensubiyet” (attachment) ve “ait olma” (belonging) konusunda ki başvuru çerçeveleri, kimlik tutumunu sağlayan dayanaklardır ve burada kimlik başka bir şeye ait olma ihtiyacının tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır.² Bu çerçevede, kişilerin yada toplumsal grupların tek bir kimliği bulunmaktadır. Kimlik, hem tümüyle toplumsal hem de benzersiz biçimde kişiseldir; değişen derecelerde kişinin kendisi tarafından tesahup edilen ve/veya başkaları tarafından atfedilen göndermelerden kaynaklanır. Her kimlik kendisini bir öteki imgesine göre şekillendirmekte ve karşıtı ile birlikte tanımlanması gerekmektedir. Ortak bir kimlik daima bu kimliğe dahil olmayanların varlığını şart koşmakta, yani kimlik ne olmadığından tespitinden hareketle ne olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

¹ Bozkurt GÜVENÇ, *Türk Kimliği*, Ankara; Kültür Bakanlığı Yayını, 1993, s.3

² Cengiz GÜLEÇ, *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara; V Yayınları, 1992, s.14

Kolektif kimliğin oluşumunda işleyen mekanizma ise şöyledir; kişi kendi dahil olduğu kolektif kimliği tanımlarken başkalarında olmayan ve kendisini başkalarından ayıran sadece kendisine ait olan özelliklerden hareket etmekte, kendisi ve grubuna önemli özellikler yüklemektedir. Ancak bunu yapabilmesi için bu özelliklere sahip olmayan olumsuzun ve kötün varlığının tanımlanması gerekmektedir. Kendi kolektif kimliğinin iyiliği ve olumluluğu, kötü ve olumsuzun net, sabit ve değişmez bir biçimde tanımlanabilmesine bağlıdır. O halde kimlik ancak buna dahil olmayanların açıkça tanımlanması ve dışlanması ile orantılı olarak net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.³

Kimlik sorununu sosyal psikolojik boyuttan toplumsal boyuta taşıyan olgu, kişinin tanımlanmasında ağırlıklı olarak onun (yaş, cinsiyet gibi) kişisel özelliklerinin değil (hem öznel hem de nesnel anlamda) guruba ilişkin aidiyetlerinin rol oynamaya başlamasıdır. “Bunlar kimler?” yada “bunlar kimlerden” soruları ile herhangi bir tür grubun kolektif kimliğine gönderme yapılmaktadır. Böylece kimliğin toplumsal yönü, onun olmasa olmaz boyutu olmaktadır. Bu nedenle kimlik, bireyin toplumsal olarak inşa edilmiş tanımlanmış olarak anlaşılmaktadır.⁴

Kişisel (ben kimim), psiko-sosyal (biz kimiz) kimliklerinin dışında, toplumsal kimlikler bakımından çeşitli küçük grup kimlikleri ile birlikte, üç ana kimlik kategorisini belirlemek mümkündür. Buna göre toplumsal-kültürel bağlamda cinsel, sınıfsal ve ulusal (yerel-bölgesel) kimlikler çeşitli toplumsal çatışma ve bütünleşmelerin konusu olmaktadır.

Kimliği oluşturan bu kategoriler ve roller şöyle sıralanabilir.⁵

* En kesin ve temel olanı cinsiyet kategorisidir. Cinsiyete dair sınıflamalar değişmez olmamakla birlikte evrensel ve bütüne yöneliktir. Aynı zamanda öteki farklılık ve taabiyetlerin kökeninde de bu tür cinsel sınıflamalar bulunmaktadır.

* İkincisi mekan yada ülke kategorisidir. Yerel ve bölgesel kimlik de özellikle modern öncesi devirlerde aynı ölçüde yaygınlık göstermektedir.

³ Bozkurt GÜVENÇ, “Açış Konuşmaları”, Cumhuriyet Demokrasi Kimlik, Nuri BİLGİN (ed) İstanbul; Bağlam Yayınları, 1997, s.27

⁴ Süavi AYDIN, Kimlik Sorunu Ulusallık ve Türk Kimliği, Ankara; Öteki Yayınları, 1999, s.14

* Üçüncü kolektif kimlik türü sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisidir. Toplumsal sınıfı sağlam bir kolektif kimliğin dayanağı olarak ele almanın güçlüğü, çağrısının duygusal bakımdan sınırlı çekiciliğinden ve kültürel derinlikten yoksun oluşundan kaynaklanmaktadır. Üstelik ekonomik etkenler zaman içinde de hızlı ve kararsız değişimlere maruz kalırlar bu nedenle farklı ekonomik grupları sınıfa dayalı bir topluluk içinde tutma şansı pek fazla olmayacaktır.

İnsan diğer canlıların var olma araçlarının dışında, ancak “toplumsal” olarak var olabilen “toplum içinde yaşamak içgüdüsünde” bir varlıktır ve kültürde bu toplumsal varoluş şartının dayattığı bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsallaşan insanın diğer insanlarla bağımlı kuran onlarla paylaştığı bu kültür olmaktadır ve bu birliktelik algısı, aynı kültürü paylaşan insanlar arasındaki bu “uyum”, “kimlik” denilen bir tutunum unsuru ile sağlanmaktadır. Kimlik, bu bakımdan kültüre bitişiktir. Ancak toplumsallığın sınırları genişledikçe, hem kimlik algıları çeşitlenmekte, farklılaşmakta hem de çoğalmaktadır. Böylesin genişleyen yada karmaşıklaşan toplumsal kategorilerde insanların emik olarak, yani içeriden, kendilerine ve çevrelerine atfettikleri kimlikler değişmekte; ayrıca aidiyet kategorileri de çoğaldığından birden çok kimlik tesahup edilmeye başlanmaktadır. Başkalarıyla ilişkinin ve iletişimin kişinin yoğunlaşmasına paralel olarak buna birde etik, yani dışarıdan atıflar eklenince kimlik duran ve belirlenebilir olmaktan daha doğrusu, küçük ve izole cemaatlere özgü barış içinde oluşan bir etken olmaktan çıkmakta ve bu nokta da sorun haline gelmektedir.⁶

Orta çağın sonuna kadar ortak kimlik öbekleri olarak genellikle evrensel dini kimlikler zaman zaman çatışma içine girmişlerse de, asıl büyük çatışma bu çatışma odağını daha küçük birimlere bölen ve yeni çatışma alanları yaratan ulus-devletlerin doğuşu ile başlamıştır. Ulus devletlerin dayattığı, endüstri kentlerinin çevresinde yarattığı hinterlandların genişlemesine ve bu genişleyen hinterlandların teşkil ettiği pazarların tanımladığı toprak bütünlükleri halindeki ulus-devletlere dayanan yeni

⁵ Charles GUIBERNAU, *Milliyetçilikler*, Çev:Oya Domaniç. İstanbul;Sarmal Yayınları, 1997, s.126

⁶ Aydın, s.14

toplumsallık kategorisi, bu bakımdan söz konusu “sorunlaşma” nın temel kaynağı olmuştur.⁷

1.1. ULUS DEVLETİN OLUŞUMU

Modern ulus-devlet yeni çağ ile birlikte tedrici bir süreç içinde 1500 lü yıllardan itibaren başlayarak şekillenmiş; 1600 ve 1700 lü yıllarda da olgun bir hüviyet kazanmaya başlamıştır. Toplumlararası ilişkilerin kazandığı yeni yön içinde yeni çağ, batıda çok çeşitli alanlarda büyük bir değişimin başladığı bir dönemdir. Batı Avrupa da bir yandan sömürgeci ilişkilerle birlikte kapitalizm gelişme sürecine girmiş; diğer yandan düşünce hayatında, bilimde geleneksel kalıpların dışında modern olarak adlandırılan yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Söz konusu değişim bunlarla da sınırlı kalmamış, dinden güzel sanatlara varıncaya kadar yoğun bir etki söz konusu olmuştur. En temel değişiklik ise siyasette geleneksel orta çağ örgütlenmesinin aşılmasıyla modern ulus devletlerin doğuşu olmuştur.

Modern devletler yeni gelişmelerle ortaya çıkan çözümlerin siyasi ifadesi olarak şekillenmişlerdir. Yeni ilişkilerin geleneksel doğu-batı ilişkilerine yön verecek şekilde düzenlenmesi; imkanların bu zeminde kullanılması söz konusu olduğunda batıda üretim mekanizmaları gelişmiş, Pazar için üretim yaygınlık kazanmıştır. Bu çerçevede üretim ve üretici güçler batıda belli bir gelişme kaydetmiştir. Bununla birlikte batı üretiminin sürdürülmesi de öncelikle yeni siyasi güç ve gelişmelere bağlı olmuş; pazarın ve hammadde kaynaklarının denetimi öncelikle siyasi güç ve egemenliği gerekli kılmıştır buda beraberinde belirli bir toprak bütünlüğü ve coğrafi temel gerekliliğini getirmiştir ve böylece yeni devletler ideolojik ve siyasi görüntülerinin yanında belirli bir toprak temeline dayanmaları dolayısıyla ülke, vatan anlayışı üzerinde yükselmişlerdir.⁸

⁷ Aydın, S.15

⁸ İsmail COŞKUN, *Modern Devletin Doğuşu*, İstanbul; Der Yayınları, 1997, s.133

Toplumlararası ilişkilerin coğrafi bir mekan içinde gerçekleştirmelerine bağlı olarak; batıda yeni gelişmeler önünde ve bu gelişmelere katılmada avantaj sağlayan coğrafi bölgeler önem kazanırken, bu mekan üzerinde bulunan topluluklar kendi adlarına çözüm ve siyaset önerme imkanı bulmuşlardır. Bu çerçevede vatan ve ulus kavramları ortaya çıkmış ve modern devletin belirleyici özelliklerini oluşturmuşlardır.

17. yüzyılın başlarından itibaren, mutlakçı devletin büyüklüğünün ve kudretinin artmasına paralel olarak burjuvazinin elindeki zenginlikte artmış ve sonuçta feodalite ile burjuvazi arasında hukuki farkın dışında hiçbir ekonomik fark kalmamıştır. Ekonomik iktidarı paylaşan ama siyasi iktidardan pay alamayan burjuvazi, feodal “merkezsizliğe” göre gelişmiş meşruiyet anlayışını kendisini tanımladığı kategori olan “yurttaş” kavramı ile ilişkilendirmiştir.

Feodal siyasallıktan, merkezi-ülkesel devletlere geçiş dönemi sancılı olmuştur. Burada örfi meşruiyet anlayışı yerini radikal bir biçimde hukuki meşruiyet anlayışına terk etmiştir. Hukuki meşruiyetin esasını, başlangıçta ülkesel hakimiyetin temsilcisi olan hükümdarlık urumu temsil ederken, zamanla bu ikisi arasındaki birbirini besleme ilişkisinin zora girmesi nedeni ile yerini “yurttaşlık ve halk egemenliği” ilkelerine terk etmiştir. Burjuvazi devrimleri merkezi-ülkesel devletin iktisadi ve siyasi doğasına tamamen uygun olan bu ilkelerin hayata geçmesine ve egemenliğin meşruiyetinin temeli olmasına vesile olmuştur ve bu nokta da “vatan” ve “ulus” gibi kavramlar doğmuştur.⁹

Öte yandan kapitalist gelişmenin toplumsal bir oluşum olarak ulusun varlığı bakımından ortaya çıkardığı bir sonuç da “ulusal ekonomi” kavramının ortaya çıkmasıdır. Burada ulusallığın anlamı, ekonomik etkinliklerin ülkesel boyutta hareketlilik kazanmış olmasıdır. Zincirleneme yaşanan bütünleşme süreçleri akrabalığa, kan bağına veya aşiret ilişkilerine dayalı tutunum ilişkilerini de çözmeye başlayarak bunların yerine “halk” kavramı geçmiştir. Belirli bir halka ait olmak

⁹ Server TANİLİ, *Uygurlık Tarihi*, İstanbul; Adam Yayınları, 1999, s.94

önem ve değer kazanınca, bireyler diğerlerinin davranışlarını yordamayı, bu davranışların anlamlarını ve diğer bireylerin edimleri ile koordineli hareket etmeyi öğrenmeye başlamışlardır ve böylece yeni kültür kodları oluşmuştur. Bunun sonu olarak yeni toplumsal eşğin üyeleri ortak değer ve davranış örgüsü etrafında bütünleşmeye başlamışlardır. Bu bütünleşme daha önceki “lokal” bütünleşme biçimlerine nazaran daha büyük boyutlu olmuş ve yolla elde edilen birlik, bireyleri yararın paylaşılmasında, toplumsal statü ve ekonomik refahın sağlanmasında “ortak çıkar” kavramının ifade ettiği bir duyarlılığa erdirmişdir. Böylece Alman olmak, Fransız yada İspanyol olmak, daha alt tutunum eşiklerine aidiyetten daha önemli bir konuma gelmiştir.¹⁰

1.2. ULUS DEVLETİN ÖZELLİKLERİ

Modern devletin gösterdiği özellikler ulusallık kavramına bağlı olarak ulusa atfedilen özelliklerle izah edilmektedir. Vatan birliğinin yanında dil birliği ve kültür birliği kavramlarda ulus devletlerin dayandığı temeller olarak ortaya çıkmıştır. Bunların dışında modern ulus-devletin en önemli özelliği merkezliktir. Moderne devletler özellikle batı geleneği içinde değerlendirildiklerinde öncelikle merkezi devletlerdir. Merkezilik özelliği ise, siyasetin denetlenme ihtiyacının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Belli grupların, yönetimde söz sahibi olmaları, belirli bir ortaklığın parlamento da bulunmasına rağmen işlerin yürütülmesinde çok seslilik söz konusu değildir ve icranın tek merkezden yönetilmesi gerekmektedir. Bu nedenle modern ulus devletler merkezlik vasfını kazanmışlar ve merkezi bir örgütlenme söz konusu olmuştur.

Modern ulus devletin bir diğer özelliği de anayasal devlet olmasıdır. Anayasa ile; devletin dayandığı esaslar, işleyişi, yeni siyasetin dayandığı temeller belirli ilkeler etrafında tanımlanmıştır. Anayasa ile yürürlükte olan siyasetin ve düzenin

¹⁰ Aydın, S.15

sınırlarının çizilmesi, bu çerçevede belirli tariflerin getirilmesi söz konusu olmuş ve giderek modern ulus devletler anayasal devlet olarak tanımlanmıştır.

Modern devletin bir başka özelliği de laik esaslar üzerine bina edilmesi, siyasetin laik güçlerce yürütülmesidir. Yeni çağ ile birlikte geleneksel siyaset, yeni şartlara cevap verememesi dolayısıyla aşılmıştır. Yeni siyasetin yürütülmesinde daha önce görev üstlenmiş olan Hıristiyanlık ve kilise devre dışı kalmış, orta çağ süresince ellerinde bulundurdukları kurum ve yetkiler ellerinden alınmıştır. Yeni çözüm ve siyasetin geliştirilmesi ruhban sınıfın dışında laik/sivil güçler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹

Modern ulus devletin başlıca önceliklerinden biriside yönetimin parlamenter bir işleyiş içinde meclisle düzenlenmesidir. Meclis, siyasetin yürütülmesinde söz sahibi olan çeşitli guruplara kendilerini ifade etmelerine izin veren bir müessese ve ortaklığın ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.

Birbirine kültürel olarak benzeyen bireylerden oluştuğu var sayılan ulus devletler modernleşmenin getirdiği alandaki büyümenin siyasal boyutunu temsil etmek üzere ve daha önceki formların aksine, kültürel olarak türdeş kitle devleti özelliği göstermektedir ve mekansal olarak da ulusal siyasi sınırlarla, sınırları belirlenmiş olan bir takım kültürü anlayışı söz konusudur. Bu takım kültürü anlayışında ise devlet-birey ilişkisi vatandaşlık bağı ile tanımlanmıştır. Fransız ihtilali ile oluşan ulus-devlet yapılanmasında egemenlik yurttaşlar topluluğunu temsilen devlette toplanmış; devlet, yurttaşlardan kendi egemenlikleri adına tüm sadakatlerin üstünde bir sadakat talep etmeye başlamıştır.¹²

Böylece iktidar yapısında bir merkezileşme, kültürde standartlaşma, hukukta eşitleşme ve ekonomide bütünleşme yaratmaya girişilerek söz konusu sadakatin meşruluk alanı da çerçelenmiştir.

¹¹ Server TANİLİ, *Uygurlık Tarihi*, İstanbul; Adam Yayınları, 1999, s.95

¹² E. Fuat KEYMAN, A. Yaşar SARIBAY. *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, İstanbul; Vadi Yayınları, 1998, s.13

1.3. ULUSAL KİMLİKLERE GEÇİŞ

İnsanlık tarihiyle özdeşleştirilen kimlik kavramı, 18. yüzyılda Fransız ihtilali ile birlikte tarihsel-sosyolojik bir kategori olarak ortaya çıkan ulus devlet kavramının sonucu olarak yeni bir çerçeve içerisinde tanımlanmış ve ulusal kimlik kavramı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ulus-devletleşme sürecinin aracı olan “ulusal kimlik” oluşumu, modern çağın ürünüdür.¹³ Modernleşme sürecinde devletin kimliği ile devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimliği örtüşmüştür. Modern-ülkesel olarak tanımlanan bu yeni devlet formuna gelene kadar devletlerin, uyruklarının kimliğini kendisinin tanımlama biçimine benzetme yada uyruklarında olduğunu var saydığı bir “ortak” kimlikle kendisini tanımlama ihtiyacı olmamıştır. Kimlik kendiliğinden ve cemaatsel bir olgudur ve kolektivitinin öznesi genellikle cemaat olmuştur. Modern öncesi dönemin devletleri; meşruiyetlerini uyruklarıyla paylaştıkları “ortak kimlik” ten çok geleneksel-örfi bir zemine oturtmuşlardır. Burada örfün çerçevesini, zor kullanımını meşru kılan genel bir hukuk ,yerine soy çizgileri ve dini otoriteyle uyuşma-ondan icazet alma gibi olgular belirlemekte idi. Moderne dönemde ise siyasal sistemler olabildiğince yaygın bir kitlesel sadakat talep etmeye zorunlu hale gelmiştir.¹⁴

Ulusal kimlik belli anlamda bir siyasi topluluğu gerektirmektedir. Siyasi bir toplulukta topluluğun bütün fertleri için en azından belli ortak kurumların, hak ve görevlere dair tek bir yasanın varlığını ima etmektedir. Yine topluluk mensuplarının kendilerine özdeşleyecekleri, aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsal mekan, az çok hatları kesin ve sınırlanmış bir toprak parçasını da gerektirmektedir.¹⁵

Milletlerin iyi tanımlanmış ülkelere/topraklara sahip olmaları gerekir. Öyle ki; örneğin ellerindeki toprağı bir demirci örsündeymiş gibi işleyerek kullanan, kendilerini yüksek denizlerin harcında gören eski flamanlar gibi halk ile toprak adeta bir birine ait olmalıdır.ama söz konusu toprak parçasının herhangi bir yer

¹³ Güvenç, s.27

¹⁴ Aydın, s.23

¹⁵ Anthony SMİTH, *Milli Kimlik*, İstanbul; İletişim Yayınları, 1997, s.24

olması mümkün değildir; o herhangi bir toprak parçası değil, “tarihi bir toprak”, “yurt”, halkın beşiği olmalıdır. Türklerde olduğu gibi o toprak o soyun köklerini taşımasa bile bu böyledir. “Tarihi toprak” terrain (toprak) ile halkın, nesiller boyu birbirleri üzerinde müşterek ve yararlı etkilerde bulunduğu bir topraktır. Tarihi bellek ve çağruların mekanı haline gelir yurt; bizim bölgelerimizin, azizlerimizin ve kahramanlarımızın yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir. Bütün bunlar yurdu yeryüzünde biricik kılmaktadır. Nehirleri, denizleri, gölleri, dağları ve kentleri ile yurt kavramı “kutsal” hale gelmektedir.¹⁶

Milletlerin teritoryal olarak sınırlanmış nüfus birimleri oldukları ve kendi yurtlarının sahipleri olmaları gerektiği; mensuplarının ortak bir kitle kültürünü ortak tarihi mitleri ve anıları paylaştıkları; mensuplarının belirli bir ortak yasal sistem altında karşılıklı hak ve görevleri bulunduğu; ve milletlerinin fertlerinin bütün ülkede hareket imkanı ile bağlantılı ortak bir iş bölümü ve üretim sistemine sahip oldukları fikrini içermektedir.

Milli kimlik temelde çok boyutludur. Şu yada bu milliyetçi hizip tarafından bile asla tek bir unsura indirgenemeyeceği gibi bir halkın bünyesine yüzeysel yollardan kolay ve hızlı bir şekilde zerk edilebilmesi de mümkün değildir.

Milli kimlik ve millet birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal-siyasi pek çok unsurdan oluşan karmaşık yapılardır. Kendi devletlerinde ifadesini bulsun yada bulmasın, müştereken paylaşılan anılar mitler ve geleneklerin bir raya getirdiği topluluk fertleri arasındaki dayanışma bağlarını gösteren bu kavramlar, devletin tamamen yasal ve bürokratik nitelikli bağlarından tümüyle farklıdır. Kavramsal olarak millet her özgül durumda değişik oranlarda biri sivil ve teritoryal öteki etnik ve jeneolojik olan iki boyutu birbirleriyle harmanlanmıştır. Milli kimliğin modern yaşam ve siyasada böylesine esnek ve daimi bir güç haline getiren ve kendi özelliğini yitirmeksizin diğer güçlü ideoloji ve hareketlerle etkili birleşimlere girmesini sağlayan da bu çok boyutluluğudur.

---

¹⁶ Smith, S.26

Milli kimliğin bu çok yüzlü gücünü , grup ve bireyler açısından yerine getirdiği işlevlerden bazılarını izleyerek görmek mümkündür. Bu işlevler “dışsal” ve “içsel” nesnel sonuçlar şeklinde bölümlendirilebilir. Teritoryal, ekonomik ve siyasal alanlar dışsal işlevlerdir. Milli kimlikler-topluluk içindeki bireyler için daha samimi, içsel işlevlerde yerine getirmektedirler. En bariz olanı fertlerin “uyruklar” ve “yurttaşlar” olarak toplumsallaştırılmalarıdır. Müşterek değer, sembol ve geleneklerden bir repertuar oluşturmak suretiyle bireylerle sınıflar arasında toplusal bir bağ kurabilmek için de yine millete müracaat edilmektedir. Bayrak, para, marş, kutlama gibi sembollerle topluluk fertlerine ortak miraslara, kültürel yakınlarla hatırlatılır; ortak kimlik ve aidiyet duyguları güçlendirilir.¹⁷ Kimliği tanımlayan kriterler zaman içerisinde süreklilik ve ötekilerden farklılıktır. Bunların her ikisi de ulusal kimliğin temel unsurlarıdır. Süreklilik ulusun tarihsel kökleri olan ve geleceğe uzanan bir varlık olarak kavranmasından doğmaktadır. Bireyler bu sürekliliği zamana yayılmış bir deney birikimi aracılığı ile algılamakta ve sadece topluluk üyelerinin anlayabileceği ortak bir amaç tarafından birleştirmektedirler.

Ulusal kimlik kavramı üç temel işlevi yerine getirmektedir; seçim yapmaya yardımcı olmakta diğerleri ile ilişki kurmayı olanaklı kılmakta ve güç vermektedir. Birincisi ulusal kimliği tam olarak ifade edilmesi ve gelişebilmesi için ulusu oluşturan insanların kendi ortak siyasal kaderlerine ilişkin karar verme hakkına sahip olmaları gerekmektedir. İkincisi; eğer kişisel düzeyde ele alınırsa, ulusal kimlik ötekilerle ilişkileri açıkça olanaklı kılmakta, çünkü ulus ortak kültüre sahip bireylerin anlamlı bir dünya yaratmak için yaşadığı ve çalıştığı ortak bir havuz olarak görülmektedir. Fakat bundan da öte ulusların bir devlet olma talebi, ulus-devletlerin küresel sisteminde “aktör” olarak tanınma talebidir. Son olarak ulusal kimlik bireylere kendilerini aşan bir varlık-ulus ile, özdeşleşmelerini yansıttığı ölçüde güç vermektedir. Aynı zamanda ulusal ideolojiler genellikle ulusun gelişmesini teşvik etmekte ve onu değerli bir şey olarak sunmaktadır. Zaman zaman geçmiş başarılar

---

¹⁷ Guibernau, s.126

üzerinde yoğunlaşmalarına rağmen, daima daha iyi bir gelecek vaat ederek yenilenmeyi savunmaktadır.¹⁸

Kimliğin verili bir yapı olmadığı, tarihsel olarak inşa edilen ve sürekli yeniden inşa edilen, başka türlüde kurulmuş olabilecek–hala-kurulabilecek bir kategori olduğu kabulünden hareket edildiğinde, ulusal kimliklerin oluşumunun özgül milliyetçi oluşumların bir cüzü olarak ele alınması gerekmektedir. Çünkü milliyetçi hareketlerin oluşumunda milli devletin kuruluş sürecinde belirleyici bir önem taşımaktadır. Zira bu hareketlerin oluşum evresindeki söylemler, imgeler, anlatılar nebulasına bir şekil vererek milli kimliğinde çerçevesini çizen uğrak, milli devlet ve onunla birlikte teşekkül eden modern iktidar aygıtıdır. İktidar icraatıyla ve söylemiyle bir millet ve kimlik inşa etmekte ;kimiz ve nasıl olmalıyız? Sorularının cevaplarını sabitlemektedir. Bu yönü ile ulusal kimlik kavramı aynı zamanda ideolojik özellik taşımaktadır.¹⁹

Modern ulus-devletler “kimlik” sorununu, her türlü “eski” tutunum biçiminin üzerinde bir eritici kimlik yaratarak ve bu bütüncül kimliğin özneleri arasında varolan her türden farklı tutunum odağını ikincileştirmek suretiyle çözümlene yolunu benimsemişlerdir. Bu nedenle de ulus-devletler için belli bir “kimlik sorunu” yoktur. Sadece tayin edilmiş bir kültürün taşıyıcısı olan belirli bir kimliğin aktarılmasına ilişkin “pratik sorunlar” vardır

Böylece modernizm, zaman içinde değişikliğe uğramakla birlikte esas olarak aynı kalan, tamamlanmış, bu yüzdende eylemleri ve eğilimleriyle kendi içinde uyumlu ve tutarlı bir bütünlük oluşturan rasyonalist bir kimlik anlayışı ortaya çıkartmıştır. Bu kimlik anlayışı homojen bir bütünlüğe işaret eden ve de içine aldıklarına tanımlandığında başka bir şey olma fırsatı vermeyen; böylelikle de onları kendi yararına olmak üzere bir yere, bir konuma yerleştiren ve orada sabitleyen kodlar

¹⁸ Guibernau, s.127

¹⁹ Tanıl BORA, “ İnşa Dönemi Türk Milli Kimliği ” **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı. 71, Yıl. 1996, s.37

sunmuştur.²⁰ Ve insanlar bu kimliklere; kapitalist endüstrileşme, kentleşme, dünya pazarının oluşumu, sivil ve toplumsal yaşamın kamusal ve özel yaşam olarak birbirinden kesin çizgilerle ayrılması,ulus-devletin egemenliği ve Batı ile modernleşme nosyonunun özdeşlenmesi gibi birbirini tamamlayan çok boyutlu bir süreç içinde yerleştirilmişlerdir.²¹

Ancak bu büyük toplumsal kimlikler, artık dünyanın kavramsallaştırılmasında geçmişte olduğu gibi bir toplumsal, tarihsel yada epistemolojik yer tutmamaktadır. Günümüzde, homojen görüntülerin arkasındaki iç çelişkiler, farklılıklar, parçalanmalar su yüzüne çıkmaktadır. Bu anlamda “yeni dönemi” niteleyen şey “öznenin geri dönüşüdür” Kollektif toplumsal özneler-sınıf, ulus yada etnik grup gibi-daha parçalı ve çoklaşmış hale gelirken, birey-özne daha önemi hale gelmiştir. Bu da özneye dair kavrayışın değişimini beraberinde getirmiştir.Böylece bireyi eski zamanlarda tasavvur edildiği gibi, bütünlükçü, tek merkezli, durağan ve tamamlanmış dolayısıyla kendini birden çok sayıda tarif edebilen bir özne olarak kavranmaya başlamıştır.

Modernleşmeci paradigmanın oluşturduğu gelişme modeli içinde nihai hedef olarak tanımlanan “ulusallaşma” yani ulusal bir kültürün çerçevesini çizdiği benzer duygu,düşünce ve tavırları kazanmış bireylerden oluşan “ulus” haline gelme hedefi ; postmodernitenin “toplum” olmak için bu zorunluluğu ortadan kaldıran ve moderniteye nazaran “doğal alana” yönelik atfi tam tersine çeviren ve birçok kimliğin ortak bir Pazar ekseninde uyumu olarak tanımlanmış postmodern toplum anlayışı ile yer değiştirmektedir. Kimlik kavramının referansı 19.yy. Siyasal süreçlerinde belirlenmiş “ulusal sınırlar” olmaktan çıkmakta ve cemaatlere, halklara, dil gruplarına, kurgusal yada somut küçük guruplara doğru boyutunu küçültmekte,yani çoğullaşmaktadır. Dolayısıyla mikro boyutta sosyal psikolojik, makro boyutta da siyasal olan referans, hem siyasal olmaktan çıkmakta hem de siyasetten kontrol edilebilme yeteneğini kaybederek (yani kültürün ulusal siyaset

²⁰ Larrain JARGE, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, (Çev. Hayri Domaniç), İstanbul; Sarmal Yayınları 1994, s.143

tarafından belirlenip kurgulanabilme esnekliği ortadan kalkarak) toplumsal kültürel hale gelmektedir.²²

Ulus devletleşme sürecinin tek kültür yönünde getirdiği kültürler/cemaatler/kimlikler arası ilişkiler ve bu yeni sürece uyum sağlamaya çalışan mekanizmalar içinde ise etnik çatışmalar ve mikro milliyetçilikler ortaya çıkmaktadır

Bu çerçevede kimlik kavramı 1980'lerden sonra sorunsallaşmış ve siyaset programının bir parçası olmaktan çıkarak bu programın öznesi haline gelmiştir. Bu süreçte siyasallaşma ve siyaset artık bu kimlikler üzerinden yapılmakta ve kimlikler siyasetin öznesi haline gelmektedir. Artık kimliği iktidar olmak amacı çerçevesinde araçsallaştıran anlayışın yerini kimliğe göre ve kimlik temelinde varolma biçimi almaya başlamıştır. Ulus-devletleşme süreçleri, kimliğin güçlenen "ulusal" burjuvazilerin iktidara taşınmasında araç olarak kullanılmasına tanıklık etmiştir. Sermayenin küreselleşmesi ve tam anlamı ile uluslararasılaşması süreci ise siyaset ve toplum alanını kimlik paradigmasına terk etme eğilimini güçlendirmektedir.²³

2. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI

Son yıllarda tüm dünya ekonomik, siyasal ve sosyal yönden büyük bir değişim ve dönüşüme sahne olmuş ve halende olmaktadır. Söz konusu değişim dönüşüm küreselleşme kavramı ile adlandırılmakta ve kavram, gittikçe önem kazanan bir toplumsal değişim paradigması ve bir "analiz birimi" olarak kullanılmaktadır.

Küreselleşme kavramı, devlet ağırlıklı uluslar arası ilişkilerden siyasal aktörlerin çoğullaştığı global ilişkilere geçişi; sermayenin artık uluslar arası değil global bir nitelik taşımasını; ekonomi mekanizmalarının değişmesini ve içerseme /

²¹Sevda Alankuş KURAL, " Yeni Hayali Kimlikler ve Yurttaşlar Demokrasisi " **Birikim Dergisi**, Sayı. 71, Yıl. 1995, s.93

²²Aydın, s.8

²³ Levent KÖKER, "Çokkültürlülük ve Demokratik Meşruluk Sorunu" **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**. Nuri Bilgin (ed.) İstanbul; Yayınları, 1997, s.41

dışarsama ilişkilerinin, artı değer üretiminin yerini almasını; iletişim ve bilişim teknolojileriyle dünyanın bir “global köy”e dönüşmesini ve böylece hayali cemaatler yerine “hayali bir dünyanın oluşmasını; sonuçta mekansallık ve alansallık yerine, serbest pazara dayalı sermaye alışkanlıklarının belirlediği bir global ilişkiler ağının toplumsal ilişkileri belirlemeye başlaması sürecini ifade etmektedir.²⁴

Diğer taraftan da globalleşmeyle birlikte, yerelliğin canlandığı, otantikliğin bir kimlik kodu olarak söylemleştirdiği, köktencilik farklı tezahür biçimleri içinde yaşama geçirildiği ve bu süreçlere karşı “Ulus–devlet=ulusal–kimlik” denkleminin gittikçe gücünün kırıldığı ve ciddi bir “meşruiyet kriziyle” karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Her iki oluşumun ortak noktası yaşadığımız dünyanın ciddi dönüşümler geçirmesi, devletler, toplumlar ve insanlar-arasındaki ilişkilerin karşılıklı–bağımlılığının gittikçe artması ve günlük yaşamın global/yerel ekseninde yeniden kurulmasıdır. Dolayısıyla küreselleşme özünde yaşadığımız dünyanın değişen niteliğini anlamlı kılma çabasıdır.

Başka bir yaklaşımda ise küreselleşme sanayi toplumunun, toplumsal ilişkiler ve örgütlenmelerinin, ortaya çıkan bilgisayar ve iletişim kökenli yeni teknolojilerin gelişmesinin de etkisiyle köklü bir biçimde değişmesi, “sanayi devriminin ölümü” ve yeni ilişkilerin, örgütlenmelerin, değerlerin, davranış kalıplarının gündeme gelmesi ile yoğunluk kazanmıştır. Küreselleşme aynı zamanda sınıfsız bir topluma doğru gidişin ara kademesidir. Çünkü insanoğlunun sömürülmesini gerektirmeyen bir teknolojik devrimin başlangıcıdır. Bilginin en önemli unsur haline geldiği ve o bilgi yarışından dolayı da insanın kol gücüne ihtiyacının azaldığı ama buna rağmen kalitenin, verimliliğin öneminin daha da arttığı bir dönemdir.²⁵

²⁴ E.Fuat KEYMAN, “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri” , **Global Yerel Eksende Türkiye**, İstanbul; Alfa Yayınları, 2000, s.17

²⁵ Mehmet ALTAN, “Dünya-Türkiye Küreselleşme Değişim” , **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, İstanbul; Küyerel Yayınları, 1997, s.9

Küreselleşme döneminin somut görünümüleri ise,²⁶

* Örgütlü kapitalizmin sonu ve esnek birikimin ortaya çıkması ile üretim tarzında önemli değişiklikler

* Devlet egemenliği ve küresel dünya ekonomisi arasında gittikçe büyüyen “uçurumlar”

* “zaman-mekan” sıkışıklığının iletişim ve bilgi teknolojileri vasıtasıyla yoğunlaşması

* Tüm dünyada örtüşen kültürlerin ve çatışan akımların ortaya çıkmasıdır.

3. KÜRESELLEŞMEYE YOL AÇAN FAKTÖRLER

Küreselleşmeye yol açan faktörler; ekonomik faktörler, siyasal faktörler, bilgi teknolojisi ve bilgi toplumunun ortaya çıkışı olarak incelenebilir.

3.1. EKONOMİK FAKTÖRLER

Küreselleşme kavramı çok yönlüdür. İnsanların ilgi alanlarına göre ekonomik, siyasi, kültürel ve teknolojik yönleriyle gündeme gelmektedir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunun temel özelliği mal, hizmet ve işgücü piyasalarının küreselleşmesidir. Uluslarüstü firmaların gelişimi ile, uluslararasılaşma yaygınlaşmaya başlamış ve firmalar arasında yoğun bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca ihracata dayalı stratejiler firmalar ve hükümetler üzerinde etkili olmuş, bölgesel ekonomik bütünleşmeler uluslararasılaşmanın bir şekli haline gelmiştir.²⁷

Ekonomik küreselleşme; ulaştırma, haberleşme maliyetlerindeki azalmayı, bilgiye dayalı üretim teknolojisindeki süre giden devrime yetişmeyi, ortaya çıkan uluslarüstü kültürel elitlerin ve tüm nüfusun artan katılımıyla tüm otarşik gelişme modellerinin başarısızlığını kapsamaktadır. Küreselleşmenin sonuçları firmalar ve

²⁶ Roland ROBERTSON, *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (Çeviren. Ü. Hüsrev YOLSAL), Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999, s.38

²⁷ Taner TİMUR, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1996, s.8

lkeler tarafından ihracata yönelik stratejileri yaygın olarak kabul edilmesinde, dünya üretimine oranla ticaret hacminin artmasına ve ekonomik bütünleşmeye yönelik hareketlerin gelişiminde görülebilmektedir.

Ekonomik küreselleşme, bağımsız ülke ekonomilerinin bir bütün içinde toplanmasını ifade eder. Başka bir tanıma göre ise ulaştırma ve iletişim alanlarında kaydedilen gelişmeler sonucunda dünya ekonomilerinin btnlemeleri veya tek Pazar olmalarıdır. Ekonomik küreselleşme kavramı, ekonomik ilişkileri etkileyen ve yardımlara yön veren kuralların uluslararası harmanizasyonunu veya mal ve sermayenin uluslararası düzeyde dolaşımını yada ekonomik birimlerin tüm yabancı ve uluslar arası piyasalarda faaliyet de bulunmasını engelleyecek faktörlerin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.

Ekonomik küreselleşme ile birlikte dünya piyasalarında rekabet yoğunlaşmış, finans ve para piyasalarında hareketlilik ortaya çıkmış ve uluslarüstü firmalar egemen konuma gelmiştir. Küreselleşme; üretimin mekansal olarak yeniden düzenlenmesini, sanayilerin sınır ötesi karşılıklı birbirlerine nüfuz etmelerini, finansal pazarların yayılmasını aynı türden tüketim mallarının değişik ülkelere yayılmasını; güneyden ve doğudan batıya olan kitlesel nüfus göçü ile birlikte, ayrıca güneyin kendi içinde de kitlesel nüfus transferlerinin oluşumunu ve dünya çapında demokrasiye duyulan tercihi içerir. Bu anlamda küreselleşme kavramı; iktisadın, siyasetin, kültürün ve ideolojinin çok katlı seviyeleri ile karşılıklı ilişki içindedir.²⁸

Ekonomide küreselleşmeye yol açan faktörleri altın çağın sona ermesi, uluslar arası rekabetin artması, dünya ticaretinin ve yatırımının genişlemesi, iletişim teknolojisindeki gelişim olarak sıralamak mümkündür.²⁹

²⁸ James V. MITTELMAN, "Küreselleşme Sorunu; Kıyılarda Yaşamak" (ev. Yavuz ACAR). *İlim ve Sanat Dergisi*, Sayı.39, s. 33

²⁹ Mittelman, s.34

3.1.1. ALTIN ÇAĞIN SONA ERMESİ

Altın çağ olarak ifade edilen dönem, ikinci dünya savaşı sonrası yirmi beş yıllık dönemdir. Bu dönemde üretim ve tüketim patlamış, gelişmiş ülkeler tam istihdam seviyene gelmiştir. Hatta bazıları dışarıdan iş gücü ithal etmişlerdir. Ticaret önemli ölçüde gelişmiştir. Fakat 1973 yılından sonra ekonomik durgunluk ve gerileme başlamış “altın çağ” olarak ifade edilen dönem sona ermiştir. Petrol şoku gelişmiş ülkelerde enflasyona ve ülkelerin ekonomik büyüme oranlarında önemli düşümlere neden olmuştur. Bu da beraberinde işsizliği getirmiştir.

1960 ların sonundan itibaren gelişmiş ülkelerde verimlilik artışının oranının düşmüş, Bretton ve Woods para sistemlerinin çökmesi ve 1973 ve 1979 petrol şokları altın çağı sona erdirmiştir. 1980 ler de ve 1990 ların başında OECD ülkeleri serbest piyasa kurallarına dayanan yeni bir ekonomik sistem oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu hedefi destekleyen özelleştirme ve serbestlik, ücret pazarlığı ve refah devleti gibi altın çağın düzenlemelerini ortadan kaldırmıştır.

3.1.2. ULUSLARARASI REKABETİN ARTMASI

Küreselleşmenin en önemli nedenlerinden biride, piyasaların küresel bir nitelik kazanmasıdır. ABD’ nin dünya ekonomisindeki görece rekabet gücünün azalması ve öncü konumunu kaybetmeye başlaması, küresel piyasaların yanı sıra hem bölge hem de ürün bazında rekabetin artmasına yol açmıştır. Günümüzde ülkeler için yalnız yurt içi piyasaya üretimde bulunak yeterli değildir. Bu yüzden, ülkeler ekonomik işbirliği ve bütünleşme anlaşmaları ile aralarında bölgesel olarak ortak piyasaları genişletmekte veya dünyanın farklı bölgelerinde ki piyasa paylarını arttırmayı hedeflemektedirler.

3.1.3. DÜNYA TİCARETİNİN VE YATIRIMLARININ GELİŞMESİ

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde dünya ticareti üretiminden daha hızlı artmıştır. 1950-1973 yılları arasında dünya ticareti yıllık %7.8 dolayında artmıştır. Dünya ekonomisinin iki petrol şoku ve borç krizi ile karşılaştığı 1973-1984 dönemine ticaret artışı %3’ e düşmüştür, fakat 1984-1989 yılları arasında dünya

ticaretindeki artış tekrar eski düzeyine çıkmıştır. Dünya ticaretindeki bu hızlı ve sürekli büyüme dünyanın çeşitli bölgelerindeki ulusal ekonomilerin birbiri ile bağlantılı ve açık olduğunu ortaya koymaktadır. Dünya ticaretindeki artışı iktisatçılar iki şekilde açıklamaktadırlar; birinci görüşe göre ulaştırma maliyetlerinin düşmesi ve iletişim hızının artması dünyayı küçültmektedir. İkinci görüş ise uzak ve yakın zamanlarda gelişen ülkelerin tek taraflı liberalleşme tedbirlerinin rolüne değinmektedir.

Dünyada uluslar arası ticaretin artması pek çok ülkenin bireyleşmesinin etkisini hissetmesinin ilk yoludur. Uluslararası ticaret hızla atmıştır. Fakat bu artış tüm bölgeleri aynı ölçüde etkilememiştir. Altyapısının hazır olup olmamasına, vasıflı işgücünün durumuna, yatırım alanlarının tercihine bağlı olarak ülkeler farklı boyutlarda etkilenmişlerdir.

Dünya ticaretinin artması, dünya ticaretinin yapısını da çeşitli açılardan önemli ölçüde değiştirmiştir. İlk olarak toplam dünya ihracatında sanayi ürünlerinin payı artmıştır. İkinci olarak ülke gruplarının dünya ticaretindeki payları etkilenmiştir. Asya'nın yeni sanayileşen ülkelerinin payı 1970-1991 yılları arasında %4.6 dan %71.5 e çıkmıştır. Buna karşılık Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin payı aynı dönemde düşmüştür. Ekonomik performans da ki bu farklılıkların sonucunda tüm gelişen ülkelerin payı az çok artmıştır.³⁰

Yabancı yatırımlar; dolaysız yatırımlar, parasal sermaye akımları, spekülasyon fon akımları ve kâr hadleri, özelleştirme gibi değişik şekillerde gerçekleşmektedir.

3.1.4. İLETİŞİM TEKNOLOJİSİNİN GELİŞMESİ

Bilgi teknolojisi üretim sürecine yayıldığında, Schumpeter'in "ardıl endüstriyel devrimler" kavramını literatüre kazandırmıştır. Uzun dönem konjonktür teorisinde bu tür yeni teknolojiler yeni endüstrilerde ve tüm ekonomide genişlemeyi teşvik ederek hizmetler sektöründe önemli yeni yatırım ve istihdam alanları

oluşturmaktadır. Bu genişletici etkiler azalmaya başladığında yeni bir teknoloji dizisinden kaynaklanan bir itici güç geliştirilinceye kadar yeni bir durgunluk ve buhran dönemi ortaya çıkabilmektedir.

Bilgi teknolojisindeki gelişmeler zaman ve mekan engellerini ortadan kaldırmakta etkili olmakta dolayısıyla kontrol kapasitesini arttırmakta ve her türlü sınır ötesi faaliyetin yoğunluğunu arttırmaktadır. İletişim teknolojileri;

- * Haberleşmenin maliyetini azaltmakta ve hızını arttırmada,
- * Dünya finans piyasaları arasındaki bağların gerçekleşmesinde,
- * Aynı firma içinde faaliyet gösteren birbirinden uzak üretim birimleri arasında koordinasyonu kolaylaştırmada,
- * Dünya yabancı yatırım stokunun %50' den fazlasını içeren hizmetlerin mübadelesini gerçekleştirmede,
- * Özel küresel iletişim ağları aracılığı ile küresel medya ve iletişim yolu ile düşüncelerin yayılmasını kolaylaştırmakta,
- * İletişimi hızla yaygınlaştırarak rekabeti genişletmede ve arttırmada,
- * Yeni daha rekabetçi çalışma ve üretim organizasyonunun yayılmasını arttırmada önemli bir role sahiptir.

---

³⁰ Gülten KAZGAN, *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, İstanbul; Altın Kitaplar Yayınevi, 1995, s.25

3.1.5. KÜRESEL EKONOMİK YAPI

Günümüzde bir yanda ulusal ekonomilerin birbirleri ile karmaşık ilişkilere girmeleri, öte yandan artan bilgi ve iletişim talebi bilim sektörünü önemli hale getirmiştir. Böylece bilim sektörü hem ulusal hem de uluslararası ölçekte lokomotif sektör haline gelmiştir. İletişim sistemlerinin ülke sınırlarını küçültmesi, bölgesel gruplara dayalı bütünleşme eğilimlerini beraberinde getirmekte, bölgesel ekonomilerin gelişmesi ile beraber küresel ekonominin ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere üçlü bir katman oluşturduğu gözlenmektedir.

3.1.5.1. ULUSAL EKONOMİ KATMANI

Eskiden beri yerel Pazarlara üretim yapan işletmelerin bulunmasına karşılık günümüzde ulusal ekonomi katmanının zayıflaması ve yüksek teknolojiler ile iletişim sağladığı olanaklar sonucu, yerel ekonomi birimlerinin çağdaş anlamada bir örgütlenme geçireceği ve büyük etki sahibi olacağı kabul edilmektedir. “Küresel Düşün, Yerel Çözümle” sloganı ile hareket edecek bu katman çeşitlenen müşteri zevklerine hitap edebilmeyi mümkün kılan teknolojiler ile de ilerlemektedir. Yerinden yönetimi destekleyecek ve merkezizetçiliği zayıflatacak olan akımında bu olması beklenmektedir.³¹

Ulusal ekonominin bazı tanımlayıcı özellikleri bulunmaktadır. Ulusal ekonomiler politik sınırlarla çevrili bir Pazar özelliği taşımaktadır. Ulusal ekonomi, ekonomiyi düzenleyen kararların, yasaların ve ulusal bir ekonomi politikasının varlığını kapsar. Küreselleşme ile birlikte, ulusal devletin koyduğu yasaların etkinliği zayıflamakta ve ekonomi politikaları da fazla özerklik taşımamaktadır. Ulusal devletin ekonomi politikaların oluşmasında küresel ekonomik konjonktür etkin bir rol oynamaktadır.

³¹ İlhan DÜLGER, “Ulusal Ekonomiden Küresel Ekonomiye Geçerken Milli Devlet”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 20, s.97.

3.1.5.2. BÖLGESEL EKONOMİ KATMANI

İleri ve yüksek teknolojilerin sağladığı olanaklar ve halkın ödeme gücünün yükselmesi dolayısıyla gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, ulusal ekonomilerin ticaret sınırlarının genişletilmesi amacıyla devletler arası anlaşmalarla oluşturulan ticaret veya ekonomik siyasal bütünleşme amaçlı bölgeler bulunmaktadır ve zamanla ulusal devlet sınırlarının kaldırılarak siyasal bütünleşmelere ulaşılabileceği varsayılmaktadır. Ancak günümüzde bölgesel bütünleşmelerin çoğu ticaret alanının genişletilmesi amaçlanır. Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik gibi bütünleşme modelleri uygulanmaktadır. Küreselleşme olgusu bölgesel katmanların geliştirilmesini içermektedir.

3.1.5.3. KÜRESEL EKONOMİ KATMANI

Bilgi çağına özelliklerini kazandırması beklenen küresel ekonomiye getireceği nitelik değişiminin hangi üretimde, girdilerde ne yönde oluşacağına bakmak bazı açıklayıcı ipuçları vermektedir. Ulusal ekonomi döneminde sermaye önemlidir. Çünkü üretim araçlarının sahipliğini ve imalatın denetimini sağlar. Teknoloji rastlantısal olarak gelişir, araştırma gayreti firma düzeyindedir. Hammadde kaynaklarına erişim yollarının, işgücünün ucuza kullanımı üretim maliyetlerinin düşürülüp rekabet üstünlüğünün kazanılması bakımından önemlidir. Bilgi çağı, bilgi toplumu ve küresel ekonomiye sistemli, stratejili olarak ve rekabetçi ortamda geliştirilmekte olan teknolojinin kavranması, kullanım becerileri yoluyla sahipliğine dayanacaktır. Bu ise yüksek vasıflı insan gücü kaynaklarının gerekliliğini ifade etmektedir.

3.2. SİYASİ FAKTÖRLER

Küreselleşme ile birlikte ekonomik sistemin yanında siyasal sistem de değişmiştir. İnsan hak ve özgürlüklerine dayanan liberal demokrasi, piyasa ekonomisi, barışçılık, küresellik, yüzyıllardır yerleşmiş “devlet hakimiyeti” kavramının terk edilmesi, bu değişimin zorunlu-asgari hedeflerini oluşturmuştur.³²

Siyasal gelişmelerin en önemlisi devletin öneminin ve konumunun değişmesidir. Sanayileşme döneminde ulus-devlet yaygın devlet şekliydi ve sanayileşmenin gerektirdiği dikey örgütlenmeler, merkeziyetçilik ve standartlaşma devlette egemendi. Uluslar arası ilişkilerin merkezinde de ulus-devletler bulunmaktaydı. Bu anlayış dünya siyasetini kısa bir dönem iki sistem arasında, (sosyalizm ve kapitalizm) bloklaştırmıştır. Sanayileşmenin olduğu dönemde rasyonellik, bilimcilik ve pozitivizm ana düşünce tarzı olarak egemen olmuş ve her şey dünyevileştirilmiştir dolayısıyla toplumların mühendisler tarafından yönetilebileceği, düzenlenebileceği, toplum mühendisliğinin mümkün olabileceği düşünülmüştür.

Küreselleşme ile birlikte bu dönem hızla sona ermekte ve klasik örgütler eskiden sahip oldukları kontrol etme, yönlendirme gücünü hızla yitirmektedirler. Böylece yeni güç odakları belirmektedir. Bu güç odaklarının en önemli kaynağı bilginin belirleyiciliğidir. Bilgi ve iletişim sayesinde sorunlarda, çözümlerde küreselleşmektedir. Dünya coğrafi bağlardan git gide kopmakta ve tek bir mekan haline gelmektedir. Sorunların ve çözümlerin küresel olması, ülkelerin dışa kapalı yaşamasını imkansızlaştırmaktadır. Bu da yepyeni siyasal yaklaşımları gerektirmektedir. Ulusu devletin zayıflaması ile birlikte siyasal iktidarların iktidar alanları da daralmakta ve güç, toplumun çeşitli kesimlerine, özel firmalara ve sivil kuruluşlara dağılmaktadır. Böylece ulus devlet anlayışıyla çözümlenebilecek sorunlar git gide azalmakta ve bloklaşmanın sona ermesi ile beraber güçler dünya

³² Sabri TEKİR, “Bilgi Toplumu ve Politik Sistem Üzerindeki Etkileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl: 4. Sayı.19, s.415

çapında dağılmaya başlamaktadır. Böylece dünya bir çok güç merkezinin ortaya çıktığı çoğulcu bir yapıya doğru ilerlemektedir.³³

Küreselleşme ile beraber, geleneksel olarak otorite sahibi olması gereken bütün kurumlar ve değer yargıları yıpranmakta, her şeyin eşitlenmesine doğru giden bir hava oluşmaktadır. Bunun sonucunda da modernitenin ürünü olan ve modernitenin sorunlarına çözüm arayan evrensel siyasi pozisyonlar küreselleşme ile beraber güçlerini ve etkilerini yitirmektedirler.

Küreselleşmenin önemli itici güçlerinden bilgi toplumu ve onun kültürel mantığı postmodernite, küresel toplumun kültürel yapısını anlamda anahtar rol oynamaktadır. Merkezileşmeyi, kitle üretimi sürecine paralel kitle tüketimini gündeme getiren modern döneme karşıt olarak bilgi toplumu standartlaşmayı, merkezileşmeyi, kiteselleşmeyi bozarak yerine bireyselleşmeyi, yerel kültürlerin daha çok güç kazandığı, akıl ve bilimin sorgulanmaya başlandığı, mistik eğilimlerin güç kazanma eğilimine girdiği, geçmişten son derece farklı bir manzarayı ortaya çıkarmaktadır.³⁴

İleri teknolojiler sosyal ve kültürel yapıda meydana getirdiği değişimlerle farklı kültürel özelliklere sahip toplumlara ortak düzlemlerde buluşturmaktadır.

Küreselleşme ile beraber ortaya çıkan olgulardan biride bölgeciliktir. Bölgecilik, bir süper devlet oluşturarak onun hükümetinin ulusal hükümetin yerine geçmesi demek değildir. Ama ulusal hükümetin yanında önemli alanları kapsayacak bir takım bölgesel yönetim kurumları oluşturur ve böylelikle de ulusal hükümeti giderek önemsiz kılar. Bölgeciliğe doğru bu gidiş Avrupa Topluluğu tarafından başlatılmıştır. Avrupa Topluluğu tümüyle ekonomik bir örgüt olarak ortaya çıkmış fakat giderek daha çok siyasal işlevler üstlenmeye başlamıştır³⁵ ve günümüzde Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Parası gibi güçlü bir yapıya ulaşmıştır.

³³ Zülfü DİCLELİ, "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz", **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, İstanbul; Küyerel Yayınları, 1997, s.123

³⁴ Veysel BOZKURT, **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, İstanbul; Sistem Yayıncılık, 1996, s.165

Avrupa Topluluğu Kuzey Amerika Topluluğu fikrini uyandırmış, bu da ABD çevresinde Kanada ile Meksika' yı bir ortak pazara katacak biçimde ortaya çıkmıştır. Aynı şey Doğu Asya içinde geçerlidir. Söz konusu büyük bölgesel oluşumların yanında birde “mini bölge” lere doğru bir kayma hareketinden söz edilebilmektedir. Sovyet imparatorluğunun dağılmasından sonra Orta Asya ve Baltık ülkeleri benzer bölgesel birlikler oluşturmuşlardır. Bölgeciliğe doğru gidi geri dönüşü olmayan ve kaçınılmaz bir durumdur. Günümüz bilgi ekonomisinde geleneksel korumacılıkta, geleneksel serbest ticarete kendi kendine sonuç vermemektedir. Gerekli olan , anlamlı bir serbest ticarete ve içeride de bir rekabete izin verecek kadar büyük bir ekonomik birimdir. Bu birimin, yüksek düzeyde bir korumacılık altında yeni yüksek teknolojiye dayalı sanayilerin gelişmesine izin verecek boyda olması gerekmektedir. Bunun nedeni de yüksek teknolojilerin yapısında bilgi sanayiinin yatmasıdır.³⁶

Yüksek teknolojiye dayalı sanayi klasik, neo-klasik ve keynesçi ekonomilerin arz-talep kurallarına göre işleyen bir sanayi değildir. Onlarda üretim maliyeti, üretim hacmiyle orantılı olarak yükselirdi. Yüksek teknolojiye dayalı sanayilerde ise üretim hacmi yükselirken üretim maliyeti hızla düşmektedir. Bunun önemi yüksek teknolojiye dayalı sanayilerin kendilerini yapılandırırken karşılıklarına çıkan rakibi yok etmek üzere düzenlenebileceklerinde yatmaktadır ki, bu durum “hasmane ticaret” olarak isimlendirilmektedir. Bu durum bir kere gerçekleştiğinde, yenilgiye uğrayan sanayiinin bir daha geri dönmesine, canlanmasına olanak yoktur. Bu nedenle de bilgi ekonomisi oldukça büyük sayılan ulus devletlerinkinden çok daha büyük ekonomik birimlere ihtiyaç duymaktadır. Aksi takdirde bir rekabet yaratabilmeleri söz konusu değildir. Ama aynı zamanda birimin sanayii korumaya yetecek güce sahip olması ve diğer bloklarla ticaretinde koruma yada serbest ticarete değil karşılıklı ticarete yönelebilecek durumda olması da gerekmektedir. Bu da daha önce eşine rastlanmamış bir durumdur ve bölgeciliği hem kaçınılmaz hem de geri dönülmez kılan etkende budur.³⁷

³⁵ Peter F. DRUCKER, **Kapitalist Ötesi Toplum**, İstanbul; İnkılap Kitapevi, 1994, s.211

³⁶ Drucker, s.213

³⁷ Drucker, s.214

Bölgeler daha önce oluşmuş benzer alanlarda daha geniş serbest ticaret alanları oluşturmaktadır. Aynı zamanda dış dünyaya cevaplarında birlik içinde olmakta ve diğer bölgelerle karşılıklı davranacak gücü kendilerinde bulmaktadırlar. Bunun anlamı hem açık hem de korumacı olmak demektir. Bu bölgeler, ulus devletlerin yeri almamakta fakat onun çevresini kuşatarak sıkıştırılmakta ve hareket alanını daraltılmaktadır.³⁸

Küreselleşme ile birlikte bölgeselleşmeye tepki olarak yerelleşme ortaya çıkmaktadır. Teknoloji bir yönü ile yerel kültürleri tehdit ederken aynı zamanda onlara kendilerini ifade için iletişim ve bilgi ağlarını kurma olanağı da sağlamaktadır. Bu yolla yerel kültürler canlanarak dinamizmlerini arttırmakta dinsel ve geleneksel değerlere dönüşebilmekte ve hatta devrini tamamlamış marjinal etnik kültürler bile yeniden dirilme imkanı bulabilmektedir. Böylece bütünleşme sürecindeki yeni dünya toplumunun farklılık oluşturacak temelleri aynı süreç içerisinde oluşmaktadır. Yerelleşme, uluslar açısından kendi kültürünü ayakta tutabilmenin bir aracı olurken bir yandan da etnik mikro milliyetçilik akımlarına yol açarak ulus-devlet anlayışını tehdit etmektedir.

Ulus devlet yapısının dayandığı temel anlayış olan “self determination” kavramı sorgulanmaya ve sarsılmaya başlamaktadır. Küreselleşme sürecinin paradoksal bir biçimde doğurduğu parçalanma ve ufalanmaların ürünü olan etnik anlayışlar, kendilerini ve dünyayı yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. Kısaca ulus-devletler uluslar ötesi yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleri ile üstten bir baskıya maruz kalırken, etnik akımlar tarafından da alttan sıkıştırılmaktadır.³⁹

Yerelliğin esas nedeni insanların küçülen bir dünyada kendi köklerine ihtiyaç duymasıdır. Yerellik küreselliğin tersi değil özelliğidir. Dünyanın pek çok bakımdan küreselleşmesi nedeni ile insanlar kendilerine kendi anlayabilecekleri biçimde tanımlama ihtiyacı duymaktadırlar. Yerelleşme gerçekleştiği zaman, insanlar içinde yaşadığı ortamdan çıkmakta onun bir parçası olmakta fakat aynı zamanda kendilerini de farklı görmek istemektedirler. Bu yüzden dünya ne kadar küreselleşirse o kadar da

³⁸ Yusuf ERBAY, “Kavram Olarak Küreselleşme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl. 4, Sayı. 19. s.170

yerelleşecek demektir. Bu durum ulus-devletin temellerini sarsmakta, ulus devlet, ulus devlet olmaktan çıkmakta yalnızca “devlet” olmaktan yani siyasal bir birim olmaktan çok idari bir birim haline gelmektedir.⁴⁰

Yerelleşmeyi oluşturan faktörler arasında küreselleşmeye ve iktisadi ve siyasi liberalizme karşı çıkan bir dizi ideolojide bulunmaktadır. Bu ideolojilerin ortak noktasını yerelleşme oluşturmaktadır. Yerelliği ideolojik savunular küresel dinamiğin dışında kalacaklarını tahmin etmekte bu nedenle liberalizmden farklı bir toplumsal birliktelik noktası aramaktadırlar. Bir kısmı ise küreselleşmeyi kendi hayat tarzlarına tehdit olarak algıladıkları için küreselleşmeye karşı çıkmaktadırlar.⁴¹

Devletçi düşüncüyü gerçekleştirmeye çalışan gruplar, devletin küreselleşme karşısında azalan gücünü küreselleşme ile yükseltmek; eskiden modernleşme amacı ile gündeme gelen ulus oluşturma çabasını, şimdi bizim herkesten farklı olduğumuz dolayısıyla da kendimize özgü yerel çözümleri aramamız gerektiği iddiasına dönüşmektedir. Öte yandan sadece küreselleşme işleyişinden dolayı zarar görmelerinden değil, aynı zamanda tasarladıkları toplumsal yapıya ancak yukarıdan inme ve otoriter bir modelle kurabilecekleri için yerelleşme taraftarlarının kural koymaktan öteye, toplumu örgütleyen ve tanımlayan bir devlete ihtiyacı vardır.⁴²

Gelişmiş ülkeler dışında küreselleşme olayı genişleyen bir alanı kaplamaktan çok çeşitli çizgiler halinde uzanmaktadır. Küresel dinamiklerin nüfuz ettikleri alanlar etrafında yerelci hareketler yoğunlaşmaktadır ancak gelişmiş ülkelerde, siyasal liberalizmin çoktan beri yerleşik olduğu yerlerde küreselleşmenin siyasal çerçevesi oturmuş durumdadır. Üçüncü dünya ülkelerinde ise bir çatışmadan söz etmek söz konusu olamamakta, yerelleşmenin dışında ciddi bir siyasi seçenekte görülmemektedir. Türkiye gibi az sayıda ülkede ise mücadele halen devam etmektedir. Modernleşmeci iyimserler devlet ve topluma liberalizmi benimseterek devleti dönüştürerek küresel dinamiğin ivmesini yakalamaya çalışmaktadırlar.

³⁹ Erbay, s.171

⁴⁰ Drucker, s.217

⁴¹ Çağlar KEYDER, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul; Metis Yayınları, 1996, s. 51

Cemaatçiler ise siyasi tercihin olduğu bir ortamda sermayeyi kontrol ederek devletçiliği ve toplumsal dengeleri sürdürme çabasındadırlar.

3.3 BİLGİ TEKNOLOJİSİ VE BİLGİ TOPLUMUNUN ORTAYA ÇIKMASI

Bilgi toplumu daha önceki gelişmelerin ve birikim ürünüdür. Tarım toplumu ve sanayi toplumu aşamalarından sonra bu süreçlerden elde edilen birikimi geliştirerek ulaşılan bir aşamadır.

Küreselleşme; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda bir çok değişimin ve dönüşümün ürünüdür. Bu değişimlerin en önemlisi ise bilgi teknolojilerinde hızla ortaya çıkan gelişmelerdir. Geçmişte sanayi devriminin etkisi ile ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda yaşanan değişim ve dönüşümler bu gün bilgi devrimi de olarak da ifade edilen bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile yaşanmaktadır. Bilgi teknolojilerinin değişimi ekonomik alanda tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri ile alt sektörlerin tümüne sosyal alanda insan faktörünün eğitimi, sağlık düzeyi, iletişim ve ulaşım alt yapısı olmak üzere insanın verimliliğine ve refah düzeyine etkileyen tüm sosyal yatırımları toplumların kültür düzeyine ve hatta siyasal gücünü etkisi altına almaktadır.⁴³

Bilgi teknolojilerinin üretimi ve bilgi teknolojisinden yararlanma, fiziki sermaye ve insan sermayesi daha gelişmiş olduğu için gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Bilgi teknolojilerinin üretimi ve kullanımına yönelik sosyo-ekonomik gelişme sürecinde sanayi toplumu sonrası yeni şekillenmekte olan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ise, bilgi toplumdur. Bilgi toplumu, bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasının bir ürünüdür. Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile beraber

⁴² Keyder, s.52

⁴³ Coşkun Can AKTAN, "Bilgi Toplumu ve Türkiye" **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.4, Sayı.19, s.118

bilgisayarlardan uydulara, robotlardan yeni malzemelere kadar her alanda köklü değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Günümüzde mikro elektronik yanında mikrobiyoloji ve gen mühendisliğinde köklü devrimler ortaya çıkmıştır. Bilgi teknolojilerinin günlük yaşama taşıdığı köklü yenilikler daha 20.yy son çeyreğinde sanayii toplumunu sona erdirip yeni bir toplum yapısının doğmasına neden olmuştur.⁴⁴

Bu teknolojiler sayesinde daha önceki toplum yapılarında söz konusu olan madde ile maddenin üretimi yerini; bilgi ve bilginin üretimi yerine bırakmıştır. Tarım ve sanayii toplumlarında ki buluş ve yenilikler tesadüfi olmasına rağmen yeni toplum yapısında bilgi, kitlesel ve sürekli olarak üretilmeye başlanmıştır.

Gelişmiş ülkeler 1980' li yıllardan itibaren bilgi toplumu olma yönünde özellikler göstermektedirler. Bu ülkelerde üretilen mal ve hizmetlere bakıldığında bunların yoğun bilgi içerikli ürünler olduğu görülmektedir. OECD' nin yayınladığı raporlar göstermektedir ki bu ülkelerde GSMH' nin yarısından fazlası bilgi bazlı sektörler olan iletişim, bilgisayar, yazılım gibi alanlardan elde edilmektedir ve her on meslekten sekizi bilgi işçilerine yönelmektedir.⁴⁵

Sanayii toplumunda zenginliğe sahip olanlar, üretim faktörleri ve sermayeye sahip olanlarda buna karşılık bilgi toplumlarında refahın kaynağı bilgi işçileridir. Ayrıca bilgi toplumunda araştırma geliştirme en dinamik unsuru oluşturmaktadır. Bilginin üretilmesi ve onun üretime uygulanması temel amaç haline gelmiştir. Bilgi toplumunun dinamiğini eğitimin oluşturması nedeni ile eğitimin özel bir önemi bulunmaktadır. İyi eğitilmiş nüfus hem bilgi toplumuna geçişi kolaylaştıracak hem de bilgi toplumuna geçtikten sonra küresel rekabette avantaj oluşturacaktır.⁴⁶

⁴⁴ Aktan, s.118

⁴⁵ Havva ÇAHA, "Bilgi Toplumu ve Ekonomik Büyüme" **Yeni Türkiye Dergisi**. Yıl.4, Sayı.20 s.35

⁴⁶ Çaha, S.38

4. KÜRESELLEŞMENİN ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE ETKİSİ

Günümüz dünya düzeni modernleşme sürecine bağlı olarak yaşanan değişimlerle şekillenmekte ve modernite döneminin sonuçlarına ilişkin tartışmalar küreselleşme kavramını gündeme getirmektedir. 20.yy. Modernitesinin temel nitelikleri olan ayrışma, karşıtlık, işlevsellik, düzen, belirlilik, değişimin hesaplanabilmesi ve denetlenebilmesi gibi kavramlar, 20.yy. sonlarına doğru gelirken yerini eş –zamanlılık çok boyutluluk, karşılıklı–bağımlılık ,belirsizlik, bütünselliğin parçalanması, geleceğe karşı antolojik güvensizlik gibi kavramlara bırakmıştır. Söz konusu dönüşümleri içeren küreselleşme kavramı siyasal boyuttaki değişimleri açıklamada, modernleşme döneminin belirgin siyasi aktörü olan “ulus – devlet”in rollerine ilişkin dönüşümleri içermektedir. Bu dönüşümler devleti kendi başına bir güç kaynağı olmaktan uzaklaştırmakta; devlet merkezinde yürütülen uluslar arası ilişkileri çoğullandırmış siyasi aktörler aracılığıyla yürütülen ilişkilere yöneltmektedir⁴⁷

Bu bağlamda küreselleşme süreçlerinin siyaset üzerinde çok boyutlu etkileri söz konusu dur. Bu etkiler ise şu şekilde kendini göstermektedir.

Evrenselleşme–yerelliğin eş–zamanlı birlikteliği ve bu birlikteliğin global/yerel etkileşim alanı içinde kurulması, modernite içinde siyasetin zamansal/mekansal kurulmuşluğunu simgeleyen “ulusal ve alansal” boyutunun sorunlu bir nitelik kazanmasını gündeme getirmektedir.

Küreselleşme süreçleriyle birlikte siyasetin hareket ve meşruluk alanı ulusal boyutla sınırlanamamaktadır. Bu nedenle küreselleşme, ulusal–devlet anlayışı içinde varsayılan ulus/devlet birlikteliğinin ve modern toplumun ulusal bir toplum olarak karşı karşıya kaldığı meşruiyet krizini ortaya çıkarmıştır. Bu krizle ortaya çıkan durum ulusal boyutun krizidir. Diğer bir deyişle küreselleşme süreçleri,devletin değil

⁴⁷E.Fuat KEYMAN, “ Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri” Global Yerel Eksende Türkiye, İstanbul; Alfa Yayınları, 2000, s.28

ulusal–devletin, kimliğin değil ulusal kimliğin; ekonominin değil ulusal ekonominin meşruiyet krizini yaratmaktadır.

Böylece küreselleşme süreçleriyle birlikte ulusal–devletin modernite içinde ayrıcalıklı konumunu sağlayan “devlet egemenliği” söylemi, hem aktörler temelinde çoğullaşmış, hem de bir iktidar söylemi olarak meşruluk kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Çok uluslu şirketlerden uluslar arası örgütlere ve anlaşmalara kadar geniş bir yelpazede egemenliğin aktörlerinin çoğullaşması ve hareket etmesi, artık devletin egemenlik söylemini bir “veri” olarak alamamasını gündeme getirmekte ve devletin iktidar alanı sınırlanmaktadır.

Aynı süreç ulusal–kimlik bağlamında da bir krize yol açmakta, çok–kültürlülük, Uluslararası göç ve yeni toplumsal hareketlerin sonucunda, farklılığa dayalı kimlik siyasetlerinin ve vatandaşlık üzerine yapılan siyasi savların “alansallığa ve bütünselliğe” dayalı ulusal–kimlik anlayışının, modernite içindeki normatif konumunu sarsmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda küreselleşme: ekonomik, sosyal ve kültürel alanda artarak homojenleşen bir dünyayı ve bu homojenleşmeyle birlikte aynı anda varolan farklılığın onaylanıp sürdürülmesine yönelik diyalektik tepkiyi ifade etmektedir. Kavram toplumsal ilişkilerin küresel/ulusal/yerel etkileşim alanında, tarihsel ve söylemsel kurulma sürecini simgelemekte ve bu süreç belirsizlikleri, kopuşları ve çelişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ilişkilerin çözümlenmesinde, benzerliklerle birlikte farklılıkların, modernleşmeyle birlikte gelenekselleşmenin ve evrenselleşmeyle birlikte yerelleşmenin eş zamanlı olarak yaşandığı bir durumu ifade etmektedir.

Günümüz dünya düzeni, birbiri ile çelişik gibi görünen süreçlerin birbirini besleyerek şekillendiği bir sistemdir. Uluslararası sistem bir yandan globalizm (Küreselleşme), Üiversalizm, (evrenselleşme) transnasyonalizm (uluslararasılık) olguları ile tanımlanırken, bir yandan da bölgecilik, ulusçuluk ve etnik ulusçuluk kavramları ile anlam bulmaktadır. Buna göre uluslararası sistem ekonomik anlamda

global bu ekonominin yaygınlaşan değerleri açısından evrensel ve faaliyetleri açısından da uluslararası bir nitelik gösterir.⁴⁸

Sistemin aktörleri fazladır. Ve aktörlerin davranışları, kullandıkları araçlar ve bunların kombinasyonları da çeşitlenmiştir. Sistemdeki bu gelişme, kendi karşı koyuşunu da birlikte gerçekleştirmektedir. Bu direnç, devletlerin böyle temelinde ekonomik ve siyasal bütünleşme gerçekleştirmeleri, devlet sınırlarının özellikle ekonomik anlamda korunması ve devlet egemenliğinin yeniden sorgulanması ile devlet ulusçuluğunun gelişmesi ve etnik köken, ırk yada din argümanlarının bir yada bir kaçının baskın değer olarak kullanıldığı etnik ulusçuluk hareketlerinin yaygınlaşması biçiminde kendisini göstermektedir.

Küreselleşme süreci modern toplumsal modelin üç temel ögesinin-ki bunlar bir siyasal topluluk olarak ulus-devlet ve devlet egemenliği söylemi, bir siyasal hareket olarak işçi sınıfı ve bir siyasal değişim sitesi olarak modern devlet krizine yol açacak bir belirsizlik durumu yaratmıştır. Bu belirsizlik durumu bir taraftan modernite içinde siyasal iktidarın öncül mekanı olan “ulusal düzeye” verilen ayrıcalıklı konumun global ve yerel mekanizmalar sonucunda bir meşruluk ve bir sistem krizine girmesini nitelemekte, diğer taraftan da siyaseti anlama eyleminin yeni bağlamını kurmaktadır. Bu anlamda “baskıya alınmışlığın geri dönüşü” olarak tanımlanabilecek ve köktenci kimlik anlayışına dayalı toplulukçu siyasi projelerin güç kazanması söz konusudur.⁴⁹

Küreselleşme, hem dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini ; Buna bağlı olarak da tek bir global kültürün ortaya çıkmasını, hem de toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecini tanımlamaktadır. Bu ki niteliğin bir arada olması; yani globalleşen kültürel yapılar ile farklılıkları, yerelliği ve tikelliği yaşama geçiren kültürel pratiklerin eş zamanlılığı,

⁴⁸Beril DEDEOĞLU, “ Uluslararası Sistemde Bütünleşme ve Ayrışma” **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**, İstanbul; Bağlam Yayınları, 1997, s.88

⁴⁹E. Fuat KEYMAN, “Globalleşme ve Türkiç; Radikal Demokrasi Olasılığı” **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Ali Yaşar SARIBAY (ed) İstanbul; Vadi Yayınları, 1998, s.35

beraberliği ve birbirini tamamlayıcılığı küreselleşme sürecinde tam olarak karşılığıdır. Bu anlamda, toplumsal yaşam içinde yeni bir durumu simgelemekte ve bu durum globalleşme ve yerelleşme süreçlerinin birbiriyle etkileşiminin sonucunda ortaya çıkan “küyerel bir durum” olarak nitelenmektedir.⁵⁰

Bu noktada önemli olan, global-yerel etkileşiminin modernite içinde ayrıcalıklı bir epistemik ve normatif konumda olan “ulusal düzeyi” ve bu ayrıcalıklı birlikte gelen ulus-devlet, ulusal-toplum, ulusal kimlik, ulusal ekonomi, ulusal egemenlik gibi kavramları belli bir meşruluk kriziyle karşı karşıya bırakmasıdır. İşte bu bağlamda küreselleşme muğlak bir durum simgeler. Yani modernite projesinin krizi ve aynı zamanda bu krizi aşacak mekanizmaların ne olacağı üzerinde hem ulusal hem de global ilişkilerde bir konsensusun olamaması durumu sözkonusudur. Küreselleşme bu bağlamda bu günün dünyasında “siyasetin yeni bağlamını” kurma niteliği içermektedir. “eskinin ölmekte olduğu fakat yeninin doğmadığı bir durum toplumsal yaşamı tanımlamaktadır.”⁵¹

On altıncı yüzyılda başlayan bir süreç olarak kapitalizm, 18.yy da siyasal kurumlaşmasını pekiştirmeye yöneldiğinde, yani aynı yüzyılın olgusu olan ulusu devlet iktidarının meşruluk temeli yaparak, ulus-devlet formunun icadına yol açmıştır. Bu formda oluşan ulus-devlet, belirlenmiş sınırlar dahilinde yönetim tekeline sahip; bu yönetimi hukuk yaptırımına tabi kılan iç ve dış şiddet araçlarını doğrudan kontrol eden bir kurumsal hakimiyet yapısı haline gelmiştir. Bu formun pekişmesinin üzerinden geçen yaklaşık iki yüz yıllık süre zarfında meşruluğunu korumuş ve yaymış olmasına rağmen, ulus-devletin günümüzde bir krizle karşı karşıya olması yaygın bir iddiadır. Bunun nedenleri ise ;

- 1-) Ulusun mahiyetinin değişmiş olması ve buna bağlı olarak
- 2-) Devletin mahiyetinin değişmiş olması olarak sıralanabilir.

⁵⁰Roland ROBERTSON, **Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, (Çev . Ü.Hüsrev Yolsal), Ankara; Bilim Sanat Yayınları, 1999, s.78

⁵¹ Ali Yaşar SARIBAY, “ Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam” **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Ali Yaşar SARIBAY (ed) İstanbul; Vadi yayınları, 1998, s.15

Böyle bir bütünlük içinde ele alındığında ulus-devlet krizine sebep olan içsel değil, dışsal bir etkenden söz edilebilir. Bu etken küreselleşmedir. Yani söz konusu kriz, küreselleşmenin doğurduğu problemlerin ulus-devlet biriminin boyutlarını aşmasında veya zorlamasından doğan bir krizdir.

Bu doğrultuda küreselleşme olgusu, ulus-devlet bütünlüğünü parçalamakta; ulus-devletin dayandığı hem siyasal topluluğun sosyolojik mahiyetini, hem de bu topluluğun meşru kıldığı egemenliği dönüştürmektedir. Küreselleşme ulusçuluğun nihai amacını geçersiz kılarak ulusçuluğu marjinalleştirmektedir. Bu nedenle, küreselleşmeyle beraber “yerelliğin yükselmesi” şeklinde sunulan olgu, esasında küreselleşmeye karşı ulusçuluğun marjinalleşmek istemesinden doğan direnişidir. Ancak şurası da önemlidir: Ulus devleti parçalayan küreselleşme ulusçulukları da doğal olarak parçalamıştır. Artık ulusçuluğun nihai amacı paradoksal olarak ulus-devlet inşa etmek değildir; bazen bir etnik topluluğu ,bazen bir kültürü,bazen bir din bazen de bir medeniyeti meşrulaştırmaktadır. Bu anlamda ulusçuluktan değil ulusçuluklardan söz edilmektedir

Temel problem, küreselleşmenin ulus-devletin zeminini parçalamasının ortaya çıkardığı durumdur. Küreselleşme ulusu (devletin zemini olan siyasal topluluğu) postmodernleştirmekte; bu sebeple devlet meşruluğunu dayandıracığı yeni topluluğu belirlemede bocalamaktadır. Bunun sonucu olarak ta günümüz yeni dünya düzeninin en karmaşık siyasal sorunlarından biri olarak; farklı kültürel kimliklerin temelinde ifadesini bulan siyasi talepler gelmektedir. Belirli bir ulusa-devlet içindeki farklı kültürel grupların varlığının tanınmasına yönelik bu talepler⁵² ;

a-) eğitim ve basılı ve elektronik medya başta olmak üzere,farklılıkların korunmasına,ifade edilebilmesine imkan verecek kültürel hakların kabul edilmesini ;

b-) Farklı kültürel kimlik gruplarının ulus-devlet içinde yer alan özerk varlıklar olarak tanınmasını hedefleyebildiği gibi,

⁵² Levent KÖKER, “Çokkültürlülük ve Demokratik Meşruluk Sorunu” Cumhuriyet Demokrasi Kimlik, Nuri BİLGİN (ed) İstanbul;Bağlam Yayınları,1997, s.42

c-) ulus-devlet içinde yer alan grupların ayrılarak,bağımsız yeni bir devlet kurabilmelerini de hedefleyebilmektedirler.

Bu durum günümüz ulus-devletlerin karşı karşıya kaldığı ortak bir sorun alanını tanımlamaktadır. Bu sorun alanı ulus-devletin meşruluk dayanaklarından en önemlisini oluşturan siyasal-kültürel türdeşlik anlayışının sorgulanması anlamını içermektedir.

Belirli bir toplumda, o toplumun tüm üyelerini bağlayıcı nitelik taşıyan ve bu nedenle de siyasal nitelikte olan kararların alınması, normların belirlenmesi; bu karar ve normların uygulamaya konulması,mutlaka bir meşruluk zeminine oturmak zorundadır. Günümüz ulus devletleri söz konusu siyasi kararların meşruluk temelinin dayandığı “ortak toplumsal rıza”da yer alan toplumsallıktan “ulus”u anlamaktadırlar. Yani meşruluklarını ulusa dayandırmaktadırlar İşte bu noktada günümüz dünyasında, ulus-devletler iki farklı meşruluk anlayışının oldukça gerilimli bir bileşimini yaşamaktadırlar.

Bu meşruluk anlayışlarından ilki, toplumsal bağlayıcılığı olan kararların alınma ve uygulama sürecine doğrudan veya dolaylı olarak katılarak, o kararların meşruluk zeminini belirleyen ortak rızanın oluşumuna etkide bulunmayı gerektirmektedir. (heterojen toplum ve kültür anlayışının benimsenmesi) ikinci meşruluk anlayışı ise, toplumsal bağlayıcılığı olan kararların dayandığı “ortak toplumsal rıza” da ki toplumsallığı ancak “ulus-devletin” çerçevesi içinde kaldığı sürece kabul etmektedir.

Bu durumda da bireysel katılım ve tanınma idealini içeren demokratik meşruluk ile türdeş bir kültürel bütünlük olarak “ulus” ile bu bütünü koruma ve geliştirme amacıyla varlığını meşrulaştıran “devlet”in birliğine dayanan “ulus-devlet” çatışmaktadır.⁵³

⁵³ Ernest GELLNER, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev.E. Bahar - G. Özdoğan, İstanbul; Bağlam Yayınevi, 1992, s.92

Böylelikle modern ulus-devlet yapısı bir meşruluk kriziyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum küreselleşme kavramının getirdiği potansiyelle açıklanabilmektedir. Bu anlamda küreselleşme ,modernleşme ve postmodernleşme ile ilintili bir olgu olup dünyanın bir bütün şeklinde somut yapılaşmasını ifade etmektedir.⁵⁴ Dolayısıyla, küreselleşmenin Batı dışı dünyada yarattığı etkilerin herşeyden önce modern-postmodern gerilimi içeren bir doğrultuda değerlendirilmesi gerekmektedir. Söz konusu etkiler üç noktada toplanmaktadır.

1-) Bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşması

2-) Merkezi kurum ve yapıların etkisinin/öneminin azalmasıyla yerel kurum ve yapıların etkileşim/öneminin artmasının ihtiyaç duyduğu yeni sosyal bağlara cevabın tüketim siyasetinin hakim konum kazanması.

3-) Bireyin davranış kalıbını küresel bir perspektif ve kültürel duruma göre ayarlanmasına yönelik dayatmanın belirmesi.⁵⁵

Bu durumda, ulusun kültürel dünyayı, devletinde politik dünyayı simgelediği düşünüldüğünde globalleşme bu iki dünya arasındaki bağı parçalamaktadır. Bunun sonucunda ulus- devletin kendi içinde aslında her zaman varolmuş olan kültürel ve sosyal farklılığa/heterojenliğe belli bir sabitlik getirme çabası, küreselleşmenin etkileri karşısında son derece zorlaşmakta ve ulusun kendi içindeki heterojenliği (ırk,etnik,alt kültür) ön plana geçerek her biri kendi başına ulusallığı (milliyeti) tanımlayıcı ana öge olmaya yönelmektedir (mikro milliyetçilik).

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı belirsizlik durumu “farklılıkların tanımlanmasına dayalı kimlik siyasetini” siyasal söylemin belirleyicisi olma konumuna getirmektedir. Yeni toplumsal hareketlerden “medeniyet çatışması” na, tanınma politikalarından etnik kıyıma ve tarihin yeniden yazılımindan toplulukçu mühendislik projelerinin “geleneği gelecekleştirmesine” kadar farklı boyutlarda ve

⁵⁴ Robertson, s.84

⁵⁵ Jarge, s.216

bağlamlarda kimlik siyasetinin kendisine hareket imkanı bulunduğunu gözlemlenmektedir.

Küreselleşme sürecinin yarattığı “belirsizlik” durumu içinde köktenci biçimin giderek güçlendiği ve siyasal mekanın tamamlayıcı ögesi konumuna geldiği görülmektedir. Avrupa ve Amerika da gelişen yeni (meta) ırkçılık, giderek yaygınlaşan etnik milliyetçilik ve dinsel köktencilik, bu bağlamda köktenci kimlik anlayışının güçlenme sürecini sergileyen örneklerdir. “Ötekini yok etme” koduyla hareket eden bu akımlar, köktenci bir kimlik anlayışına dayalı toplulukçu siyaseti yaşama geçirmektedirler.⁵⁶

Bu da modern-ulus devletinin kurulmasıyla birlikte homojen bir yaklaşımla inşa edilen modernist anlamdaki ulusal kimlik kavramının, küreselleşmenin getirdiği farklılıklara ve dayalı kimlik ve siyaset söyleminin kuşatması altında olmasını beraberinde getirmektedir.

---

⁵⁶ E. Fuat KEYMAN, “Globalleşme ve Türkiye; Radikal Demokrasi Olasılığı” , **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Ali Yaşar SARIBAY (ed) İstanbul; Vadi Yayınları, 1998, s.36

2.BÖLÜM

KEMALİST ULUSAL KİMLİK

Modernleşme politikaları, dünyanın her yerinde ulus–devletlerin hayata geçirilmesinde vazgeçilmez bir uygulama olarak kendini göstermiştir. Her ulus–devlet kuruluşundan itibaren, coğrafi sınırları içerisinde bulunan halkı; belirli idealler, değerler, inançlar, tutumlar etrafında bütünleştirme; eğitim ve dil birliğini sağlama; çeşitli sosyal kesimler veya gruplar arasında çatışmaya yol açan farklılıkları giderme çabası göstermiştir. Ulus–devletler bu politikaları yeni bir ulusal kimlik yaratılması amacıyla kullanmış ve homojen, bütüncül bir ulusal kimlik tanımlamasına ulaşmıştır. Çok uluslu bir imparatorluk bünyesinden, modern bir ulus devlet ortaya çıkartılması sürecini ortaya koyan yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunda da aynı doğrultuda hareket edilmiş ve çerçevesini Atatürkçü ideolojinin çizdiği, toplumu yeniden tanımlayan, modernist anlamda yeni bir ulusal kimlik inşa etme çabasına girişilmiştir.

2.1.HOMOJEN BİR KİMLİK YAPISI OLARAK KEMALİST ULUSAL KİMLİK

Osmanlı devletinin son yılları yoğun bir kimlik tartışması içinde geçmiş, Osmanlı kimliğini tanımlamada Osmanlıdaki İslamlık ve Türkçülük olmak üzere “üç tarz-ı siyaset” çarpışmıştır. Osmanlı İmp. dağılması ve sonrasındaki milli mücadele dönemi ve yeni Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sürecinde de “ulusal kimlik” kavramı çeşitli boyutlarda geçerliliği sürdürmüş ve günümüze kadar tartışıla gelmiş bir kavramdır.

Milli mücadele dönemi siyasal söylemde, Türklük, Türk milleti, Türk milliyetçiliği gibi deyimlerin kullanılmadığı milli topluluğun Osmanlı ve Müslümanlık gibi geleneksel kriterlerle tanımlandığı bir dönemdi. Bu dönemde toplum monolitik bir kütle olarak algılanmamış onun çeşitli unsurlardan oluştuğu kabul edilmiştir. Toplumu bir arada tutan bağlar ise ; “saadet ve felakete tam ortaklık” “aynı mukadderatı paylaşma”ve “karşılıklı saygı”olarak tanımlanmıştır.⁵⁷ Milli mücadele dönemi belgelerinde (Sivas Kong,Erzurum Kong) verilmek istenen mesaj ise ; kültürel kimlikler bakımından çoğulculuğu benimseyen,hatta bu kimlikleri hukuk planında koruyan ve güvence altına alan bir “çeşitlilik içinde birlik” olmuştur.

Ulusal kurtuluş savaşı dönemi; Türk olan ve olmayan unsurların anti emperyalist birliğini temsil etmiş, bu bakımdan “Türkiye Devleti” ibaresi, etnik kökeni, dili ve kültürü ne olursa olsun, belli bir siyasal coğrafya (Misak-ı milli sınırları) içinde yaşayan insanların siyasal birleşmesinin en üst noktası olmasını ve yeni devletin kucaklayıcılığını ifade etmiş ve bu dönemde milliyetçi bir söylemden özellikle kaçınılmıştır.⁵⁸ Milli mücadele döneminde milliyetçi bir söylemden kaçınılmış olması dönemin siyasal gerekçeleriyle açıklanabilir. Öyle ki milli mücadeleyi yürüten kadrolar, zafere ulaştıktan ve rejimi konsalide ettikten sonra devam ettirmeyecekleri çoklu bazı ittifaklara girmişlerdir ve etnik grupları büyük bir ciddiyetle dikkate alarak, söz konusu gruplarla anlaşmaya dayanan koalisyonlar kurmak durumunda kalmışlardır⁵⁹ ve milli mücadele dönemi böyle bir siyaset ve kimlik anlayışı ile tamamlanmıştır.

⁵⁷ Ergün ÖZBUDUN, “ Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu” **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**, Nuri BİLGİN (ed) İstanbul; Bağlam Yayınları,1997, s.63

⁵⁸ Taha PARLA, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları.cilt. 3 : Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku**,İstanbul;İletişim Yayınları, 1992, s.190

⁵⁹Baskın ORAN, **Atatürk Milliyetçiliği; Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**, Ankara;Dost Yayınları, 1998, s.98

Milli mücadele sonrası dönemde rejim konsalide oldukça, milli mücadele döneminin çok-kimliliğin ve çeşitlilik içinde birliğini vurgulayan çoğulcu söylem giderek yerini Türk milliyetçiliği vurgusuna bırakmıştır. Bu da, Atatürk ve milli mücadelenin yönetici kadrolarını, daha baştan beri Türk milliyetçiliğine dayanan yeni bir devlet kurma kararlılığında oldukları, ancak milli mücadele döneminin kendi özgü koşulları nedeni ile bunu o yıllarda telaffuz etmemeye özen gösterdikleri anlamına gelmektedir.⁶⁰

Milli kimliğe ilişkin bu tartışma yada “kimlik mühendisliğinin” yapılamadığı “kurtuluş dönemi” nin ardından, milli devlet inşasına dönük siyasi tasfiyelerle beraber, homojen bir millet inşa etme sürecinin gereği olarak, sabit bir milli kimlik ortaya çıkarılmaya başlanmıştır.⁶¹

Cumhuriyet dönemi yeni Türkiye devletinin kurulma süreci kendine özgü nitelikler taşımakta; Ne sınıf-temelli devrim modeli, nede sömürge-sonrası devlet temelli gelişme modeli, “modern Türkiye” nin kurulma sürecinin çözümlenmesinde açıklayıcı bir güce sahip değildir. Bunun temel nedeni ise hem Türkiye’nin tarihinde hiç bir zaman gerçek anlamda bir sömürgeleşme sürecini yaşamaması, hem de ulusal bağımsızlık ve modernleşme süreçlerinin taşıyıcı aktörünün de bir “sosyo-ekonomik sınıf” olmamasıdır. Yeni Türkiye devletinin kuruluşunda esas alınan nokta “Çağdaşlaşma istemidir”⁶²

Kuruluş süreci “Çağdaş(batı)uygarlık seviyesine yetişmek için” gerekli siyasal, ekonomik ve ideolojik ön koşulların Kemalist seçkinler tarafından yaşama geçirilme girişimini içermiş ve çağdaşlaşma istemi; ulus devlet, sanayileşme ve

⁶⁰Parla, s.66

⁶¹Tanıl BORA, “İnşa Dönemi Türk Milli Kimliği” *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı.71, Yıl. 1996, s.18

⁶²E.Fuat KEYMAN, “Kemalizm, Modernite, Gelenek; Türkiye’de Demokratik Açılım Olasılığı” *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı.72, Yıl.1997, s.37

modern-laik ulusal kimlik üçgeni üzerinde yükselecek” modern bir ulus kurma”girişimini simgelemiştir.

Bu anlamda modern Türkiye'nin kurulması hem batının siyasal emperyalizmine karşı bir bağımsızlık savaşı, hem de Batı modernitesinin bilimsel ve ahlaki hegemonyasını kabul eden ve kendisine içselleştiren bir modern-ulus kurma girişimidir.⁶³ Böylece Kemalizm bir modernite projesi olarak “bir ulus devleti olarak modern toplum” kavramının ne maddi nede kurumsal temelini içermeyen bir toplumsal formasyonu “Modern bir ulusa dönüştürmeyi amaçlayan bir toplumsal mühendislik projesidir.” Modern Türkiye kurmak/ inşa etmek olarak adlandırılan bu projenin “batı düşüncesinin esasında yatan Rasyonalizm”i kabul eden bir çağdaşlaşma istemi olarak dört kurucu niteliğinin olduğu söylenebilir.

Bunlar:

- Evren düzenini anlamada dinden “Pozitif bilim” anlayışına geçiş
- “Avam-Havas” ayrılıkları üstüne kurulmuş bir topluluktan “halkçı” bir topluluğa geçiş; ve
- Kişilerin otoritesi üstüne kurulan bir onur anlayışından kurallar ve yasalar üstüne kurulan bir onur anlayışına geçiş şeklinde sıralanabilir.⁶⁴

Modern anlamda, toplumsal-siyasal bir programı ifade etmesi ölçüsünde bir “ideoloji” olan Kemalizm, devleti yeni bir meşruluk formülü üzerinde, yani ulus ve devletin birliği esasında, yeniden kurmayı amaçlayan bir proje olarak “din”in yerine laik terimler ile tanımlanan “ulusu” geçirerek meşruluğunu ulus kavramı üzerine oluşturmuştur. Ancak burada “birlik” fikri korunmuş; klasik anlamda din ve devletin birliği, yerini Kemalizm de ulus ve devletin birliğine bırakmıştır.⁶⁵

⁶³Partha CHATTERJEE, *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.78

⁶⁴Şerif MARDİN, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.206

⁶⁵Levent KÖKER, “Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine Kemalizm ve Sonrası” *Toplum ve Bilim Dergisi*, Yıl.1996, sayı.71. s.54

Ancak bu noktada Kemalizmin bireyi vatandaş-özne konumuna dönüştürerek hareket eden batı modernitesinden farklılaştığı görülmektedir. Batı modernitesinden farklı olarak Kemalist modernite projesi ulus-devleti, toplumu örgütleyici ve tamamlayıcı egemen-özne konumuna getirerek hareket etmiştir. Bu anlamda ulusal kimliğin kurulma sürecinde, devlet toplumsal ilişkilerin düzenleyicisi değil tanımlayıcısı konumundadır. Kemalist ulusal kimlik kavramının iki önemli niteliği bu noktada ortaya çıkmaktadır: Birincisi devletin ayrıcalıklı konumuna dayalı organik ve homojen bir toplum anlayışı ; İkincisi, “birey” nosyonu olmadan geliştirilen ve daha çok “devlete karşı yükümlülükler” dayalı bir vatandaşlık (yurttaşlık) anlayışıdır.

Bu iki özelliğin sonucu olarak siyaset, farklı toplumsal taleplerin karar alma süreçlerine eklenme ve böylece siyasal alanda temsil edilmelerini olası kılan bir etkinlik değil; aksine devlet seçkinleri tarafından belirlenmiş ve toplumsal taleplere ontolojik önselliğe ve önceliğe sahip bir “toplumsal yarar”ın (çağdaşlaşma isteminin) “topluma empoze” edilme ve “toplumu yönlendirme” yolu olarak algılanması söz konusudur. Bu siyaset anlayışının aktif, egemen öznesi devlet, nesnesi ve aynı zamanda taşıyıcısı” ise bir kültürel kimlik gibi tanımlanan ve millî kimlikle kayıtlanan” vatandaşlık konumu ve söylemsel alanı ise egemenlik söylemidir.⁶⁶

Devlet, milletin kolektif kişiliği olarak tanımlandığı için, milletin/vatandaşların kendisi sayılmış. Bu anlamda ulus ve devletin “birliği” iki ayrı mekanın birliğini değil söylemsel düzeyde kurulmuş bir aynılaştırmayı özdeşleştirmeyi simgelemiştir. Bu da siyasi alanın devlet alanı ile sınırlandırılmasını yaratmıştır. Devlet ve millet özdeşleştirilmesinin hem nesne hem de taşıyıcı öznesi ise “birey olmayan” ve “vazifelere borçlu yurttaş tipi” olarak kurulan vatandaşlık konumudur.

⁶⁶Tanıl BORA, “ İnşa Dönemi Türk Millî Kimliği ”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı. 71, Yıl. 1996.s.19

Bu yaklaşıma göre vatandaşlık idrak edilmesi ve milli rüste ermesi gereken bir değer olarak algılanmıştır. Fakat sivil hakları için aynı şey geçerli olamamış çağdaşlaşma istemini kendisine “vazife” edinmiş ve bu anlamda toplumsal yarara hizmet eden bir yurttaşlık tipi oluşturulmuştur. Bu bağlamda vatandaşlık, özünde devletin “aktif, egemen, özne konumunu” meşrulaştıran, “ulus-devlet birliğini” pekiştiren ve böylece organik toplum vizyonunun yeniden üretimini güvence altına alan bir işlevi üstlenmiştir.⁶⁷

Devlet, egemenlik ve vatandaşlık temelinde yükselen Kemalist modernite projesinin, modern benlik olarak tanımladığı ulusal kimlik kurma girişimi, yukarıdan aşağıya ve devlet eliyle yapılan bir girişimdir. Bu girişimin sahibi Kemalist seçkinlerin “devlet ve kimlik” düşüncelerinin Osmanlı imparatorluğunun çöküşüne neden olarak gördükleri iki temel sorundan ürettikleri söylenebilir. Birincisi Osmanlı devletinin “kişi otoritesi” üzerine kurulması ve bunun Avrupa, ulus-devlet sistemi ile rekabet edememesine yol açması ve ikinci olarak da Osmanlı devletinin “İslami” niteliğin toplumsal gelişmeyi engellediği düşüncesidir. Bu nedenle Kemalist seçkinler için modernleşmenin gerçekleşmesi, hem yasal –rasyonel otoriteye dayalı ulus-devlet yaratmaya, hem de İslamı bireysel düzeye indirgeyen bir laik anlayışı bu devletin kurucu niteliği yapmaya ve bu temelde “Türkiye Cumhuriyetini tam bir ulus-devlet olarak kurumsallaştırmaya” bağlanmıştır. Devlet düşüncesinin “ulusal egemenlik” söylemi üzerine kurulması, devleti “modernitenin rasyonel, egemen öznesi” olarak tanımlamıştır ve bu devlet ne toplumsal çıkar çatışmalarına “hakemlik” edecek liberal devlet olarak; ne de özünde bir sınıf devleti olarak değil; aksine toplumsal ilişkilere belli bir biçim veren, bu biçimi yeniden üretmek için gerekli kurumsal ve söylemsel pratikleri toplum üzerine empoze eden “aktif bir özne” olarak tasarlanmıştır.⁶⁸

Bu aktif özne tarafından üst-yapısal ve yukarıdan aşağıya doğru topluma empoze ettirilmeye çalışılan pratikler toplumun çağdaşlaşma istemine endeksli

⁶⁷H. Bülent KAHRAMAN, “Kemalist Cumhuriyetçilik, Yurttaşlık ve Demokrasi İlişkisi”, **Varlık Dergisi**, 1996, s. 1069

⁶⁸Mctin HEPER, **Atatürkçü Devlet Düşüncesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 96

“eğitilmesi” ve bu temelde bir “ulusal kimlik” yaratılması amacını gütmekte idi. Cumhuriyetçilik, devletçilik, halkçılık, laiklik, ulusçuluk, inkılapçılık olarak adlandırılan bu pratikler siyasi modernite projesinin “bütünleştirici/ tamamlayıcı” öğeleri anlamına gelmekteydi. Ayrıca bu ilkeler modernite projesine teknolojik gelişmeye ilaveten kültürel, siyasal ve kurumsal bir “bütünsellik” niteliği verme işlevini de görmüştür. Bu bağlamda Modernleşme araçsal düşünmeyi olanaklı kılan kültürel pratikler olmaksızın özümsemeyecek bir şey olarak düşünülmüştür.

2.2.KEMALİST ULUSAL KİMLİĞİN ÖZELLİKLERİ

Modern bir ulus-devlet ve ulusal kimlik inşa etme süreci olarak tanımlanan Kemalizm; modernleşmeyi sadece teknolojik gelişme olarak tanımlamamıştır. Modernleşme teknoloji ile eş zamanlı olarak kültürel pratikler (ilkeler) olmaksızın özümsemeyecek bir proje olarak düşünülmüştür. Bunun içinde “akıl ile sermayenin ulus-devlet yolu ile eklenilmesine” temel olacak bir dizi kültürel pratik (ilke) siyasal modernite projesi için “bütünleştirici öge” olarak tanımlanmıştır ve kullanılmıştır. Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, inkılapçılık ve devletçilik olarak benimsenen bu ilkeler aynı zamanda yeni bir “ulusal kimliğin” inşa edilmesi ve toplum tarafından da kabul görmesi amacını gütmüştür. Kemalist ulusal kimliğin özelliklerinin bir bütün olarak anlaşılabilmesi bu temel ilkelerin içeriğinin anlaşılabilmesi ile mümkündür.

Yeni Türk devletinin kurulmasında en önemli kavramlardan biri ulus ve ulusçuluk anlayışıdır. Bilindiği gibi ulusların doğuş döneminde ulusu neyin oluşturduğu yada ulusun temelinde neyin bulunduğu konusunda iki farklı anlayış söz konusudur. Bunlar ; Kontrata dayalı ulus anlayışı ve kolektif ruha dayalı ulus,anlayışıdır. ⁶⁹ Kontrata dayalı ulus anlayışı; ulusu kökenleri ne olursa olsun aynı ilkeler etrafında iradi olarak birleşmiş bir yurttaşlar topluluğu olarak tanımlayan ve kaynağını Fransız devriminden alan bir tanımlamadır. Kontrata dayalı ulus anlayışında, bir millete giriş özgür bir seçim ve iradi bir katılım edinimine

⁶⁹Nuri BİLGİN, “Açış Konuşmaları” Cumhuriyet Demokrasi Kimlik, İstanbul;Bağlam Yayınları. 1997, s.15

bağlanmıştır. Burada önemli olan kan veya ırk gibi doğuştan gelen özelliklerden ziyade toprak ve iradi katılım gibi sonradan kazanılabilecek türden özelliklerdir. Milliyete girişi ilke olarak iradeye bağlayan bu anlayış, yurttaşlığı soydaşlığa üstün tutmaktadır.

Buna karşılık ulusu kolektif bir ruhun ifadesi olarak gören anlayış tarihin, geleneklerin ve kökenin belirleyiciliğini ön planda tutmaktadır. Bu anlayışta milliyet dışarıdan katılıma ilke olarak kapalıdır. Türkiye Cumhuriyetinin millet tanımı kontrata dayalı ulus anlayışına daha yakındır. Atatürk, ulusa aidiyeti yurttaşlık ilişkisi olarak kavramsallaştırmaktadır. Milli mücadele yıllarının siyasal söyleminde hemen hemen hiç kullanılmayan Türklük ve Türk milliyetçiliği kavramları; yeni Türk devletinin, siyasal, sosyal ve ekonomik niteliklerinin oluşum sürecinde dile getirilmeye başlanmıştır.

Ancak yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinde ortaya konan milliyetçilik anlayışı; başka milletlerle olan ilişkiler bakımından şovenizm, yayılcılık ve saldırganlıktan uzak, barışçı insancıl bir anlayış: İç hukuk bakımından da etnik yada ırksal unsurları öngörmeyen, kültür, ülkü ve kimlik ortaklığına dayanan subjektif millet anlayışıdır.⁷⁰

Atatürk “bir harstan(kültürden)olan insanlardan mürekkep cemiyete millet denir dersek, milletin en kısa tarifini yapmış oluruz” demek suretiyle, subjektif ve kültürel millet anlayışını benimsemiş olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁷¹

Milletin, çağdaş düellere uygun bilimsel bir tanımını yapma gereğine işaret eden Atatürk; “ikinci derecede unsurları göz önüne almayarak mümkün olduğu kadar

⁷⁰Parla, s.114

⁷¹Afet İNAN, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara;Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969, s.84

her duruma uyabilecek geniş bir millet tanımı vermektedir. Buna göre: Millet olabilmek için;⁷²

- a-) Beraber yaşama hususunda müşterek arzu ve muvafakate sahip olmak
- b-) Zengin bir hatıra mirasına sahip olmak ve
- c-) Mirasın muhafazası hususunda insanların iradesinin birleşmesini yeterli görmüştür.

Atatürk “her millete uyabilecek olan bu genel tanımın yanı sıra “Türk milletinin oluşumunda etkili olduğu görülen tabii ve tarihi” olguları şu şekilde sıralamıştır.

- a-) Siyasi varlıkta birlik
- b-) Dil birliği;
- c-) Yurt birliği
- d-) Tarihi karabet(akrabalık);
- e-) Ahlaki karabet;
- f-) Irk ve menşe birliğidir.

Açıkça görülmektedir ki;

Kemalizm’in milliyetçilik ilkesine yansıyan millet kavramı dinsel içeriğinden ayrılmış bir kavramdır. Atatürk milletin oluşumunda etkili gördüğü unsurlar arasında dini saymamıştır. Kemalist ideolojinin milliyetçilik anlayışı; millet kavramını dinsel olmayan öğelerle tanımlamanın ötesinde, İslam dininden ayrı bir değerler sistemi ortaya koyma amacına yönelmiş ve Türk toplumunu oluşturan insanların kendi kimliklerini tanımlayış biçimlerini değiştirerek, onlara alternatif bir kimlik sunmak amacı ön plana çıkmıştır.⁷³

⁷²Ergün ÖZBUDUN, “ Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu”, **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**, Nuri Bilgin (ed) İstanbul; Bağlam Yayınları, 1997. s.66

⁷³Levent KÖKER, **Modernleşme Kemalizm Demokrasi**, İstanbul; İletişim Yayınları, 2000, s.73

Kemalist milliyetçiliğin Türk toplumu hakkındaki gelecek tasarımında ilerleme (terakki) kavramlarının da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kemalizm’de ilerleme kavramı; pozitivist bir dünya görüşü içine yerleştirilmiş bir düşüncedir ve ilerlilikle geriliğin ayırıcı ölçütleri batı uygarlığı standardına göre belirlenmiştir. Bu anlamda Kemalist milliyetçilik ilkesi “düzen içersinde ilerleme” formülünün benimsendiğini, düzenin “milli bütünlük” fikri ile temellendirildiğini ve bu bütünlüğün “muasır medeniyet seviyesi”ne ulaştırılmaya çalışıldığını ifade etmektedir.

Kemalist milliyetçilik ilkesinin bir diğer önemli ögesi de, çok milletli bir devletten yeniden tanımlanmış tek bir milletin egemen olduğu yeni bir siyasal yapıya geçişi ifade etmesidir. Kemalist ideolojide devlet ile millet özdeş varlıklar olarak kabul edilmekte ve bu özdeşlikte, toplumdaki en üstün güç olarak egemenliğin millete ait olmasıyla açıklanmaktadır. Böylece milli devlet,statü ayrıcalıklarına karşı çıkan,yasa önünde eşitliğe dayalı bir hukuk devleti olarak tanımlanmaktadır. Kemalist ideolojide,halkçılık ilkesiyle ifade edilen toplumsal sınıfların yokluğu fikri,milliyetçilik ilkesinde siyasal-hukuki eşitlik fikri ile bütünlenmeye çalışılmıştır. Toplumsal farklılaşmanın yokluğu iktisadi,toplumsal ve siyasal boyutları ile böylece ortaya konduktan sonra,halkın siyasal hayata ve yönetime katılması için tüm halkı bünyesine alan tek bir siyasal örgüt(C.H.P)ve milletin manevi varlığının somut ifadesi olarak TBMM egemenliği yeterli görülmüştür.⁷⁴

Soyut millet iradesinin, toplumdaki en üstün güç olarak devlette somutlaşması: devletin ise fiilen TBMM de teşkilatlanmış olması; TBMM’deki fiili durumda ise meclisin CHP’nin elinde olmasını; CHP’nin de fiilen başta M. Kemal Atatürk olmak üzere yönetici kadroların güdümünde olması Kemalist ideoloji içinde millet-devlet-parti özdeşliğini getirmiştir. Bu özdeşliği ise,halk için neyin iyi olduğunu bilenlerin,halk için halka rağmen iyiliği gerçekleştirebilecekleri bir mekanizmayı beraberinde getirmiştir.

⁷⁴ KÖKER, s.76

Kemalist milliyetçilik anlayışında içerdiği milli devlet ögesi açısından önemli olan uygulamanın nasıl yapıldığı değil, niçin yapıldığıdır. Bu dönemde siyasi tüm karar ve tavırların amacı; milli birlik ve bütünlüğün, huzur ve güvenin ve böylece de bağımsızlığın korunması olarak özetlenmiştir.

Bu anlayışa uygun olarak “yeni ulus” ve “yeni yurttaş” ile ilgili cumhuriyetin ilk dönemlerindeki tanımlamalar, devlete karşı “bireysel hak ve özgürlükler” türünden liberal kavramlardan çok yurttaşların toplumsal, ekonomik ve siyasi yükümlülüklerine ilişkin devlet merkezli tanımlamalara bağlı türlü hakları içermiştir. Bu uygulamaların gerisinde ise, “Türk toplumunu” sınıf bölünmelerinin ve çatışmalarının olmadığı, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle olarak algılayan ve bunu devlet tarafından temsil edilen ve korunan sonsuza dek yaşayacak bir varlık olarak kutsallaştıran bir anlayış bulunmaktadır. Yeni modern devlet özel ve sosyo-kültürel alanlara nüfuz ederek toplumu düzenleme ve fikri nazımlık yapma görevini yüklenmiştir.⁷⁵ Böylece Kemalizm, modern bir ideolojik, birleşmiş, türdeş bir varlık olarak ulus ile devleti, birinciyi ikincinin koruyucu gücü altına yerleştirerek bütünlendirme amacını güden milliyetçi bir proje olarak uygulanmıştır.

Uluslaşma ve ulusal kimlik oluşturma sürecinden milliyetçiliğin yanı sıra yeni Türk devletinin temel niteliği olma konumuna sahip olan ilke laikliktir. Laikliğin bu temel önemi, ilkenin kapsamından ileri gelmektedir. Laiklik ilkesinin ifadelendiriliş ve uygulanış biçimine bakarak, ilkenin kapsamını iki nokta etrafında belirginleştirmek mümkündür.

Laiklik, cumhuriyet rejiminin ve bu rejimin içindeki siyasi iktidarın konum ve eylemlerinin meşruluk zeminini oluşturmuştur. Bu açıdan güçlü bir siyasi boyutu olan laiklik ilkesi aynı zamanda Türk toplumunun da genel kabul gören dinsel nitelikli değerler sistemini değiştirmek anlamında da fikri bir inkılaptır.⁷⁶

⁷⁵Levent KÖKER, “Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine Kemalizm ve Sonrası”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Yıl.1996, sayı.71, s.14

⁷⁶Afçet İNAN, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969, s.86

Kemalist laiklik anlayışı,din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması,dinin siyasete alet edilmemesi vurgusu üzerinde durmuştur. Bu vurgunun siyasal ve kültürel anlamı ise daha önemlidir. Kemalizm,yaratmak istediği yeni toplumsal örgütlenmenin temelini “millet”e dayandırmak ve milleti de dinsel olmayan öğelerle belirlenen bir kavram olarak ele almak eğiliminde olmuştur; Böylece devletin millet tarafından oluşturulduğu kabul edilirken, millet kavramına kazandırılan yeni içerik sonucu devlet ile dini ayırmakta mümkün olabilmektedir.

Kemalist ideolojide din, milli devletin değil, “eshas devletinin” temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla dini devletten ayırmak milli devleti kurmanın ilk ve zorunlu adımı olmaktadır. Böylelikle dinin yalnızca bireysel inanç alanıyla sınırlı olacağı düşünülmüştür. Yeni rejimin temellerinden biri olan laiklik, böylece vicdan özgürlüğünün, dil, din, ırk ve sınıf ayrımı yapılmaksızın herkesin kanun önünde eşitliğinin ve bu çerçevede ulusal egemenliğin güvencesi olarak temellendirilmiştir.

Cumhuriyetin yerleştirilip sağlamaştırılması için dinin devlet tarafından denetim altında bulundurulması ve siyasal alandan tasfiye edilmesi sürecinde laiklik politikası kendini ilk olarak eğitim alanında göstermiştir. Tevhid-i Tedrisat (eğitim ve öğretimin birleştirilmesi) kanunuyla tüm eğitim kurumlarının devlet denetimine geçmesi ve din eğitiminin de gerektiğinde devlet eliyle verilmesi öngörülmüş ve bu anlamda laiklik ilkesi,din ve devletin ayrılmasının ötesinde, dinin devlet tarafından denetlenmesine ve “fikri inkılaba”yönelmiştir.

Laikliğin eğitim yolu ile hedeflediği değerler dönüşümü, Atatürk’ ün “müspet ve tecrübevi ilim” adı altında ifade ettiği pozitivist anlayışın bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Kemalizm in çağdaşlık anlayışı da temelde “hayatta en hakiki mürşit ilimdir” düsturuna dayandırılmış ve laiklik de bu çerçevede İslami inanç sisteminin yerine bilimsel inanç ve örgütlenme sisteminin geçirilmesi anlamını kazanmıştır.⁷⁷

---

⁷⁷Köker, s.78

Bu açıdan harf inkılabında önemli bir özellik göstermektedir. Dinsel içeriğinden arındırılmış bir millet kavramıyla halka yeni bir ulusal kimlik sunmak; ahlakı da dinden farklılaştırarak yeni davranış kalıpları belirlemek ve nihayet bu ikisini de içeren bir “hakikat düzenini” siyasal, iktisadi ve sosyal alanlarda “müspet ve tecrübevi ilim” esasını hakim kılmak isteyen laiklik anlayışı, tüm bu yeniliklerin pekiştirilmesi açısından harf inkılabına yönelmiştir.

Harf inkılabı ile bir yandan sembolik boyutta İslam dünyasının temel kültür unsuru olan Arap harfler yerini Batı Avrupa kültürünün temel sembollerinden biri olan Latin harflerine bırakılmış ancak bununda ötesinde Latin alfabesi öğrenerek yetişecek kuşakların 1928’öncesi Osmanlı-Türk kültür kaynaklarından etkin bir biçimde ayrılması sağlanmıştır. Böylelikle tamamen yeni bir kimlikte kuşakların yetişmesi hedeflenmiş, Osmanlıdan, Cumhuriyete olan kültürel sürekliliğin devam etmemesi amaçlanmıştır.⁷⁸

Yeni modern devletin kurulma ve ulusal kimliğin inşa sürecinde Kemalizm en etkili ideolojik rakibi, halkın çoğunluğunun benimsediği dinsel içerikli değerler sistemi olmuştur. Dolayısıyla Kemalizm, kültürel ve iktisadi programı çerçevesinde halkın bir bölümünün duygu ve düşünüş biçimleriyle çatışmış, bu çatışmanın aşılması ise inkılapçılık ilkesiyle gerçekleştirilmek istenmiştir.⁷⁹

Kemalist ideolojide inkılapçılık, siyasal iktidarı ele geçirmek ve bu iktidarı elde tutmak için gereken kurumsal çerçeveyi oluşturmak anlamında kullanılmıştır. Bu açıdan Cumhuriyet siyasal bir inkılaptır. Ve inkılapçılık, her yeni siyasal örgütlenişin korunması, hem de bu yeni örgütlenmenin sağladığı imkanlarla gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan yenileşmelere karşı ortaya çıkabilecek direnmelerinde önüne geçilmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle inkılapçılık

⁷⁸Selçuk Akşin SOMEL, “Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Kimliği” **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**, Nuri Bilgin (ed) İstanbul;Bağlam Yayınları, 1997.s.74

⁷⁹Binnaz SAYARI, “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi” **Cumhuriyet Demokrasi. Kimlik**, Nuri Bilgin (ed) İstanbul;Bağlam Yayınları, 1997.s.117

Kemalizm de “halk için halka rağmen” anlayışının da temelini oluşturmuştur. “muasır medeniyet seviyesine” erişme yolunda ilerlemek için yapılan yeniliklerin “yukarıdan aşağıya olması” ve aşağıdan gelebilecek direnmelerin aşılması için inkılapçılık ilkesine başvurulması öngörülmüştür.⁸⁰ uygulamada ise Kemalist inkılapçılık ilkesi, topluma yön vermek için gerek duyulan siyasal mekanizmanın ele geçirilip yeniden düzenlenmesi anlamında “ani değişim” yanlısı, bu değişim gerçekleşikten sonra ise “düzen içinde ilerlemeci” bir özellik göstermiştir. Kemalist inkılapçılık anlayışındaki “halk için halka rağmen” fikri Kemalizmin halkçılık ilkesinin siyasal boyutunu ifade eden halkın siyasete katılması açısından bir çelişkiyi ifade etmektedir. Soyut milli irade ile somut halk istekleri arasındaki çelişkinin giderilebilmesi için halkın eğitilmesi (halka inkılapçı ruhu aşılama) öngörülmüş, böylelikle modernleşme projesinden ödün verilemeyeceği ancak halkın buna ikna edilebileceği öngörülmüştür.

Kemalizm, halkın yönetime katılması, hukuk devletiyle bireysel hak ve özgürlükleri genel olarak benimsemekle birlikte inkılapların korunması amacıyla bunların göz ardı edilebileceğini de öngörmektedir. Burada birincil amaç modern ulus devlet projesinin gerçekleştirilmesidir. Diğer sivil sosyal oluşumlar ise red edilmemekle birlikte ikinci planda yer alınmakta ve asıl amaç için feda edilebilecek tali unsurlar olarak düşünülmüştür .

2.3.KEMALİST ULUSAL KİMLİĞİN ÖTEKİ –İMGESİ

Her kimlik gibi ulusal kimliğin oluşturulmasında da “öteki” imgesi kilit işlevi görmektedir.Öyle ki her kimlik ne olmadığından yola çıkarak kendini bir “öteki imgesi”ne göre konumlandırır. Türk ulusal kimliği de kendisini bir öteki imgesine göre şekillendirmiştir. Türk ulusal kimliğinin öteki-imesi Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gerçekliğine içseldir ve öteki-imesinin somut kalıbı ise dini dünya görüşünün çerçevelediği eski medeniyet yani Osmanlıdır. Milli kimliğin öteki-imesi olarak kendi geçmişini, eski kimliğini koyması, aynı zamanda eski kimliğe dair yeni bir tasavvur oluşturması demektir. Bu yeni “eski kimlik” tasavvurunda Osmanlı,

⁸⁰Köker, s.86

“Türkün” cevherini baskı altında tutarak rüştünü engelleyen-heyula-olarak algılanmış, İslamiyet ise öncelikle bu eski medeniyetin ve osmanlı bakiyesinin (dolayısıyla) “irtica tehlikesini” cisimleştirme potansiyeli bakımından düşünülmüştür. Bu yüzden islamiyet milli kimliğin mümeyyiz vasıflarına dahil edilmemiştir.⁸¹

Ulusal kimliğin inşaa sürecinde İslamiyet batı medeniyetinin evrenselliğinin de Türk kimliğinin özgünlüğünün de dışında adledilmiştir. Bu durumda da İslamiyetin ancak evrensel medeniyet ölçülerine (Seküler bir varoluşa) ve “Türk” kimliğine uyarlanarak sorunsuzlaştırılabileceği düşünülmüştür. İslamın, en azından son yüzyıllardaki yozlaşmış, donuklaşmış sayılan uygulamasının Araplara özgülmesi, kuruluş dönemindeki Türk milliyetçiliğın temel yaklaşımı olmuştur. Nitekim Arap kimliğı, eski kimliğın uzantısı olarak güncelleştirilip, dışsal bir öteki-imesi işlevini görmüştür. Dinin yanında dilde, edebiyatta, müzikte ve kültürel hayatta bir çok biçim ve üslup özelliğı, Arap (ve acem) etkisi taşıdığı için tasviye edilmeye başlanmıştır.⁸²

Türk toplumunun Osmanlı kimlik anlayışının tüm unsurlarıyla ilişkisinin kesilmesi ve Osmanlı kültürünün etkisinin dışlanması amaçlanmış ve yeni ulusal kimliğın toplumda benimsenerek içselleştirilmesinin bu yolla sağlanması öngörülmüştür.

Din unsurunun Türk ulusal kimliğinin dışında bırakan bu uygulamalarla birlikte, yeni Türkiye devletinin din unsuruna dayanan kimlik ayırımını birçok tanımlamalarda kullandığı görülmektedir. Lozan antlaşması sonrasındaki nüfus mübadelesi ve yine bu anlaşmada yer alan azınlık kavramının Müslüman-Gayrimüslim temelinde tanımlanması ve II.Dünya savaşı sırasındaki “Varlık vergisi” uygulaması da dinin kimlik tanımlamasında kullanılmasının en bariz örneğidir.⁸³

⁸¹Bora, s.26

⁸²Orhan KOLOĞLU, *Türk Çağdaşlaşması.(1919-1938)*, İstanbul; Boyut Yayınları,1995, s.217

⁸³Levent KÖKER, “Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine Kemalizm ve Sonrası” *Toplum ve Bilim Dergisi*, Yıl.1996, sayı.71, s.19

Tüm bu uygulamalara bakıldığında yeni Türkiye devletinin uluslararası niteliği ve içeriği olan olaylarda Türk ulusal kimliğini dini ayırım temelinde tanımlandığını iç politika ve toplumsal dönüşüm anlayışı olarak ise dinin ulusal kimliğin tanımından çıkarıldığı görülmektedir. Bu ayrıma rağmen genel olarak incelendiğinde yeni ulusal kimliğin inşasında öteki-imgesini genel anlamda Osmanlı kimliği ve özel anlamda da onun önemli bir bileşeni olan din kavramı oluşturmuştur.

3. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE

1990'lı yıllar Türkiye'de sınırlandırılmış siyasi alanın artık toplumsal dinamiklere ve hızla değişen toplumsal yapının taleplerine yanıt veremez bir duruma düşmesine sahne olmakta ve siyasal yaşamın her alanında bir sistem krizini beraberinde getirmektedir. Devlet ile toplum arasında, hem toplumsal sorunların çözümü hem de toplumsal taleplerin karar alma süreçlerine eklemlenmesi bağlamında yaşanan bir teslimiyet krizi söz konusudur.⁸⁴Bu sorunlar en genel düzeyde, devlet toplum arasında varsayılan birliktelik ve bütünsellik ilişkisinin varlık koşulları olan

a-) kültürel kimlik;

b-) laiklik;

c-) temsiliyet;

d-) ve yönetsel ussallık boyutlarında yaşanan krizler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların siyasal söyleme sokulma tarzı ise laik – islami , modern – gerici, Türk-Kürt , Global-Yerel ve benzeri tali karşıtlıklar ve söylemsel cephelerin kurulması biçiminde olmaktadır.

Devlet-sivil toplum ilişkilerinde gündeme gelen bu belirsizlik durumundan kaynaklanan söylemsel boşluk islami milliyetçilik, yeni milliyetçilik ve etnik milliyetçilik gibi kodlarla doldurulmaktadır. Bu akımlar söz konusu belirsizlik döneminde kullanmış oldukları toplulukçu siyasetlerle bireylere “bir topluluğa ait olma” duygusunu vererek bir belirlilik durumu yaratmaktadırlar. Aralarındaki farklılıklara rağmen bu kimlik kodlarının ortak özelliği, hepsinin çoğullaşan toplumsal yapıda kendilerine yer bulmuş olmaları fakat son kertede çoğulculuğa karşı hareket eden kimlik söylemleri olmalarıdır.

⁸⁴E. Fuat KEYMAN, “On the Relation between Global Modernity and Nationalism”, *New Perspectives on Turkey* (64), 1995, S.38

1990'lı yıllar farklılığa dayanan kimlik talepleriyle Kemalist ulusal kimlik anlayışının hegemonya mücadelesi içinde geçmiş ve siyasal alan karşıtlık ve çatışma ortamında şekillenmiştir. Söz konusu süreçte bir taraftan dinsel vurgulara dayanan kimlik ve siyaset anlayışı güç kazanmış, diğer taraftan da milliyetçilik kavramı yeni bir ivme kazanmıştır. Ayrıca tüm bu gelişmelere paralel olarak vatandaşlık kavramı farklı bir boyut kazanmış ve “Anayasal Vatandaşlık” tartışmaları gündeme gelmiştir.

3.1 DİNSEL VURGULARA DAYANAN SİYASET ANLAYIŞININ YÜKSELMESİ

Avrupa'da 17'yy. da meydana gelen teknolojik birikimin sebep olduğu ekonomik büyüme, toplumlara, adına modernleşme denilen kurumsal ve kültürel bir değişim sürecine sokarak, etkileri dünya çapında görülen yeni bir hayat tarzı ve sosyal örgütlenme biçimi yaratmıştır. Bu durum ise mevcut tüm geleneksel sosyal düzenleri beklenmedik bir şekilde alt üst etmiş ve toplumsal ilişkileri derinden değiştirmiştir. Böylece, modernleşme süreciyle birlikte insanlık, modernite denilen yeni bir yaşam biçimine ve modernizm diye gelişen bir dünya kültürünü kurmaya yönelmiştir. Modernist söylem, teknolojinin insan bilinci üzerine yarattığı derin etki ve mühendislik mentalitesine göre inşa edilmiş bir yapıyı simgelemiş ve akıl insan ilişkilerine ve toplumsal yapıya yön veren tek kılavuz haline gelmiştir.⁸⁵

Aklın ön plana geçip, toplumlara giderek “rasyonalize” edeceğine dair inanç, aynı zamanda günlük hayatta da geleneksel değer ve yapıların tamamen yok olacağını öngörmekteydi. Günümüzde ise toplumların içinde bulunduğu “durum” modernizmin beklenen sonuçlarına ulaşmadığını göstermektedir. Küreselleşme süreci olarak nitelenen günümüzde, bir yandan günlük hayatın geleneksel biçimlerinin yeniden tesisi gerçekleşirken, diğer taraftan da insanlar yeniden köken arayışlarına yönelmektedirler. Bu durum aynı zamanda, “mühendislik mantalitesine

⁸⁵A.Yaşar SARIBAY, “Postmodernite ve Kültür Olarak İslam: Kültürel Bir Çözümleme” .Postmodernite Sivil Toplum ve İslam, İstanbul; Alfa Yayınları, 2001, s.85

göre inşa olmuş bir dünyanın” varlığına inancın yitirilmesi anlamına gelmekte ve her türlü totalleştirici düşünce biçiminin hakimiyeti de reddedilmektedir.⁸⁶

Bu gelişmelerin sonucu olarak küreselleşme sürecinin önemli etkilerinden biride bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşmasıdır. Bu süreçte bireyin “farklı olma” ve “kendini dikkate değer kılma” sı nihai olarak kendisi için bir tür öz saygı ve statü duygusu talep etmeye yönlendirmektedir. Bu doğrultuda bireyi anlam anlayışını temellendirmeye, şahsiyet bütünlüğünü ve kimliğini yeniden inşa etmeye yönelmektedir. Ve bireyin kimliğini yeniden inşa ederken dayanacağı toplumsal etik olarak din kavramı ortaya çıkmaktadır. Dinler ve bu arada da İslam, her şeyden önce cemaat temelinde yükselen ve sunumladıkları hayat tarzı veya kültür dünyasına o cemaatin değerlerini mihenk alan en önemli yapılanmalardır. Küresel süreç cemaat duygusunun teşviki yoluyla bireyleri dine ulaştırırken, dinlerin (dinsel hareketlerin) kendilerini özgürce sunumlayabilecekleri bir çerçeveye yaratmaktadır.

Küreselleşme kavramı ile ifade edilen sürecin, farklılıklara dayalı kimlik anlayışını ve çok kültürlülük esasına dayanan toplumsal dönüşüm fikrini tüm dünyada güncelleştirmesi ve farklı kimliklere dayanan siyaset anlayışını meşrulaştırması, Türkiye’de de 1990’lı yıllardan itibaren etkisini göstermeye başlamıştır.

Kemalist ulusal kimlik anlayışının çerçevesini oluşturduğu homojen toplum yapısı yerini farklı kimliklerin ortaya çıktığı ve tüm kimliklerin farklı toplumsal taleplerle siyasi söylemde yer aldığı bir dönüşüme bırakmıştır. Bu dönüşüm sürecinin sonuçlarından biriside kökten dinciliğin ve İslam’i vurgulara dayanan siyasi hareketlerin yükselişe geçmesidir.

⁸⁶Douglas KELLNER, “Toplumsal Olarak Postmodernizm” (Çev.Mehmet KÜÇÜK) **Modernite Versus Postmodernite**, Ankara; Boyut Yayınları, 1996, s.237

Cumhuriyetin hedeflediği ulusal–kimlik inşasının önünde engel oluşturacakları düşünülerek özel alanda tutulmaya çalışılan etnik, dinsel kimlikler bu dönemde kamusal alanda aleniyet ve temsiliyet kazanmış ve siyasete katılma talebiyle ön plana çıkmışlardır.⁸⁷

Kamusal alandan men edilen İslam, Türkiye’de özel alana hiç sığmamış, özel alanın mahremiyet/yakınlık ilişkileriyle, ekonomik/gündelik ilişkiler cephelelerinde hakim alanlara alternatif bir ağ oluşturacak şekilde örgütlenip kazandığı yeni güç ve tarifle, bulduğu en uygun koşullarda oraya dönerek, hegemonya mücadelesinde konumlanmıştır; sivil toplum alanındaki boşlukları dolduracak şekilde okullar, camiler, vakıflar, dayanışma örgütleri, ekonomik işletmeler kurmuş, iletişim sektöründe kendi pazarına sahip çıkabilecek duruma gelmiş, siyasal alanda ise önemli sayısal ve kurumsal temsiliyet kazanarak alternatif bir iktidar haline dönüşmüştür.

Türkiye’deki politik İslamcı yelpazeyi temsil eden kanatların (cemaatlerin, tarikatların, yolların) çokluğu ve bunların aynı zamanda birbirleri üzerinde de nüfuz oluşturmak üzere hakimiyet arayışı içinde görünmeleri karşısında yekpare bir İslamcı söylemden söz etmeye imkan bulunmamaktadır. Ancak farklı dinsel söylemlerin ortak noktası, laik–cumhuriyetçi söylemin kamusal alandaki hakimiyetinin ve meşruiyetinin sorgulanmasına yönelik karşı–hegemonik bir mücadele içinde olmalarıdır. Söz konusu yeni kolektif aktörlerin kamusal alanda aleniyet/temsiliyet kazanma mücadeleleriyle karşılaştıkları engellemeler sonucunda ise kamusal alanın birlik ve bütünlüğü bozulmuş ve kamusal alan alternatif, paralele kamuların yada cemaatlerin kendilerini ifadelendirmeye başlamalarıyla genişlemiştir.⁸⁸

Siyasal alanın böyle bir hegemonya mücadelesine sahne olmasında organik dinsel bir sistem olarak İslam’ın hem normatif hem de siyasal ideolojik bir boyuta sahip olmasının da etkisi bulunmaktadır. Bir din olarak İslamiyet, bireyin özel hayatından hukuk alanına sosyal, kültürel ve siyasal hayattan ekonomiye kadar

⁸⁷ Sevda Alankuş KURAL, “Türkiye’de Alternatif Kamular/ Cemaatler ve İslamcı Kadın Kimliği” **Toplum ve Bilim Dergisi**, Yıl.1997, Sayı.72, s.54

⁸⁸ KURAL, S.58

uzanan geniş bir kapsama sahip olabilmekte; iki yönlü bir ideolojik formül özelliği içerebilmektedir; Bu yönüyle birey katında, bireylerin tek tek hayatlarını düzenlemekte, onlara bir hayat tarzı sunmakta, öbür yönüyle de kolektif planda, özellikle siyasal hayatta önemli roller ifa ederek siyasal iktidarı düzenlemekte, yönlendirmekte ve ona meşruluk sağlamaktadır. Bu özellikleri nedeniyle hiç bir zaman özel alana sığmamakta ve farklı toplumsal taleplerin kaynağı olarak siyasal alanda yerini alabilmektedir.⁸⁹

Türkiye’de İslami vurgulara dayanan taleplerin 1990’lı yıllardan itibaren yeniden canlanmasının nedenlerinden biriside merkezci–elitist yönetim anlayışının sosyal ve siyasal hayatta merkez (yönetim) ile kenar (halk) arasında meydana getirdiği kopukluklardır. Ve bu kopukluk cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar varola gelmiş bir olgu olarak görülmektedir. Merkezi seçkinci bir anlayışla hareket eden kadrolar ulus–devlet girişimlerine radikal bir boyut kazandırmış ve geleneksel düzenin bütün öğeleriyle yadsınıp yepyeni bir devlet–toplum düzeni kurmaya yönelmiştir. Bu nedenle de geleneksel düzenin sosyal ve siyasal kimlik aracı olarak çalışmış bulunan din, laik bir ideoloji olan milliyetçilikle ikame etmeye girişerek kamusal alandan tasfiye edilmiştir. Ancak kamusal alandaki bu sert dönüşüm, sivil alanda aynı ölçüde etki göstermemiş ve din kavramı merkez ile kenar arasındaki kopukluğu kenar açısından telafi etmenin bir simgesi olma işlevini sürdürmüştür.

Ancak gerek dini vurgularla siyaset alanında kendini gösteren kimlikleşme hareketleri, gerekse etnik milliyetçilik çerçevesinde gündeme gelen kimlikleşme hareketleri, ağırlıklı olarak merkezi kimliğin tek boyutlu aidiyet tahayyülü içinde filizlenmiş ve bunun sonucu olarak resmi ulusal kimlikten çok daha dar, biraz daha somut fakat bir o kadar da tek boyutlu kimlikler olarak ortaya çıkmışlardır. “Biz” i tanımlarken “öteki” ni dışlayan, “bizi” dar kalıbı içinde yücelten bir yaklaşım

⁸⁹Samuel LAMBTON, “İslam Siyasal Düşüncesi” (Çev. E.Kalaycıoğlu- Ş.Hanioğlu) Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl.1994, s.178

kimlikleşme hareketlerinin temel niteliğini oluşturmuştur. Bunun sonucunda da farklılıkların meşrulaştırılması ve çoğullaştırılması yoluyla demokratik, sivil bir açılım yaratılması söz konusu olamamış ve bu hareketler son kertede demokratik çoğulculuğa karşı hareket eden kodlar haline dönüşmüştür.

Bunun en bariz örneği Refah Partisi deneyimidir. 1990'lı yıllarda kendini Kemalist modernite projesine karşı bir alternatif olarak tanımlayan siyasal İslamcı söylemin, Kemalist modernite projesinin hermonotik boyutta ürettiği geleneğin üç temel niteliğini yeniden ürettiği görülmektedir. Refah Partisi etrafında ağırlıklı olarak gelişen yaklaşım tıpkı Kemalist modernite projesi gibi, organik bir toplum vizyonu, toplumsal taleplere karşı epistemik ve normatif önceliği / ayrıcalığı olan bir “toplumsal yarar” nosyonu ve “toplum adına yapılan bir siyaset” anlayışı temelinde hareket etmiştir. Bu anlamda siyasal İslami söylemin sergilediği şekilsel farklar; organik toplumun “Müslüman toplum” olarak sunulması, toplumsal yararın seküler çağdaşlaşma yerine “İslami kültüre dayalı modernleşme” olarak ifade edilmesi ve siyasetin modern toplum adına yapılması yerine İslami toplum adına yapılması anlayışıdır.⁹⁰

İkinci özellik olarak ise tıpkı Kemalist modernite projesi gibi, bu yaklaşımda toplumsal değişimin aktif ,egemen öznesi olarak devleti esas almıştır. Siyasal islami hareketlerin devlet anlayışında da “ulus ile devletin”birliği ilkesi temelinde hareket eden bir “siyasal topluluk” olarak vurgulanmaktadır. Bu anlamda Refah partisinin “maddi kalkınmanın temeli manevi kalkınmadır” anlayışı, Kemalist proje ile aynı mantığı taşıyan ve onu “siyasetin alanının devletle sınırlandırılması” bağlamında yeniden üreten bir anlayışı sunmaktadır. Üçüncü olarak ta vatandaşlık anlayışında “hak felsefesi” üzerine kurulmayan aksine toplumsal yararın hem nesnesi hem de taşıyıcı öznesi bir kimlik konumunu simgelemektedir. Siyasal İslam ın “iyi vatandaşı” militan ve vazifelerle donanmış Müslüman kimliğini kendi bireyselliğine tercih eden ve “manevi kalkınma” değerini idrak ederek İslam i modernleşme

⁹⁰E.Fuat KEYMAN “Kemalizm ModerniteGelenekTürkiye’de RadikalDemokrasi Olasılığı”**Toplum ve Bilim Dergisi**,Yıl.1997, sayı.72s.96

projesine hizmet eden vatandaştır. Siyasal İslam için vatandaşlık bu anlamda aynı Kemalist modernite projesinde olduğu gibi bir “disiplin tekniği” olarak algılanmıştır.

Bu nedenlerle 1990’lı yıllardan itibaren, İslami kimlik temelinde canlanan farklılık söylemi “siyasetin demokratik bir tarzda yeniden kurulmasına” olanak sağlayan “olumlu bir siyaset” söylemi sunamamıştır. Bu farklılık söyleminin yarattığı demokratik toplum vizyonuna karşı ve “devlet alanıyla sınırlı” siyaset anlayışını yeniden üretmek ve böylece “siyasetin devlet için bir nüfuz alanı olarak yapılanmasını” koruyarak farklı toplumsal taleplerin karar alma sürecinde dışlanmasını ve katılım olasılığının minimuma indirgenmesini pekiştirmiştir. Bu nedenle “Laik modernizm/İslami gelenekselcilik kutuplaşması” farklı söylemlerin siyasal alanda karşılaşmasını değil aynılığa dayalı, bir topluma “bakış çerçevesinin” bir yorumsal şemanın farklı terimler içinde toplumsal ilişkiler üzerine empoze edilmesini sergilemiştir. Bunun sonucu ise devlet – toplum ilişkilerinin “çoğulculuk ethosu” temelinde örgütlenme ve siyasal alanın çok sesliliğe açılma olasılıklarının gerçekleşmemesi olmuştur.

3.2. KÜRESELLEŞME VE ULUSÇU SÖYLEMİN YÜKSELMESİ

Modernleşmenin bir vetiresi olan milliyetçilik kavramının sadece modern çağın bir ürünü ve parçası olmadığı aynı zamanda postmodern döneme devreden, etki eden bir gerçeklik olduğunu, küreselleşme sürecinde yeniden anlaşılmıştır. Zira milliyetçilik, muğlaklığı ve çok güçlü uyarlanma yeteneği ile ; zamansal mekansal farklılıkların eşlendiği; kültürel malzemenin tikel – genel , yerel – evrensel ayırımına tabi olmaksızın birbirine yamandığı küreselleşme sürecinde “yol gösterici” olabilecek bir ideoloji olarak kendini yenilemiştir.

Küreselleşmenin en çarpıcı sonuçlarından biride yeni üst kültür biçimleri üretmesidir. Kapitalizmin, sermayenin tikel ve özgün olanı soyutlayıp eşdeğer kılma (yani metalaştırma,yabancılaştırma) gücünün önündeki bütün engelleri kaldıran işleyişi, yeni üst kültürün tamamen “aşkın”, kişiliksiz ve dolayısıyla milliyetsiz olmasına zemin hazırlamaktadır. Söz konusu üst kültürün biz-öteki ayrımlarının

silikleştirmesi ve kayganlaştırması milliyetçiliğe “iş alanı” yaratmaktadır. Kimlik etmenlerinin kayganlaşması ve sınırsızca çoğullaşması karşısında milliyetçilik kavramı, tutunum anlayışına dönük yoğun bir reaksiyonu temsil etmektedir.

Milliyetçilik ve milli devlet, oluşumunda kapitalizmin kurumsal çerçevesini oluşturma işlevi görmüş ve sanayi toplumunun kadrajını oluşturmuştur. Günümüzde ise “sanayi toplumu” denilen kavram önemli bir değişim geçirmekte, milli devletin ve milliyetçiliğin oluşturduğu kadrajında bu değişime uyarlanması sorunu kendi dayatmış görünmektedir.

Yukarıya doğru uluslar üstü mercileri, kurumları geliştirme çabaları ve “küreselleşme” söylemi, aşağıya doğru ise bölgesel–yerel birimlere ağırlık kazandırma isteği ve “yerelleşme; ademi merkezileşme, federalizm” söylemi milli devletin yerine yeni bir kadraj oluşturma arayışının ürünleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu düzenlemelerin ve kurumsallaşma alanının içine oturacağı yeni kadraj ise dünya pazarı (piyasası) olmaktadır. Milliyetçilik ve milli devlet ise bu kadrajın, “sistem” in işlerliği açısından rasyonel olmadığı için aşmakta ve aşınmaktadır. Doğulu milliyetçilik, ancak bu kadraja uymanın “sistem”e eklenmenin bir aracı olarak işlev gördüğü ölçüde ve bu hedefe uyarlandığı takdirde geçici olarak meşrulaşmakta aksi takdirde ise radikalleşmektedir.

Bu anlamda milliyetçilik kavramının da iki görünümlü bir yapısı söz konusudur. Birincisi, teritoryal (toprak/sınır) esasa veya yurttaşlık esasına dayalı, çoğunlukla batı Avrupa “normlarına” atfedilen milliyetçilik; ikincisi ise, etnik köken veya kültürel–tarihsel–dilsel milli kimlik esasına dayanan doğulu milliyetçilik anlayışıdır.

Doğulu milliyetçilik anlayışı, yurttaşı/bireyi milli kolektif özne içinde eritmeye yatkın, etnik–kültürel ve her nevi azınlığı baskı altına almaya eğilimli, faşizan açılımlara amade bir milliyetçiliktir. Ancak her milliyetçilik anlayışı içerisinde, hem “batılı” hem de “doğulu” milliyetçilik tiplerine atfedilen karakteristik

özellikleri barındırır ve her özgül milliyetçi akımın bu gerilimden doğan ikili bir karakteri söz konusudur.

Türk milliyetçiliğinde de bu ikili karakter yapısı bariz olarak görülmektedir. Türk milliyetçiliğinin profilinde yurttaşlık hukukunun baskın olduğu “batılı” milliyetçilik etmenleri ile etnik-kültürel bilinci ve tarihsel mitolojinin ağır bastığı “Doğulu” milliyetçilik etmenleri arasındaki gerilimin belirleyiciliği vardır. 1980/90’lar dönemindeki gelişmeler;Türk milliyetçiliğinde ki bu gerilimleri derinleştirmiştir. Bir yandan özgüvenli, batılı kimlikli, dışa dönük, dünyayla bütünleşmeye öncelik veren bir milliyetçiliğin verileri oluşmuş; bununla beraber etnik-kültürel milliyetçiliği, şovenizmi ve izolasyonist eğilimleri güçlendiren “müşevvikler” belirlemiştir.

Batılı milliyetçiliğin zeminini oluşturan faktörler, özellikle 1980’ler boyunca toplumsal yapıya kültüre nüfuz eden kapitalistleşme ve modernleşme dinamiğinin oluşturduğu birikimdir. Kapitalist dünyanın bir örnekleştirici kültürüyle bütünleşmede alınan mesafe, milliyetçi tasavvuru “dünyevileştirmiş” ekonomik bir karaktere büründürmüştür.

Türk milliyetçiliğinin “Doğulu” karakter hatlarını derinleştiren ve beka sendromunu canlandıran etkenler ise modernleşmenin ve “aşırı batılılaşmanın” kültürel ve ahlaki etkilerinin milliyetçi akımlar nezdinde yarattığı tepkidir. Bu reaksiyoner saik, taşıdığı radikalizm potansiyeli ehlileştirilmiş ve sisteme eklenmiş olsa da Türk milliyetçiliğinin “aşırı” batılılaşmasına karşı bir veto gücü vasfını korumuştur ve Türk milliyetçiliğindeki söz konusu bu iki uçluluk 1990’lar boyunca kimi zaman doğulu,kimi zamanda batılı özellikleriyle yükselişe geçmiş ve güçlenmiştir.

3.3. TÜRKİYE'DE ULUSÇU SÖYLEMİN YÜKSELMESİ

Küreselleşme; 1990'lı yıllarda Dünya da iki kutupluluğun çöküşüyle birlikte askeri ihtilafların ve sınır değişikliklerinin mümkünleşmesi, azınlık ve insan hakları konularının diplomatik materyal haline gelmesi, uluslar üstü süreçlerin ve bunun yanısıra iktisadi ve coğrafi deregülasyonun milli devlet yapılarını sarmasıyla milliyetçiliği teşvik ve tahrik etmiştir.⁹¹

Bu etkenler Türk milliyetçi ideolojisi üzerinde de onun reaksiyonel kalıplarını onaylayan ve güncelleştiren bir etki yaratmaktadır. Ağır bir beka krizi altında kurulan ve sonrasındaki -soğuk savaş döneminin de etkisiyle-çevresine yoğun bir tehdit algısıyla bakan bir milli devlet geleneğine sahip Türkiye devleti, küreselleşmenin milli devlete dönük meydan okumasını Türkiye'ye yönelik asırlık bir tehdidin modern versiyonu olarak algılamıştır. Küreselleşmenin meydan okumasının haçlı seferlerinden başlayıp, "Doğu sorunu", Osmanlı' yı çökerten batı nüfuzu ve batılılaşmacı reform politikaları, Osmanlının yıkıntıları üzerinde yaşayabilir yeni bir devlet kurulması umudunu-geçici olarak gömen Sevr antlaşmasına uzanan bir sürekliliğin parçası gibi algılanabilmesinde, Kürt meselesi de baş rolü oynamıştır.⁹²

Türk milli bilincini "yaralayan" bir etken de, söz konusu tehdit algılamasındaki ve bekaa krizindeki kabarmanın, sonu tam olarak getirilemeyen bir özgüven döneminin ardından gelmesidir. Türkiye 90'lı yıllara bir özgüven patlaması ile girmişti. 1980'lerde yeni sağ ekonomik politikalarıyla sağlanan sermaye birikimi, global sermayeyle eklemlenmede alınan mesafe, tüketimin modernleşmesi ve yaygınlaşması,Türkiye'nin dünyanın gelişmiş ülkeleri sınıfına girme umudunu doğurmuştu. "muassır medeniyet seviyesine" erişme, yani batının bir parçası olma hedefine artık ulaşıldığı hissi egemen olmaya başlamıştı.

⁹¹ Ahmet İNSEL, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, İstanbul;Birikim Yayınları,1990.S.19

⁹²Tanıl BORA, "Türk Milliyetçiliğinin Ebed-Müddet Beka Davası ve Kürt Meselesi" **Birikim Dergisi**,Sayı.42, Yıl.1992, s.14

Ayrıca Sovyetler birliğinin çökmesiyle bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetlerin açtığı rasyonel ekonomist yeni Turancılık perspektifi bu hissi pekiştirmiştir. Resmi milliyetçiliğin bakış açısından bir hinderland gibi değerlendirilen Türki Cumhuriyetlerin tarihsel ve kültürel mirası, Türkiye'nin batıya kendi özgün kimliğini yitirmeden bağlanmasının ek bir garantisi sayılmıştır. Türkiye'nin özgün kimliği, Batı'nın o coğrafyanın iktisadi potansiyeline açılmasını sağlayacak köprü olarak düşünülmüş ve tüm bu gelişmeler o dönemde büyük bir iyimserlik ve "özgüven" havasının yakalanmasını sağlamıştır.⁹³

Ancak bu özgüven ve iyimserlik havası körfez savaşıyla yerini tehdit ve beka kaygısına bırakmıştır. Savaştan sonra Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşumunun başlaması, üstelik Türkiye'deki Kürt meselesinin yeni bir ivme kazanması, milliyetçiliğin fundamentalist/özcü fraksiyonlarının seslerini yükseltmelerini beraberinde getirmiştir.

Kürt sorunundaki politikası "askeri çözüm" taassubuna sıkışan ve bütün demokratikleşme programı bu politikanın ambargosu altında kalan Türkiye'nin batı platformunda karşılaştığı baskıda milli bilinçte batı karşıtı otarşist eğilimleri beslemiştir.

Milli özgüvenin yerini milli bekaa kaygısına bırakmasında payı olan bir diğer etkende; Türki Cumhuriyetlerin Türkiye'yi kayıtsız şartsız "lider olarak gören sadık ve iptidai ülkeler" olmadığını ve Türkiye'nin de Kafkasya ve Orta Asya'ya "liderlik" yapacak bilgi donanımından yoksun olduğunun ortaya çıkmasıdır. Söz konusu devletler ekonomik ve siyasi ilişkilerini Türkiye dışındaki batılı ülkelerle geliştirmiş ve bu noktada Türkiye'nin bölgede orta Asya ve Kafkasya'yı temsil edebilecek lider ülke olma hayali son bulmuştur. Tüm bu gelişmeler Türkiye'de bir köşeye sıkışmışlık ve tehdit altında olma psikolojisini de beraberinde getirmiştir.⁹⁴

⁹³Ömer LAÇİNER, "Türki Cumhuriyetler ve Türkiye: ikinci vizyon" **Birikim Dergisi**, Sayı.42, Yıl.1992, s.7

⁹⁴Tanı BORA, "Melcz Bir Dilin Kalın ve Düzensiz Lugatı" **Birikim Dergisi**, Sayı: 67, Yıl.1994, s.9

Tüm bu oluşumlar 90'lı yıllarda Türk milliyetçiliğinin zihniyet dünyasını biçimlendiren ve unsurlar olarak tanımlanmaktadır. 90'lı yıllardaki milliyetçi söylemde iki farklı dinamik sözkonusudur. Bunlarda ilki; milli bekaa kavramını dramatikleştirerek kullanan reaksiyoner bir milliyetçilik akımıdır ki bu akım sadece radikal milliyetçi hareketi güçlendirmeyip sağ politikayı hatta giderek merkez solu'da etkilemiş ve başta ordu olmak üzere devlet elitine de hakim olmuş bir anlayıştır.⁹⁵

Diğer bir milliyetçilik anlayışı ise 80'ler/90'lar dönemindeki özgüven esintisinin izlerini taşıyan, milli çıkarı globalleşme sürecine eklemlenmekte ve medeniyete uyumlaşmakta gören batıcı bir milliyetçilik akımıdır. Ve bu akım öncülerini kentli yeni orta sınıfların yükselen kesimlerinde ve büyük sermayenin uluslararasılaşmış sektörlerinde ve medya elitin de bulmuştur. Böylece 1990'lı yıllarda Türk milliyetçiliğinin homojen bir söylem olarak değil, bir söylemler dizisi olarak ele alınması gerekmektedir. Bu yıllarda belli başlı dört milliyetçi söylem söz konusudur.

Birincisi, Kemalist resmi milliyetçiliğin, milli devleti inşa ve beka misyonuna odaklanmış söylemi, ikincisi, küreselleşme çağının vaatleriyle büyüyüp serpilen, batıcı bir medeniyetçi-refahçı milliyetçilik, üçüncüsü Kemalist ulusçuluk ve dördüncüsü Kürt meselesine tepkiyi işleyerek canlanan etnisist milliyetçiliktir.

3.3.1. RESMİ ULUSÇULUK: ATATÜRK ULUSÇULUĞU

Türkiye'nin resmi milliyetçilik anlayışı olan "Atatürk milliyetçiliği" kuruluşundan itibaren, vatandaşlık ve toprak esasına dayalı "Fransız tarzı" milliyetçilik anlayışıyla etnisist açılımlara dayanan "alman tarzı" milliyetçilik arasındaki gerilimi bir dengeye kavuşturmamış ve bu gerilimin krizi günümüze kadar

⁹⁵ BORA, s.9

gelmiştir.⁹⁶ Ziya Gökalp' in kültürel kimliğe yaslanan sentezi Osmanlı vatanseverliğinden devreden vatandaşlığa dayalı teritoryal milliyetçilik anlayışıyla; Rusya kökenli Türklerin öncülük ettiği, milletin ezeli-ebedi varoluşsallığı biricikliğini vurgulayan milliyetçilik anlayışlarının son derece hassas bir dengesine dayanmıştır. Bütün milliyetçiliklerde görülen bu gerilim Türk milliyetçiliğinde ortalamanın üzerindedir. Gerçi resmi yorum vatandaşlık esasına dayalı milliyetçilik doğrultusundadır; fakat dış ihtilaflarda, “milli davalarda”, uluslar arası spor müsabakaları gibi popüler kültürel düzlemlerde etnisist ve özcü bir milliyetçilik dili kendine rahatlıkla alan açabilmektedir.

Bu ideolojik muğlaklığı ile resmi milliyetçilik, milli devletin varlığının ve gücünün tezahürlerine sıkı sıkıya bağımlıdır. Milli devletin varlığının, gücünün ve tezahürlerinin billurlaşmış ifadesi olarak ordu, resmi milliyetçiliğin yeniden üretilmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Zira ordu, gerek bütün orduların içselleştirdiği teyakkuz ideolojisinin ve tehdit algılama otomatığının gereği, gerekse TSK' nın “devlet kurucu asker” kişiliğiyle Mustafa Kemal'le ve onun misyonuyla özdeşleşmesinin sonucu olarak; kendini milliyetçiliğin “gerçek sahibi” ve timsali saymaktadır.

Ordunun çekirdeğini oluşturduğu resmi milliyetçilik popülist atıfları düzeyinde kalan bizzat devletin kendisine odaklanmış bir zihinsel ufka sahiptir. Milli güvenlik kurulu genel sekreterliğinin bir yayınında milletin “devletin öğelerinden biri” olarak tanımlanması; veya resmi söylemlerin en gözdelelerinden olan “devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü” terimi, devlet odaklı milliyetçilik anlayışını ikrarlarıdır. Resmi milliyetçilik dilinin önemli bir özelliği, ritüelistiğinin fazlasıyla katı, soğuk, basma kalıp olması, hararetinin yapay kalmasıdır. İstiklal marşı, Atatürk resmi, Bayrak, Ay yıldız gibi milli devlet simgelerini kamusal hayatta aşırı tüketimi söz konusudur. Bu durum her zaman doğrudan doğruya devlet zoruna veya teşvikine bağlı değilse de en azından devletin sivil toplum üzerindeki sıkı denetiminden güç

⁹⁶Taha PARLA, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, cilt. 3 : *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*, İstanbul; İletişim Yayınları, 1992.s.176

almaktadır. Resmi milliyetçiliğin devlet odaklılığı, başka etkenlerin yanı sıra öncelikle milli devlet pratiğinin sonucudur. Bu pratiğin güçlü tehdit algılaması ile pekişen zorlukları, ardında soğuk savaş ideolojisiyle ve ülke içindeki siyasal mücadeleleri “milli birlik ve beraberlik” söylemiyle denetleme kaygısıyla yeni boyutlara taşınarak; milliyetçiliğin romantik döneminin uzamasına zemin hazırlamıştır.⁹⁷

Söz konusu dönemde İslamcı hareketin yükselmesi ve Refah Partisinin bazı radikal sözcülerinin spektaküler Atatürk karşıtı çıkışları, resmi milliyetçiliğin repertuarında Atatürk imgesini öne çıkarmıştır. İrtica ile mücadeleyi kendine ikinci kurtuluş savaşı söylemiyle içselleştiren resmi milliyetçilik anlayışı cumhuriyetin kuruluş dönemi mücadele ve önlemlerine benzer uygulamaları beraberinde getirmiştir. 28 şubat süreciyle tanımlanan gelişmeler sonucunda ordu kendini cumhuriyetin gerçek koruyucusu ve sahibi olarak tanımlamış ve Modernist Cumhuriyet projesini sekteye uğratacak ve cumhuriyetin kuruluşun da tanımlanan ulusal kimliğin çerçevesini değiştirecek hiç bir fraksiyona izin verilemeyeceğini otoriter ve net bir yaklaşımla belirtmiştir. Söz konusu resmi milliyetçi anlayış siyasi söylemde de karşılık bulmuş ve böylece toplumsal yaşamın ana vurgusu olmuştur.

Bu dönemde milli devlet simgelerinin ve resmi milliyetçiliğin söz kalıplarının ve imgelerinin yayılımı büyük boyutlara ulaşmıştır. Türk bayrağı olağanüstü yoğunlukta her alanda teşhir edilmiş, ayyıldızlı kolye ve rozetler neredeyse en yaygın takı haline gelmiş, elbise defilelerinde bile ayyıldız figürler ön plana çıkmıştır. 10.yıl marşı spor müsabakalarından barlara kadar her yerde söylenmeye başlanmıştır. Resmi milliyetçilik böyle bir ortamda 90’lı yıllardan hakim söylemi olarak dillendirilmiştir.⁹⁸

⁹⁷ Tanıl BORA, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, İstanbul; Birikim Yayınları, 1995, s.104

⁹⁸ BORA, s.114

3.3.2. LİBERAL “YENİ ULUSÇULUK”

Liberal milliyetçilik söylemi milli kimliği dünyanın ileri/zengin ülkelerinin, yani batının düzeyine erişme şevki ve yeteneğinde tanımlamaktadır. 1980 lerde ve 1990 larda hakim olan “Türkiye dünyanın birinci ligine çıkıyor” umudu, bu tasavvuru belirginleştirmiş ve ideolojik bir söyleme dönüştürmüştür. Bu söylemin taşıyıcısı olarak medyayı, liberal ve muhafazakar yeni entelijensiyayı, kentli yeni orta sınıflardan, büyük sermayanın uluslar arası sektörlerinden bahsedilebilse de en fazla katkısı olan büyük sermayeyle bütünleşmiş olan medyadır. Ekonoim, liberal milliyetçilik söylemi içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Milli pazarı oluşturmak milliyetçiliğin belki de en önemli işlevidir; liberal bir milliyetçilik söyleminin de bu işlevi vurgulaması doğaldır. Türkiye’ de milli devletin kuruluş dönemindeki milli iktisat akımının amacı bile iktisadi tamamen araçsallaştırarak, ekonomiyi dışsal etmenlerle gerçekleştirmektir. Milliyetçiliğin iktisadi boyutu, DP-AP geleneğinin kalkınmacı popülist söylemi ile sözel-imgesel bir varlık kazanabilmiştir. Ağırlıklı bir konumu ise ancak son dönemde iktisat ideolojisinin hegemonik bir hale gelmesinin ve Türkiye kapitalizminin küresel ekonomiyle bütünleşmesinde kaydedilen gelişmenin kolektif bilince milli bir başarı olarak yedirilmesi sonucunda edinilebilmiştir.

İktisat ideolojisi ile bütünleşen yönüyle liberal milliyetçiliğin olası bir radikal açılımı, refah şovenizmidir. Refah şovenizminin önemli bir özelliği, milli bütünlüğü söken, içe dönük bir milliyetçilik olması, seçilmiş tikel öznelere dayanmasıdır. Bu ayrımcılığı bütünsel milli çıkara adına örtüp meşrulaştıracağı gibi, İtalya’ daki “kuzey ligi” örneğinde olduğu gibi bölgeci bir milliyetçiliğe yönelebilir. Kendi ürettiği refahı geri bölgelerle veya topluluklarla paylaşmaya direnerek toplumsal dayanışma fikrini çığneyen bu tutum; alt sınıflara geri ve soysuz hususiyetler atfedip özel bir ırk gibi damgalayarak dışlayan “sınıf ırkçılığı” ile akrabadır.⁹⁹

⁹⁹ Etienne BALİBAR, *Sınıf İrkçılığı* (Çeviren. Nazlı ÖKTEN), İstanbul; Metis Yayınları, 1993,s.265

Türkiye’deki liberal milliyetçilik anlayışında, refah şovenizmi ve sınıf ırkçılığına dönük açılımın bazı belirtileri görülmektedir. Egeli iş adamlarının ürettikleri zenginliği Ankara’ya kaptırmaktan rahatsız olarak mali federalizm talep etmesi gibi iktisadi gelişkin yörelerde toprak sahibi köylülerin, işçi ve memurları parazit görerek en hızlı özelleştirme yanlı olmaları gibi sınıf bencilliği tepkileri, milliyetçi kalıplara döküldüğünde söz konusu açılımın nüvelerini oluşturabilmektedir. Liberal partiyi kuran Besim TIBUK’ un, İtalya’daki kuzey ligine atıfta bulunarak ayrılıkçılığın batıdan gelmesi gerektiğini ve sonuçta verimsiz bölgelerin bırakılabileceğini söylemesi ve İzmir Ticaret Odasının mali federalizm talebi veya İstanbul’ a girişte vize uygulama önerileri ise Güneydoğu Anadolu sorunu dolayımına ihtiyaç duymadan dile getirilen coğrafi ve sınıfsal-toplumsal sınır çekme tasarımları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ise refah şovenizminin neo-liberal mecrasıdır.¹⁰⁰

Liberal milliyetçiliğin gurur kaynağı, yerli piyasanın yerli piyasaya eklenme ve dünya piyasalarıyla aynılaştırma düzeyidir. Bu düzeyde kendini en iyi tüketim alanında göstermektedir. Bu dönemde “muassır medeniyet seviyesinin” de “evrensel kültürün” de göstergesi tüketim kültürüdür. Yeni liberal milliyetçilik eski milliyetçiliğin “yerli malı Türkün malı her Türk onu kullanmalı” şiarını gömmüştür.¹⁰¹

Tüketim kültürünün en makbul gösterge olmasına koşut bir gelişme ise, “yüksek kültürün” yerini popüler kültürün alması ve “milli kültüre” kitle kültürü biçimlerinin hakim olmasıdır. “muassır medeniyet seviyesine ulaşma” ülküsünü piyasa fetişizmine uyarlayan liberal milliyetçiliğin medeniyetçi söylemi ; modern yaşam tarzını “tutturma” melekesi temelinde bir kültürel kimlik tanımlamış, ulusal kimliğin içini de bu kültürel kimliğin unsurlarıyla doldurmuştur. Dünya’ya açıklık,

¹⁰⁰ Tamil BORA, “Avrupa Üzerinde Neofaşizm Hayaleti”, **Birikim Dergisi**, Sayı. 66, Yıl. 1994 s.32

¹⁰¹ Can KOZANOĞLU, **Pop Çağı Ateşi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.114

bilgi donanımlarına hakimiyet, hayattan zevk almaya olan tutkunluk türünden değerler yeni Türk kimliğinin bileşenleri olarak yüceltilmiştir.

Liberal milliyetçilik söylemi, narsist ve hazcı karakteri ile, bir yandan resmi milliyetçiliğin soğukluğuna, diğer yandan etnisist-özcü milliyetçiliğin fanatizmine mesafelenen bir yaklaşım getirmiştir. Ve kendini 21.yy' a uygun milliyetçilik biçimi olarak takdim etmiştir. Bu söylemin öncüleri, etnisizmden/özcülükten uzaklığı, “Anayasal vatandaşlık” söylemi ile vurgulamışlardır.

3.3.3. KEMALİST ULUSÇULUK

1980' lerde sol kamuoyunda öneli ölçüde sorgulanan Kemalizm, 1990' larda sosyal demokrat entelijansiya içinde yeniden serpilmiştir. 1990' ların “yeni Kemalizm” i, yeni sağ hegemonyaya ve özellikle kökten dinci harekete karşı bir tepki olmanın yanında bunlarında paylaştığı kimi noktalardan da tahrik edilmiştir. Yeni-Kemalizm, Kemalizmin 12 Eylül'den sonra devletteki sağ kadrolaşma tarafından sulandırılarak dışlandığını (dolayısıyla resmi ideoloji olmaktan çıktığını) savunmuş; dolayısıyla başlangıçta devlete görece mesafede durmuş ve 1960' lara göre daha sivil bir yönelim içermiştir. Bir Kemalist revizyon talebi olarak görülebilecek bu akımın eksenine kökten dinciliğin yükselişi karşısındaki laisist tepki oturmuştur. Milliyetçilik ise son yıllarda ana konu olan laisizmin popülerleştirilmesine yarayacak bir eklem olabileceğinin kestirilmesi ile öne çıkmıştır. Milliyetçiliğin işlevselliği, yeni-Kemalist akımın “şeriat tehlikesi” karşısında duyduğu büyük tedirginlik nedeni ile devlette ve orduda tutanak arama ihtiyacına (kimi unsurların orduya dayalı otoriter devletçi çözümlere yeniden ilgi duymasına) da bağlanmıştır.

Yeni Kemalist dalga'nın devir aldığı “ulusalcılık” söylemi, resmi milliyetçiliğin “sol” iddialı bir versiyonudur. “Sol” iddia, bu söylemin Türk milliyetçiliğinin toprak/vatan ve vatandaşlık bağına dayalı, hümanist-evrenselci kolunu sahiplenmesinden kaynaklanmaktadır. Kemalist ulusçuluk söylemi resmi

Atatürk milliyetçiliğinin bu kolunu etnisist-özcü kolundan yalıtarak ele almaktadır. 1960 ve 1970' lerde Kemalist ulusçuluğun ana ilkesi ve sol olma iddiasının temel dayanağı, anti emperyalizm ve bağımsızlık olmasına rağmen, şimdi ana ilke ve sol olma iddiasının temel dayanağı laikliktir. Bağımsızlık ikincil kalmakta ve anti-İran, anti-Arap motiflerle bezendiği oranda laikliğe tabi olmaktadır. Öte yandan da politik İslam' a karşıtlık üzerinden kurulan Arap ve İran karşıtı söylem kolaylıkla milliyetçi muhafazakarların Rum-Ermeni-Yahudi karşıtı söyleminin andıran bir ırkçılığa dönüşebilmekte; böylece Kemalist ulusçuluğun “şovenizm ve ırkçılığa kapalı” steril hümanist-evrenselcilik iddiası geçersizleşmektedir. Bağımsızlıkçılığı ulusaçuluğun daha vurgulu bir etmeni olarak kullanan Bülent ECEVİT' in söyleminde oryantalist motiflerin yanı sıra, batı karşıtı motiflerde geniş yer kaplamaktadır. Ecevit' in globalleşme sürecinin emperyalist etkilerini ima etmesi itibariyle sol iddia taşıyan söylemi; Türkiye' yi özel olarak hedefleyen “düşman güçler” imgesini canlı tutmasıyla ve otarşist bir milli gurura hitap etmesiyle, bu bağımsızlıkçı tepkiyi milliyetçi özcülüğün ve yabancı korkusunun-düşmanlığının potasına dökmektedir.¹⁰²

Kemalist ulusçuluk söylemi, milliyetçiliğin laikleşme/modernleşme sürecinin taşıyıcısı olarak anlamlandırmaktadır. “Ulusçuluk” sözcüğünün tercih edilmeside bu kavramın modernleşme ile/laikleşme ile özdeşleştiren kurgunun bir parçasıdır.. modern ulus sözcüğü ile Osmanlı' da dinsel cemaati belirten millet sözcüğünün ümmet kavramına olan açılımı kapatılmaktadır. Laikliğin milliyetçi söylemin taşıyıcı olması Kemalist ulusçulukla resmi milliyetçiliğin tarihi arasındaki en canlı müşterektir. Milli devletin inşasında milliyetçilik, onun kutsallık tekeline devir alarak dini ikame etmeye dönük bir yol izlemiştir. Kemalizm' in dini bir havaya bürünmesi, yine milliyetçi hareketlerin çoğunda olduğu gibi milli devletin kutsallık kaynaklarını canlandırma arzusunun da bir sonucudur. Dini millileştirme çabaları, bu arzusunun daha açık bir ifadesidir.

¹⁰² Tanıl BORA, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, İstanbul; Birikim Yayınları, 1995, s.115

3.3.4. TÜRKÇÜ RADİKAL ULUSÇULUK

Türkçü-Turancı Türk milliyetçiliği, resmi milliyetçiliğin etnisist/özcü bir koludur. Vatan olarak bütün “Türklük dünyasını” kabul etmesiyle resmi milliyetçiliğin (Atatürkçü) vatancı/Anadolucu çizgisinden ayrılmakta, kültürel özcülük (öz –Türkleşme) ülküsü açısından ise resmi milliyetçilik arasında ki fark nicel (ılımlılık – aşırılık) düzeyde kalmaktadır. Resmi milliyetçilikle kesiştiği nokta ise ezeli ve ebedi bir milli varlık tahayyülüne dayalı tarih kavrayışı ve “milli din” anlayışıdır.¹⁰³

1990’ lar da Türkiye’ de ülkücülük olarak karşılık bulan radikal milliyetçi akımın yükselmeye başlamasının koşullarını hazırlayan ilk etmen dış Türkler meselesidir. 1990’ ların hemen başında emperyal duyguları fazlasıyla besleyebilecek maddi koşullar ortaya çıkmıştır. Türki cumhuriyetlerin bağımsızlığa kavuşması Turancılığın gerçekçi bir fikir olarak sunulabilmesinin koşullarını yaratmıştır. Her ne kadar sonraki bu gelişmeler bu fikrin en azından kısa vadede gerçekçi olmadığını gösterdiyse de türki cumhuriyetler, ülkücülerin önünde pozitif bir proje olarak durmaya devam etmiştir.

İkinci olarak 1990’ lar sonrasında ülkücü yükseliş Güney Doğu Anadolu sorununa dayanmıştır. Söz konusu dönemde Güney Doğuda verilen ve sonu gelmeyen kayıplar ile çözümsüzlüğün uzaması halkın ülkücü harekete ve yaklaşımına olan sempatisini arttırmıştır.

Ayrıca 1990’ larda Türkiye’ de gelir dağılımındaki muazzam eşitsizlik, işsizlik, sosyal güvenliğin olmayışı gibi olgularında gösterdiği gibi son dönmlerde hayat şartlarının daha da kötüleşmesi ve neo-liberal argümanların artık eskisi kadar çekici olmaması düzenden kaybedenleri radikal ideolojilere yöneltmiştir.

¹⁰³ Bora, s. 114.

Ülkücü hareket, basitçe “yükselen milliyetçilik dalgasının” üzerine oturmakla kalmamış; bu dalga, MHP’ yi de değiştirmiştir. İdeolojik doktrin düzeyindeki değişim geriye doğru bir seyir izlemiştir. MHP 1960’ lardan 1970’ lerin ortasına uzanan dönemdeki çizgisine geri dönerek yeniden-Türkçüleşmiş ırkçı damarı güçlenmiştir. Ziya GÖKALP’ ten mülhem bir “içtimai ırk” kavrayışına yaslanan, ezeli-ebedi, biricik ve üstün nitelikli sayılan bir kültürel “öz” e bağlılık temelinde gelişen bir ırkçılık söz konusudur.

Devletle ilişkisinin rehabilitasyonu, MHP’ nin en bariz biçimde, hatta 12 Eylül öncesini bile aşan ölçüde eskiye benzemeyen yönüdür. Ülkücü hareket 12 Eylülden sonra “öpmeye kalktığımız el bize tokat attı” diye soğuduğu devletine 1990’ lar da tekrar yaklaşmıştır. Tabi burada devletin ülkücü harekete uzanan elide görmezden gelinemez. Devlet, gerek Türki cumhuriyetlere dönük işlerde gerekse PKK karşıtı idolojik ve fiili seferberlikte ülkücü hareketin bilgi ve görgüsünden faydalanmak istemiştir. MHP’ de kutsallaştırdığı devletin bekasını bütün toplumsal talepleri veto eden bir “tek amaç” a dönüştürüp devletlü kisveye yeniden girerek resmi ideolojiye yeniden yakınlaşmıştır. Sonuçta devlete ile MHP arasında hem ideolojik yönden hem de örgütsel yönden bir ortak yaşam alanı oluşmuştur. İdeolojik birliktelik, ülkücü milliyetçiliğin ırkçı-Türkçü söylemi ile resmi milliyetçilik söyleminin sık sık içi içe geçmesinde kendini göstermiştir.

Söz konusu dönemde Radikal milliyetçilik İslamı da tam olarak dışlamamış ancak onu milli kimliğin ikinci bileşenlerinden birisi konumuna indirgemıştır. Bunda söz konusu dönem İslamcı hareketin büyüüp hegomonik bir güç olması nedeniyle milliyetçi hareketle arasındaki rekabetin sertleşmesi, Türki Cumhuriyetlerde İslamcı hareketin (ve İslam ülkelerinin) Türkiye’nin nüfuzuna rakip olması, MHP’ nin resmi milliyetçilikle girdiği titreşimin onu laik konuma hatta kimi noktalarda Atatürkçü laiklik anlayışına yaklaştırmasının önemli rolü vardır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ BORA, s.115

3.4. KÜRESELLEME VE ANAYASAL VATANDAŞLIK TARTIŞMALARI

Küreselleşme kavramı ile ifade edilen ve ulus–devlet/ulusal–ekonomi/ulusal–kimlik ekseninde toplumu anlama ve yönetme tarzının içine girdiği “yönetilebilirlik ve meşruluk krizini” simgeleyen süreç anayasallık kavramını da etkilemiş ve sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin, modernitenin ulusal boyuta verdiği ayrıcalıklı konumu sarsması, zaman/mekan ilişkilerinin global–yerel etkileşim ağında kurulmasına yol açması ve kimlik/fark taleplerinin kamusal alana taşınmasına uygun bir zemin hazırlaması sonucunda, devlet–toplum ilişkilerinin karmaşıklaşmasına ve çok–boyutlu bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda toplumu devlet egemenliği ve tek bir kimlik temelinde yönetme mantığı bir “meşruluk krizi” ile karşı karşıya kalmıştır.

Küreselleşme süreçleriyle toplumsal ilişkilerin çok–kültürlü bir nitelik taşıması siyasi temsil mekanizmalarının yeniden–kurulması gereksinimini gündeme getirirken devlet – toplum ilişkilerinin düzenlenmesinin temel çerçevesini oluşturan “anayasa” sorusuna karşı ilgiyi ve “anayasallık” kavramına doğru artan bir eğilimi de ortaya çıkarmıştır. Bunun temel nedeni, modernite içinde anayasallığa anlam veren iki siyasi model olan “liberal–haklara dayalı anayasa modeli” ve “cumhuriyetçi model” in küreselleşme ve çok–kültürlülük süreçleriyle birlikte karşı karşıya kaldıkları “meşruluk” sorunudur.

Aralarındaki farklılıklara rağmen, her iki modelde kurmuş oldukları anayasallık söylemi içinde anayasayı “devlet iktidarının sınırlandırılması” ve “vatandaşlık hak ve özgürlüklerinin korunması” için gerekli ve etkili bir “stratejik araç” olarak yorumlarken, siyasetin bağlamını da “ulus–devlet = ulusal–kimlik” ekseninde tanımlamışlardır.¹⁰⁵

¹⁰⁵Ahmet İÇDUYU, “Globalleşme, Anayasallık ve Türkiye’de Vatandaşlık Tartışması”, **Global Yerel Eksende Türkiye**, Ali Yaşar SARIBAY (ed) İstanbul; Alfa Yayınları, 2000. S. 171

Modernite içerisinde, Liberal model bu yorumu toplum ve ekonomi üzerinde devlet müdahalesinin kısıtlanması ve minimize edilmesi anlamına gelen “negatif özgürlük” ilkesi temelinde yaparken, cumhuriyetçi model, Türkiye örneğinde olduğu gibi, “kamusal yarar” ilkesi yoluyla anayasaya devlet – toplum ilişkilerinin düzenlenmesini sağlayan “siyasal bir kavram” olarak yaklaşmıştır. Bu nedenle de modernite dönemi bireysel hak ve özgürlükleri ön plana çıkartan liberal model ile “kamusal yararın gerçekleşmesini” amaçlayan cumhuriyetçi model olarak iki farklı anayasa modelini içinde taşımaktadır. Bununla birlikte, her iki model içinde anayasa, hem bir “metin” hem de bir “simgesel kod” olarak, referans noktaları farklı olsa bile (bireysel haklar yada kamusal yarar), ulus – devlet ile ulusal kimlik arasındaki ilişkinin en temel ve en genel düzeyde düzenlenme tarzını nitelemektedir. Her iki modelde anayasa temelinde ortak bir kimlik tanımı sunmakta ve kültürel farklılıkları ve farklılık taleplerini ya özel alana iterek yada ulusal kimlik içinde eriterek dışlamaktadır. Bu anlamda her iki modelde anayasayı ulusallıkla sınırlı siyasal bir kavram, anayasallığı devlet – birey ilişkisini ortak kimlik üzerinde düşünen söylemsel bir kurgu, anayasal devleti de bireysel hak ve özgürlüklerin korunması bağlamında hukukun üstünlüğü ilkesini, kendisinin denetleme mekanizması olarak gören devlet olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁶

Fakat “farklılıkları kimlikleşmesi ve kimliklerin siyasallaşması sürecinin eş – zamanlı oluşmasını” ve çok kültürlülük taleplerinin kamusal alana taşınması sonucunu doğuran küreselleşme süreci söylemsel olarak anayasallık kavramının anlamını da değiştirmektedir. Bu süreçte Anayasallık yalnızca bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve devlet iktidarının bu bağlamda sınırlandırılması temelinde hareket edememekte ve kendisine vatandaş-özneyi “ortak kimlik” olarak almamaktadır. Bu nedenle Anayasallık kavramının referans noktası yalnızca ortak kimlik değil, aynı zamanda farklılık taleplerini kamusal alana taşıyan özne konumları da olmaktadır. Bu bağlamda anayasanın kurucu ve düzenleyici işlevleri ortak kimlikten farklılığa doğru kaymakta, anayasal devletin anlamı da hem hukukun üstünlüğü ilkesi temelinde bireysel haklara saygılı, hem de farklılık taleplerinin

¹⁰⁶Ali Yaşar SARIBAY, *Global Yerel Eksende Türkiye*, İstanbul; Alfa Yayınları, 2000, S. 173.

demokratik platforma taşınmasını olanaklı kılacak demokratik devlet olarak değişmektedir.

Ancak kimliklerin bu şekilde siyasallaşması, etnik/ırksal/dinsel köktencililiğin “yeniden–canlanması” süreci içinde uygun bir platform oluşturmakta ve böylece anayasallıkla–demokrasi arasındaki içsel bağlantıyı kuracak özne konumunun ne olacağı sorusu önem kazanmaktadır. Bu soruya verilen en önemli yanıtlardan biriside modern toplumlarda vatandaşlık anlayışı üzerine yapılan tartışmalar ve bu tartışmalarda ortaya çıkan “Anayasal vatandaşlık” kavramıdır. Özellikle 1990’lı yıllarda Sovyetler Birliğinin çöküşü ile ortaya çıkan uluslararası konjonktür de, yeni ülkelerin ortaya çıkışı, ulusal ve etnik kimliklerin yükselişi ve uluslararası göç hareketlerinin yeniden artışı gibi gelişmelerle birlikte, bir kimlik konusu olarak vatandaşlık kavramı toplumsal ve siyasal gündemin temel konularından birisi olmuştur. Çağdaş toplumların siyasal anlamda en temel örgütlenme biçimi olan ulus devlet içindeki bireyin “en temel siyasi kimliğini” simgeleyen vatandaşlık, bir yandan yeni bir toplumsal ve siyasal devingenlik içinde yaşayan bireylerin gözünde, diğer yandan ise bu devingenliği yaşayan toplumların ve ulus – devletlerin gündeminde yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır.¹⁰⁷

1990’lı yıllara gelindiğinde Türkiye’de de vatandaş üzerine yapılan tartışmaların arkasında, katılımcılığa ve etkin vatandaş anlayışına doğru bir eğilimin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede vatandaşlık kavramının anlamı ve geçirdiği değişimler temelinde Türkiye’yi üç ayrı döneme ayırmaktadır. 1923 – 1950 arası ilk dönem, yeni bir ulusun, devletin ve bu devlete ve ulusa üyelik bağlamında bir vatandaşlığın kurgulandığı ve yapılandırılmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu dönemde bir yandan “hak yok ödev var” savıyla edilgen bir vatandaşlık uygulaması çizilirken, diğer yandan “çağdaş, laik, vatansever ve milliyetçi” bir kimlikle bir ulusun inşasına katkıda bulunacak ölçüde etken bir

¹⁰⁷ Ahmet İÇ DUYU, “Türkiye de Vatandaşlık Kavramı üzerine Tartışmaları Arka Planı” **Diyalog Dergisi**, Yıl.1996, S. 134.

vatandaşlık anlayışı vurgulanmıştır. Bu ulus ve vatandaşlık inşasında, geçmişle bir hesaplaşma olduğu için, Osmanlılık ve İslam gibi unsurlardan dikkatle kaçınılmış ve çoğul kimlikleri değil, tekil kimlikleri içerecek bir ulus ve vatandaşlık kültürü oluşturmak amaçlanmıştır.

1950–1980 yılları arasındaki ikinci dönem vatandaşlık kimliği ile ilgili iki önemli değişiklik getirmiştir; bunlardan birincisi, İslam unsurunun bu kimliğin bir parçası olmaya başlaması, İkincisi ise, özellikle 1961 Anayasası ile daha liberal bir vatandaş tanımının ortaya çıkmasıdır. 1980 sonrası dönemde ise cumhuriyet dönemi vatandaşlık kavramsallaştırması ciddi biçimde sorgulanmaya başlamıştır. Dünya sistemindeki farklılaşmalar, küreselleşme, Türkiye deki hızlı sosyal ve ekonomik değişimler ve sonuç olarak farklılık talep eden toplumsal kimliklerin kamusal alanda tanınma istemleri, ülkedeki vatandaşlık kavramının haklar, ödevler ve kimliklerin tanınması bağlamında yeniden gündeme getirmiştir. Kürtler, Aleviler ve İslamcılar gibi çeşitli siyasi–kültürel ve dinsel kümelerin kimliklerini kabul ettirme uğraşları dolaysız olarak ülkedeki vatandaşlık kurumunun yeniden gözden geçirilmesi gereksinimini ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁸

Cumhurbaşkanı ve başbakan gibi devletin en yetkili ağızlarının bile dışa vurdukları bu alan “anayasal vatandaşlık” kavramı ile tanımlanmıştır. Daha önce özel kimlik alanları olarak görülen etnisite, din ve inanç gibi kimlik unsurlarının kamu alanında tanınma isteminin bir sonucu olan bu gelişme, ulus–devlet içinde farklı toplumsal ve siyasal kimlik taşıyan kümelerin ne biçimde temsil edileceği ve nasıl tanınacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu anlamda anayasal vatandaşlık, toplumsal bir sözleşmeye dayanarak, örneğin anayasal metin içinde somutlaştırarak, farklı etnik, dinsel ve inanç kümelerinin ulus – devlet içinde kabulünü ve bu kümelerin her birinin kendi varlıklarını toplumsal olarak koruyabilmelerinin ve geliştirebilmelerinin güvencesinin toplumsal ve siyasal olarak sağlanması anlamına gelmektedir.

¹⁰⁸Fusun ÜSTEL, “Cumhuriyetten bu yana Yurttaş profili” *Yeni Yüzyıl*, 24 Nisan 1996

Toplumsal değişmenin zorunlu bir sonucu olarak hızla kentleşen, kentleşen ve toplumsal hareketliliği artan bir nüfusu taşıyan Türkiye “edilgen bir vatandaş kimliğin” den “etken vatandaş kimliğine” geçişi, sivil toplumun gelişmesi, toplumsal tabakaların yeniden kurulması, yatay ve dikey toplumsal hareketliliğin artması, etnik, ulusal, dinsel yada cinsiyete dayalı kimliklerin siyasal ve toplumsal isteklerinin artması gibi değişikliklerinde hızla yaşandığı bir süreçten geçmektedir. Burada temel mesele siyasal iktidarın bu değişikliklere demokratik, yapıcı ve kapsayıcı yanıtları verebilmesi ve bu taleplerin köktenci siyasal stratejilere dönüşmesini engelleyecek demokratik müzakere süreçlerine açık olmasıdır. Farklı siyasal, toplumsal kimliklerin sözleşmeye dayalı bir üst kimliği ifade eden bir vatandaşlık kavramı altında yaşamalarının anayasal güvenceye kavuşturulması anlamını taşıyan “anayasal vatandaşlık” kurumu bu değişim sürecine yanıt alabilme iddiasını taşımakta ve Türkiye’de yaşamın her alanında hissedilen demokratikleşme gereksiniminin önemli bir parametresi olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Dünyadaki ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşüm, modernleşme paradigmasının temel kavramları olan ulusallık, ulusal kimlik, merkeziyetçilik, homojen toplum yapısı gibi tasarımların sorgulanmasını ve değişimini öngören bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Küreselleşme kavramı ile tarif edilen süreçte farklılıklara dayanan kimlik siyaseti belirgin konuma gelmiştir. Ancak bu durum iki yönlü açılımı ve sonuçları olanaklı kılan bir görünüm arz etmektedir. Bir taraftan demokratik yönetim anlayışının vazgeçilmez boyutu olan “Çoğulculuk ethosu” nu yaşama geçirilmesi için olanak yaratırken, diğer taraftanda dinsel köktencilik, etnik milliyetçilik ve farklılıkları ayrıcalığa dönüştürmeye yönelim gibi demokratik toplum vizyonuna karşıt toplulukçu-kimlik siyasetlerinin gündeme gelmesini olanaklı kılmaktadır.

Homojen yapısını korumaya çalışan ulus-devlet ve ulusal kimlik özdeşliği, farklılıkların meşrulaştırılması isteği ile ortaya çıkan toplumsal taleplerle mücadele etmek zorunda kalmakta ve bunu sonucu olarak siyasal alan karşılıklı çatışma ve hegemonya mücadelesine sahne olmaktadır. Buradaki mücadelenin çıkış noktası ulus-devlet yapılanmasını, kendi çerçevesini korumak istemesi ve değişimleri dikkate almama eğiliminde olması, farklılıklara dayalı kimlik siyaseti ile ortaya çıkan kesimlerin ise bu durumu, son kertede demokratik toplum vizyonuna karşı hareket eden köktenci bir anlayışa kaydırmalarıdır. Bunun sonucu olarak siyasal ve toplumsal alanda bir konsensus sağlanamamakta ve demokratik toplum kavramı hayata geçirilememektedir.

Türkiye’de küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği değişim ve dönüşümden bir ulus-devlet yapılanması olarak benzer şekilde etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze siyasal ve toplumsal alanı çerçevesini çizmiş olan Kemalist ulusal kimlik kavramı, özellikle 1990’lardan sonra farklılıklara dayanan dinsel, etnik ve kültürel kimliklerin tanınması talepleri ile karşı karşıya kalmıştır. Kuruluşunda ulusal kimlik tanımlamasının dışında tutulan, din kavramı bu

dönemde yükselişe geçmiş ve dinsel vurgulara dayanan siyaset anlayışı toplumsal alanda önemli bir etki yaratmıştır. Yine bu dönemde konjonktürel bir reaksiyon olarak Türkiye milliyetçilik kavramının yükselişine sahne olmuştur. Ayrıca ayrılıkçı etnik milliyetçilik (Kürt milliyetçiliği) bu dönemde yükselişe geçmiş ve tüm bu gelişmeler toplumsal yapının parçalanması sonucunu beraberinde getirmiştir. Siyaset alanı ise çatışması bir hegemonya mücadelesi içine girmiş ve 1990'lı yıllar Türkiye'de siyasal alanı, artık toplumsal dinamiklere ve değişen toplumsal yapının taleplerine yanıt veremez bir duruma gelmesine sahne olmuştur.

Türkiye' nin bu sorundan kurtulabilmesi ve demokratik bir devlet-toplum vizyonuna kavuşabilmesi için devlet kavramının, konjonktürel dünya gerçeklerine göre yeniden tanımlanması, devletin topluma bakış açısının demokratik özgürlük, eşitlik ve katılım ilkelerine göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Cumhuriyetin kuruluşunda modern ulus-devletin çerçevesini oluşturan ve homojenliğe dayalı olarak tanımlanan ulusal kimlik kavramının, farklılıkların ve çeşitli toplumsal kesimlerin taleplerini de dikkate alarak yeniden kurulması toplumsal barışın tesisi için zaruri bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca diyalojik etkileşimin toplumdaki bütün kesimler tarafından temel alınması ve diyalojik etkileşimi destekleyen bir siyasal kültürün benimsenmesi ve yaygınlaşması gerekmektedir.

Devlet-sivil toplum ilişkilerinde devlet öncelikli anlayıştan, devlet-sivil toplum eşitliğini temel alan bir siyasal anlayışa geçilmesi ve devletin ayrıcalıklı, kendini toplumdaki soyutlayan yapısından sıyrılması gerekmektedir. Bireyin toplumsal ve siyasal yaşamın temel öznesi konumuna yerleştiği günümüz dünyasında; ülkemizde de insan hak ve özgürlüklerini temel alan, bireyin ekonomik, kültürel ve sosyal temsiline dayanan bir anlayışın siyasal alanı tanımlaması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi de devlet merkezli siyaset anlayışından birey merkezli siyaset anlayışına geçişi gerektirmektedir.

Belirli bir kültürel homojenliği sağlamak üzere yerel,etnik veya dilsel nitelikli farkçı kültürlerin gözardı edilmesi,ulus-devletlerin kuruluş aşamasında “ulusal kimlik” inşasında zorunlu bir adım olmakla birlikte,belirli bir olgunluk düzeyine ulaşmış ulus-devletlerin evrenselcilikle farklılığı bir arada götürme,sentez yapabilme kapasitesine sahip olması gerekmektedir.Temelde evrenselci bir ufku gözeterek,ulusal kimlikten vazgeçmeksizin alt kültürel kimlikleri yaşatmak veya alt kültürel kimlikleri dışlamaksızın ulusal birliği sürdürmek en makul yol olarak görülmektedir. Böylece çağdaş, katılımcı ve gerçek anlamda tüm toplumsal kesimlere kamusal alanda var oldukları demokratik toplum modeline ulaşılacaktır

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun Can.
1994 "Bilgi Toplumu ve Türkiye" **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı: 19
- ALTAN, Mehmet.
1997 "Dünya-Türkiye Küreselleşme Değişim" **Küyerel Grubu Paneller Dizisi**. İstanbul; Küyerel Yayınları.
- AYDIN, Süavi.
1999 **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği**. Ankara; Öteki Yayınları. BİLGİN, Nuri.
1997 "Açış Konuşmaları" **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**. İstanbul; Bağlam Yayınları.
- BORA, Tanıl.
1996 "İnşa Dönemi Türk Milli Kimliği" **Toplum ve Bilim Dergisi** Sayı: 71.
- BORA, Tanıl.
1992 "Türk Milliyetçiliğinin Ebed-Müddet Beka Davası ve Kürt Meselesi" **Birikim Dergisi**. Sayı: 42.
- BORA, Tanıl.
1995 **Milliyetçiliğin Kara Baharı**. İstanbul; Birikim Yayınları.
- BOZKURT, Veysel.
1996 **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**. İstanbul; Sistem Yayıncılık.
- CHATTERJEE, Partha.
1996 **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**. İstanbul; İletişim Yayınları.
- COŞKUN, İsmail.
1997 **Modern Devletin Doğuşu**. İstanbul; Der Yayınları.
- ÇAHA, Havva.
1997 "Bilgi Toplumu ve Ekonomik Büyüme" **Yeni Türkiye Dergisi**. Yıl: 4. Sayı: 20
- DÜLGER, İlhan.
1997 **Ulusal Ekonomiden Küresel Ekonomiye Geçerken Milli Devlet**". **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı: 20.
- DEDEOĞLU, Beril.
1997 "Uluslararası Sistemde Bütünleşme ve Ayrışma" **Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik**. İstanbul; Bağlam Yayınları.
- DİCLELİ, Zülfü.
1997 "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz" **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**. İstanbul; Küyerel Yayınları.
- DRUCKER, Peter. F.
1994 **Kapitalist Ötesi Toplum**. İstanbul; İnkılap Kitabevi.
- ERBAY, Yusuf.
1997 "Kavram Olarak Küreselleşme" **Yeni Türkiye Dergisi**. Yıl: 4. Sayı: 19
- GELLNER, Ernest.
1992 **Uluslar ve Ulusçuluk**. Çev.E. Bahar, G. Özdoğan. İstanbul; Bağlam Yayınevi.
- GÜLEÇ, Cengiz.
1992 **Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi**. Ankara; V Yayınları.

- GUIBERNAU, Charles.
1997 **Milliyetçilikler**. İstanbul; Sarmal Yayınları.
- GÜVENÇ, Bozkurt.
1993 **Türk Kimliği** Ankara; Kültür Bakanlığı Yayını.
- GÜVENÇ, Bozkurt.
1997 "Açış Konuşmaları" **Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik**. İstanbul; Bağlam Yayınları.
- HEPER, Metin.
1983 **Atatürkçü Devlet Düşüncesi**. İstanbul; İletişim Yayınları.
- İÇDUYU, Ahmet.
2000 "Globalleşme, Anayasallık ve Türkiye'de Vatandaşlık Tartışması" **Global Yerel Eksende Türkiye**. İstanbul; Alfa Yayınları.
- İNSEL, Ahmet.
1990 **Türkiye Toplumunun Bunalımı**. İstanbul; Birikim Yayınları.
- İNAN, Afet.
1969 **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**. Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- JARGE, Larrain.
1994 **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**. Çev. Hayri Domaniç. İstanbul; Sarmal Yayınları
- KAHRAMAN, H.Bülent.
1996 "Kemalist Cumhuriyetçilik, Yurttaşlık ve Demokrasi İlişkisi" **Varlık Dergisi**.
- KAZGAN, Gülten.
1998 **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**. İstanbul; Altın Kitaplar Yayınevi.
- KELLNER, Douglas.
1996 "Toplumsal Olarak Postmodernizm" Çev. Mehmet Küçük. **Modernite Versus Postmodernite**. Ankara; Boyut Yayınları.
- KEYMAN, E.Fuat.
2000 "Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri" **Global Yerel Eksende Türkiye**. İstanbul; Alfa Yayınları.
- KEYMAN, E. Fuat
1998 "Globalleşme ve Türkiye; Radikal Demokrasi Olasılığı" **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**. İstanbul; Vadi Yayınları.
- KEYMAN, E.Fuat.
1997 "Kemalizm, Modernite, Gelenek; Türkiye'de Demokratik Açılım Olasılığı" **Toplum ve Bilim Dergisi**. Sayı.72.
- KEYMAN, E. Fuat
1995 "On the Relation between Global Modernity and Nationalism". **New perspectives on Turkey** (64).
- KEYDER, Çağlar.
1996 **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**. İstanbul; Metis Yayınları.
- KOLOĞLU, Orhan.
1995 **Türk Çağdaşlaşması.(1919-1938)**. İstanbul; Boyut Yayınları.
- KOZANOĞLU, Can.
1995 **Pop Çağı Ateşi**. İstanbul; İletişim Yayınları.

KÖKER, Levent.

1997 “Çok kültürlülük ve Demokratik Meşruluk Sorunu” **Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik**. İstanbul; Bağlam yayınları.

KÖKER, Levent.

1996 “Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine Kemalizm ve Sonrası” **Toplum ve Bilim Dergisi**. Sayı: 26

KÖKER, Levent.

2000 **Modernleşme, Kemalizm, Demokrasi**. İstanbul; İletişim Yayınları.

KURAL, Sevda Alankuş.

1997 “Türkiye’de Alternatif Kamular/ Cemaatler ve İslamcı Kadın Kimliği” **Toplum ve Bilim Dergisi**. Sayı: 72.

KURAL, Sevda Alankuş.

1995 “ Yeni Hayali Kimlikler ve Yurttaşlar Demokrasisi ” **Birikim Dergisi**. Sayı: 71.

LAMBTON, Samuel.

1994 “İslam Siyasal Düşüncesi” Çev. E.Kalaycıoğlu- Ş.Hanıoğlu. **Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı: 72

LAÇİNER, Ömer.

1992 “Türki Cumhuriyetler ve Türkiye: ikinci vizyon” **Birikim Dergisi**. Sayı: 42.

MARDİN, Şerif.

1994 **Türkiye’de Din ve Siyaset**. İstanbul; İletişim Yayınları

MİTTELMAN, James. V.

1998 “Küreselleşme Sorunu; Kıyılarda Yaşamak” (Çev. Yavuz ACAR). **İlim ve Sanat**. Sayı: 39.

ORAN, Baskın.

1998 **Atatürk Milliyetçiliği; Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**. Ankara; Dost Yayınları.

ÖZBUDUN, Ergün.

1997 “ Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu” **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**. İstanbul; Bağlam Yayınları.

PARLA, Taha.

1992 **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları.cilt. 3 : Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku**. İstanbul; İletişim Yayınları.

ROBERTSON, Roland.

1999 **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**. (Çeviren. Ü. Hüsrev YOLSAL). Ankara; Bilim Sanat Yayınları.

SARIBAY, Ali Yaşar.

1998 “ Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam” **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**. İstanbul; Vadi yayınları.

SARIBAY, A.Yaşar.

2001 “Postmodernite ve Kültür Olarak İslam: Kültürel Bir Çözümleme” **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**. İstanbul; Alfa Yayınları.

SAYARI, Binnaz.

1997 "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi" **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**.
İstanbul; Bağlam Yayınları.

SMITH, Anthony.

1997 **Milli Kimlik**. İstanbul; İletişim Yayınları.

SOMEL, Selçuk Akşin.

1997 "Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Kimliği" **Cumhuriyet Demokrasi Kimlik**. İstanbul; Bağlam Yayınları.

TANILİ, Server.

1999 **Uygarlık Tarihi**. İstanbul; Adam Yayınları.

TEKİR, Sabri.

1998 "Bilgi Toplumu ve Politik Sistem Üzerindeki Etkileri" **Yeni Türkiye Dergisi**. Yıl: 4. Sayı: 19.

TİMUR, Taner.

1996 **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**. Ankara; İmge Kitabevi.

ÜSTEL, Füsun.

1996 "Cumhuriyetten bu yana Yurttaş profili" **Yeni Yüzyıl**. 24 Nisan 1996.